

Gh. Tulbure :	Aspecte din politica școlară
G. Maxim-Burdujanu :	O piatră pentru adevăratul monument al lui Șt. O. Iosif
Candid Mușlea :	Protopopul Eustatie Grid
Iosif Schiopul :	Istoria Transilvaniei în sec. XII și XIII
D. D. Roșca :	Actualitatea lui Descartes
Alex. Ceușianu :	Mijlocul de schimb
S. Pop-E. Petrovici :	O hartă a graiului
A. A. Mureșianu :	„Compania” de comerț levantin a Brașovului în lumina novelor doc. publ. de dl N. Iorga
Ax. B.	Scrisori din 1849, adresate lui Avram Iancu

PARTEA LITERARĂ :

Alex. Ceușianu :	Isuse !
Ecat. Pitiș :	Sbor de porumbel
” ”	Floarea sufletului
D. Olariu :	Anotimp. Moarte
S. Tamba :	Din stânga și din dreapta
Ax. B.	Dări de seamă

ȚARA BĂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

SUB CONDUCEREA PROFESORULUI AX. BANCIU

Redacția și }
Administrația } Str. Mureșenilor No. 22, I. Brașov

Abonamente și achitări de abon. se pot face și la d. *D. Berbecar*,
com., Str. Voevodul Mihai 7.

ABONAMENTUL

PENTRU UN AN LEI 260 ACHITAT DECURSIV LEI 300 NUMĂRUL LEI 50
Pentru străinătate Lei 400—

INFORMAȚIUNI

Pentru autori

Manuscrisele primite la redacție nu se
înapoiază.

Autorii, ale căror articole urmează să
se publice, vor fi încunoștințați despre
aceasta.

Extrase din articolele publicate în
revistă se pot face plătindu-se tipogra-
fiei numai costul hârtiei și trasului.

O coală 16 p. formatul revistei.

50 ex. Lei 320, 100 ex. Lei 440, 200 ex. Lei 540

8 pag.

50 ex. Lei 230, 100 ex. Lei 270, 200 ex. Lei 320

Revista noastră tipărindu-se într'un număr limitat de exemplare, nu
putem trimite câte două exemplare din același nr. în contul *unui* abonament.
Ni s'ar descompleta colecțiile de rezervă. De aceea, rugăm pe toți abonații
noștri ca, în interesul lor, să ne avizeze din vreme în caz că și-au schimbat
domiciliul sau n'au primit vre-un număr. Reclamațiunile prea întârziate nu le
putem lua în considerațiune.

*

Meseriașilor și negustorilor care vor abona revista, achitând anticipativ
costul abonamentului pe un an, dacă ni se cere, li se va anunța gratuit adresa
în corpul revistei, anul întreg.

*

Cei care ne vor face 10 abonamente, plătite înainte, vor primi revista
gratuit un an.

Administrațiunea.

Lucrările și revistele primite la redacție
vor fi amintite la „Bibliografia“ acestei reviste.

Reproducerea, fără indicarea izvorului, este oprită.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

Redacția și administrația: BRAȘOV, STR. MUREȘENILOR No. 22

Anul V.

Mai-Iunie 1933

No. 3.

Aspecte din politica școlară

de Gh. Tulbure

Inspector general școlar.

Orice regim de politică școlară închide în el viața spirituală a vremii. Reprivirea fugară, pe care am aruncat-o asupra trecutului educației,¹⁾ scoțând în relief aspectele ei la diferite distanțe de timp și de spațiu, au avut ca scop principal să verifice teza aceasta. S'a zis că școala este cea mai curată oglindă pentru ideile dominante ale unei epoci istorice. În spiritul educației, în legiunile școlare aceste idei se reflectă mai viu decât în celelalte ramuri de activitate spirituală. O probă elocventă avem tocmai în politica noastră școlară. În adevăr, problema instrucției publice din ultima decadă la noi se prezintă exact în haina vremii. Iar uniforma epocii noastre este *confuzia*. Lipsa de concepție și de direcție, în toate domeniile vieții, pare a fi nota caracteristică a timpului. Se spune că Europa se găsește la o mare răspântie a civilizației sale. Nu vom contesta. Ceeace știm precis este, că criza culturii a îmbrăcat la noi o formă din cele mai acute. Lipsa de busolă domină la noi cu mai multă tirănie decât în alte țări. E suficient să privim spectacolul haotic al vieții noastre publice: o *adevărată promiscuitate de concepții și doctrine*. În geografia intelectuală a clasei noastre conducătoare lipsesc punctele de orientare. Invălmășeala de idei contradictorii, de tendințe evoluând pe planuri încrucișate, este la ordinea zilei. Deși bizar în aparență, fenomenul se poate explica până la un punct. O societate cu proaspete tradiții politice, sociale și culturale, cu părțile componente

¹⁾ Vezi „Țara Bârsei“ 1932, nr. 6.

abia înseilate și cu o structură sufletească la începutul închegării sale, este fatal să arunce la suprafață elemente improvizate și personalități cu concepții de compromis. În cel mai bun caz lipsite de o ideologie masivă. Această lipsă de stabilitate și de precizie formează și nota caracteristică a politicei noastre școlare de după războiu. Ultimii zece ani din viața școlii românești pot fi boțezăți: *decada febrei reformatoare*.

Așezat în patul lui Procust sau pus pe masa de operație, învățământul public la noi a fost sortit să treacă prin chirurgia mutilatoare a tuturor îndrumătorilor lui.

Cascada reformelor.

Obsesia ideii reformatoare, dela un regim la altul, a născut o cascadă de legi și de programe școlare, care se bat în capete. Din fericire, unele au fost scoase din vigoare chiar înainte de a fi puse în practică. Avalanșa acestor legiferări, sub imperiul unui spirit de improvizatie și de arbitrar, în loc să consolideze politica școlară a statului, a reușit, în mod fatal, s'o desorganizeze. Cu drept cuvânt a fost osândită această pasiune reformatoare din partea cercurilor didactice ca și de presa și opinia publică. Cu drept cuvânt a fost timbrată ca un joc primejdios pe socoteala tinereilor generații și ca o adevărată năpastă pentru cultura neamului. Un studiu amănunțit asupra multiplelor reforme, care s'au abătut asupra învățământului, ar fi suficient pentru a pune în evidență strânsa legătură ce există între această pasiune reformatoare și halul în care se află azi școala. O școală stâlcită sub puhoiul reformelor. Nu ne vom improviza judecători implacabili ai oamenilor și ai înprejurărilor. Nu vom pune la îndoială competența și buna intenție a atâtor personalități, de o incontestabilă valoare pedagogică și științifică, ce s'au perindat la departamentul instrucției.

Doritori de a-și lăsa pecetea propriei individualități în organizarea învățământului, fiecare din ei s'a crezut dator să-și aducă aportul său personal, *să-și facă o lege a sa*. Fiecare a crezut că este obligat să aducă o inovație și să lase o pârtie de lumină în urma sa. Toți au lăsat ceva. Păcat numai, că aceste urme au fost adesea în raport invers proporțional cu valoarea personală și cu capacitatea de producție a omului. Toți au tăiat brazde în ogrorul

școalei, dar brazdele au fost făcute deavalma. Dacă roadele lor nu s'au ivit, sau dacă ele au fost atât de efemere, cauza principală trebuie căutată numai în graba ce s'a pus la fabricarea reformelor școlare. Unde mai punem că toate aceste reforme au avut darul să ignoreze *orice principii de coerență, de unitate și de continuitate în ce privește liniile fundamentale ale politicii școlare*. Reformatorii noștri au căzut toți în aceeaș greșală. În soluționarea unei probleme de natură socială, cum este problema educației, s'a pornit mai mult dela idei personale preconceptuate și s'a neglijat concepția socială și etnică.

S'a ignorat tocmai *realitatea*, singura care stă la temelia politicii școlare în țările civilizate. Este incontestabil că politica școlară trebuie să stea în legătură organică cu celelalte probleme de stat. La noi nu s'a ținut socoteală prea multă nici de principiul acesta. După cum nu s'au avut în vedere nici nevoile, nici stările de lucruri din țară. De aceea politica noastră școlară face impresia unei serii de case care s'au tot înălțat și s'au dărâmat pe acelaș teren de nisip. În loc să se astupe crăpăturile vechei clădiri și să se pună contraforturi în sprijinul zidurilor care amenințau să se răstoarne, !legiuitorii noștri au preferat să dărâme clădirea rând pe rând, pentru ca s'o zidească fiecare din temelie. Firește, tot din vechiul material, mulțumindu-se doar să schimbe fațada și să adauge câteva ornamente de arhitectură.

Nimeni n'a respectat tradiția.

Amintirea lui *Spiru Haret*, marele ministru al școalelor românești, a fost sărbătorită nu de mult de către întreaga suflare didactică.

Opera lui constructivă, sufletul lui de dascăl, animator și organizator, a fost binecuvântat cu evlavie chiar și între pereții celei mai umile școale de sat.

Dar nu vi se pare semnificativ faptul, că țara aceasta — cu un trecut de cel puțin un veac de organizare școlară — n'are decât un singur om de școală, vrednic de elogiul posterității? Și nu vi se pare ciudat fenomenul, că, în vreme ce marelui mort i se înalță imnuri de slavă la toate prilejurile, nici unul din colaboratorii și urmașii săi n'a avut inspirația să-l copieze? Și, în loc să adauge fiecare câte o cărămidă la clădirea moștenită, au preferat în schimb să fie originali. Nici unul n'a imitat pe Haret în

metodele sale de guvernământ și de legiferare. *Nici unul n'a ținut să calce pe urmele lui.* De aceea, dela Haret până astăzi, școala și cultura românească au trecut printr'o criză permanentă de organizare. N'am avut o bună politică școlară, după cum n'am avut nici o chibzuită politică financiară sau economică. Ne-a lipsit în-înțelegerea clară față de marile îndatoriri pretinse de imperativul categoric al vremii.

Falimentul culturii.

Ceeace a lipsit mai ales îndrumătorilor educației la noi a fost spiritul de jertfă pentru școală și răbdarea studiului migălos, sub imperiul căruia se lucrează în lumea modernă la rezolvirea problemelor culturii. Iar promovarea culturii este desigur o problemă de stat. Starea actuală a școlii primare, — ca să luăm un singur exemplu, — și procentul enorm al analfabeților constituie fără îndoială un stigmat rușinos pe fruntea clasei noastre conducătoare. Faptul este cu atât mai grav, cu cât el denotă falimentul culturii poporului într'un stat care se pretinde democratic. Mai ales într'o epocă de consolidare, când tocmai școala satului ar fi chemată să desăvârșească opera de educație civică a mulțimilor ignorate, pe care votul universal nu este în stare s'o facă. Și este cu atât mai compromițător, cu cât el ne așează la coada Bulgarilor și a altor popoare balcanice, care, deși inferioare ca zestre intelectuală, au reușit totuși să stârpească analfabetismul și să-i dea școlii primare rolul și valoarea pe care trebuie s'o aibă. E numai unul din multiplele aspecte deplorabile ale politicii noastre școlare.

N'avem pretenția să analizăm problema pe toate fețele. Găsim suficient să aruncăm o privire asupra celorlalte ramuri de învățământ ca să constatăm, că și ele sunt în aceeași osândă. Toată lumea știe că învățământul secundar parcurge la noi cea mai haotică perioadă a vieții sale. Un guvern creiază liceul de cultură generală, pentruca celalalt să întroneze liceul de cultură filosofică, sau liceul clasic. Materiile sunt transferate dela o clasă la alta după inspirație. Programele și comisiile de examinare se schimbă deodată cu perfecții. Este clar că babilonia aceasta a creiat acest balast de școale secundare de dragul cărora s'au ucis o sumedenie de școale primare, în orașele din provinciile alipite, pentruca la

urma urmelor, dovedindu-se „inutile“, să se procedeze la desființarea lor pe capete.

Nimeni nu s'a gândit însă să se mențină tipul acelor școale civile, cu 4 clase secundare, atât de frecvente la alte popoare și atât de necesare la noi pentru formarea micii burghezii românești de care avem nevoie.

Cât privește universitățile și celelalte școale superioare, roadele funeste ale unei politici lipsite de prevedere ne sar în ochi. Ușile facultăților trebuie de acum barate de invazia tinerelor elemente, setoase de diplomă, care le dau năvală pentru a împânzi societatea de mâine cu o armată de șomeri și de proletari intelectuali, alături de cele cinci mii de absolvenți cu diplomă ai școalelor normale, care stau și ei gata să se ucidă unul pe altul pentru un post de suplinitor. Mai bine zis pentru o bucată de pâine. Realitatea este atât de sumbră, încât nu se mai poate masca. Nivelul învățământului de toate gradele este coborât. În cercurile didactice domină un spirit deprimant, o atmosferă de enervare și de revoltă. Apostolii culturii fâlfâie steagul unor revendicări călcate în picioare. Viața școlară seamănă cu o mare biciuită de toate vânturile. Tot ce poate fi mai dăunător operei de educație, pentru care liniștea și seninătatea este o condiție de viață.

Acestea sunt roadele unei politici școlare dirijată fără frână și fără statistică. Problema culturală la noi este în plină criză. Și nici un om de stat nu pare a-și tulbura prea mult digestia pe chestiunea aceasta. Aici este punctul tragic.

Politica școlară care se cere.

O politică dusă de valul vremii nu putea să dea alte rezultate. Era fatal să se verifice teza, că în starea morală și materială a așezămintelor de educație și de cultură se oglindește efigia spirituală a statului. Ca să salvăm ce se mai poate din demnitatea acestei efigii, care ne este tuturora scumpă, avem nevoie neapărată de o altă politică școlară. De o politică constructivă în locul celei destructive de până aci. De o politică metodică în locul celei improvizate. Și mai ales de o politică statornică și unitară în directivele ei fundamentale, care să fie adoptată și continuată de toate regimurile, fără privire la contingentele politice. O politică școlară lipsită de o linie dinainte trasată este o

barcă fără cârmă. Pagina arbitrarului și a incoerențelor legislative trebuie închisă cu un ceas mai de vreme. O operă de precizare în materie de organizare școlară ni se impune ca o necesitate de stat. Ca un imperativ categoric al principiului național. Iar dacă este nevoie de vre-o reformă, să vină și ea, dar reforma să fie o operă pozitivă și o schimbare de fond. Să se abandoneze sistemul reformelor care nu reformează nimic sau se mulțumesc să schimbe doar oglinda apei dela suprafață, fără să schimbe alvia râului și să abată cursul vieții școlare.

O reformă a educației, o legiuire școlară are mai mult decât o latură tehnică: are o *latură spirituală*. O reformă durabilă a școlii trebuie să pună instituția în consonanță cu nevoile spirituale ale vremii. Nu înțelegem numai necesitățile dictate de principiul național, despre care vom vorbi mai la vale. Ci vorbim mai ales de starea de confuzie și de anarhie ce domnește astăzi în lumea spiritului. Prin organizația sa, școala trebuie să aibă o atitudine netă față de problemele morale ale zilei. În locul uniformizării anacronice și ucigătoare trebuie întronat primatul spiritualității pe întreaga linie. În locul culturai generale, lipsite de atitudine și de formă precisă, se cere școala cu directivă sigură, care să ducă la spiritul de ordine și de autoritate. Numai școala spiritului clar-văzător va putea exercita o înrăurire binefăcătoare asupra crizei morale, dublată de falimentul valorilor intelectuale, la care asistăm neputincioși.

Legiuirile școlare de până acum vor trebui revizuite și trecute prin sita cea deasă. Tot ce este grăunte bun și sănătos să fie ales din neghină și păstrat. Din lucrarea aceasta de laborator va trebui să răsară politica școlară care se cere pentru a pregăti școlii românești viața de care are nevoie și neamului românesc viitorul cultural de care este vrednic. O legiuire bine ticluită și bine încorsetată nu este suficientă dacă n'are *suflet*. Numai un suflet cristalizat, care știe ce vrea, poate îndruma o politică școlară conștientă de menirea ei în angrenajul politicei generale a statului.

Conștiința aceasta nu s'a afirmat totdeauna. Mai ales în îndrumarea politicei noastre școlare față de elementele minoritare ea a fost dacă nu absentă, cel puțin deficitară. Este locul aici să ne oprim un moment la afirmarea principiului național în educație, pe care l-am atins în trecut.

Statul cultural și minoritățile.

Rostul școalei este să dea sprijin statului. Să-i fie stâlp de temelie în consolidarea și înălțarea lui către culmile de progres. România este un stat național. Noi trebuie să tindem ca limba, cultura, știința și arta românească să devină tot atâtea forțe, în stare să predomine și să cucerească. Nu numai sufletele noastre, ci ale tuturor cetățenilor din țară, fără deosebire de origine etnică. Una din datoriile noastre, sub aspectul educației cetățenești, este să asigurăm primatul ideii de stat, primatul culturii naționale, în toate domeniile. În scopul acesta, toate articulațiunile statului și cu deosebire școala trebuie să se sprijine pe elementul românesc. Mai precis: pe cei mai buni dintre Români. A neglija acest principiu de guvernământ este mai mult decât o greșală: este o dezertare dela datorie. Iar o prea mare inflație pe elemente nesigure și străine de neam, în instituțiunile statului, este o rătăcire care s'a dovedit, în toate cazurile, că merge în contul siguranței statului. Din păcate, în politica noastră școlară nu s'a ținut destulă socoteală de evanghelia acestui postulat național. Lipsa de concepție s'a resimțit aici mai mult decât era permis. În loc de *politica sacralului egoism național*, care pune mai presus de toate interesul statului, s'a practicat o politică de o excesivă toleranță și de o mioapă generozitate. Este o constatare prea des repetată, pentruca să mai fie nevoie de dovezi. Nu suntem adepții șovinismului feroce. Repudiem orice spirit de oprimare și nu voim să românizăm pe nimeni. Nu intră în caracterul nostru etnic și nu avem nevoie de Români artificiali. Nu vom preconiza deci, față de școalele minoritare, politica de amuțire și de exterminare oficială, pe care o practică vecinii noștri: Ungurii, Sârbii și alte popoare slave, față de limba și de școalele minorităților din cuprinsul lor. Dar, oricâtă generozitate latină și orice principii umanitare ne-ar călăuzi la ocrotirea nevoilor culturale ale minorităților noastre, nu ne putem împăca cu o politică de abdicare, prin menajamente nelimitate, în care sentimentul amorului propriu și criteriul național este absent. Or, la noi elementele minoritare nu numai că se scaldă în apele tuturor libertăților, dar ele sunt luate în brațe și ținute cu gura la biberonul statului, fără a li se impune în schimb nici cuvenitul dram de loialitate și credință. Este știut că organele statului, che-

mate să exercite controlul asupra instituțiilor școlare și bisericești ale minorităților, au fost adeseori tratate cu priviri piezișe și sfidătoare. Iar rapoartele lor zădărnice de intervențiile politicienismului. În Ungaria de ieri, Românul aflător în funcție de stat, fie chiar un simplu învățător, era obligat să vorbească numai ungurește, să frecventeze numai societate maghiară și în alegeri să voteze numai cu candidatul guvernului. Cui i-a trecut prin minte să pretindă la noi atâta loialitate sutelor și miilor de profesori și învățători minoritari care mănâncă pâinea statului românesc? Cui? Roadele acestei politici de turtă-dulce le culegem astăzi cu vârf și îndesat. În vreme ce școalele noastre se închid și se veștejesc, de bruma sărăciei publice, ale minorităților s'au sporit ca ciupercile după ploaie. În unele locuri ele sunt mai numeroase decât sub regimul maghiar. Iar elementele minoritare din funcțiile statului, în timpul din urmă, au făcut întreagă dovada, că a recurge la serviciile lor este egal cu a ne răzima de umbre. Mai de grabă: de cuțite.

O anomalie: secțiile maghiare.

Un singur exemplu, din sfera învățământului primar, îl credem suficient pentru a pune în evidență roadele funeste ale manierei ultrageneroase cu care am înțeles să tratăm minoritățile sub raportul școlarizării. Este cazul „secțiilor maghiare“. În afară de liceele statului, de care nu ne ocupăm aici, este știut că, pe lângă școlile primare de stat, în comunele cu populație maghiară sau mixtă din Transilvania, există așa numitele „secții maghiare“.

Există adică clase paralele, cu învățători și cu elevi maghiari și cu limba de predare maghiară (în afară de obiectele naționale). Nu vom contesta dreptul minorităților din România de a se instrui în limba proprie. Dar originea acestor secții nu derivă din dispozițiile legii școlare. Ele sunt creațiuni speciale care-și trag originea din timpuri excepționale. După unirea Ardealului, pentruca învățătorii maghiari primiți moștenire dela statul austro-ungar să poată fi utilizați în învățământul statului român, li s'a permis ca, pentru elevii maghiari din școalele primare ale statului, să poată face deocamdată instrucția pe clase separate, în limba maghiară. Era o formulă de moment, un expedient de tranziție pentru a li se acorda termenul indispensabil spre a învăța limba românească, de cunoașterea căreia era clar că nu se puteau lipsi decât scurtă vreme. Astfel au

luat ființă secțiile maghiare. De-odată cu unificarea învățământului, prin legea școlară din 1924, aceste secții au intrat într'o fază nouă. În unele părți ele au fost pur și simplu sistate. Adică, limba de predare a fost înlocuită cu cea română, limba maghiară rămânând doar ca obiect de studiu particular. Așa s'a procedat de exemplu în jud. Satu-Mare, printr'o simplă ordonanță a revizorului școlar. Și nimeni n'a găsit temeiul de protest. În alte părți, grație spiritului de conservativism și de indolență națională, ele au fost menținute până azi. Pentruca nici pe terenul acesta delicat să nu avem o procedură unitară, cum n'avem nici pe alte terene.

Suntem de părerea că, în forma lor actuală, aceste secții nu mai au drept la viață. Și iată pentru ce:

Art. 7 din legea învățământului primar spune precis, că „*învățământul primar în Școalele Statului se predă în limba română*”. Legea nu prevede secții maghiare. Ea prevede, ce e drept, obligația pentru stat de a înființa în comunele cu populație minoritară școale cu limba de predare a populației respective. Obligațiunea aceasta este însă condiționată de un lucru foarte important. Și anume, *de păstrarea unei proporții egale față de numărul școalelor înființate pentru populația românească*. Adică, în măsura în care statul prevede trebuințele culturale ale elementului românesc, el este obligat să facă sacrificii și pentru populația minoritară. Or, tocmai în punctul acesta trebuie să facem o distincție, care se impune. Cifrele statisticilor școlare din Transilvania ne fac dovada, că populația ungurească este și astăzi într'o situație privilegiată față de noi, sub raportul școlar și cultural. Bisericele minoritare sunt bine situate materialicește. Cu sacrificii considerabile ele întrețin o mulțime de școale confesionale, cu limba de predare maternă. Cunoaștem sute de cazuri, unde în același sat avem școale ungurești susținute și de stat (care a înființat acolo o secție maghiară) și de biserica minoritară. În chipul acesta, în multe locuri din Ardeal, minoritățile sunt mai bine înzestrate cu școli de limbă maternă, de cum erau sub vechiul regim unguresc. Iată *un fenomen de regim școlar, care nu credem să aibă pereche în celelalte state successorale ale monarhiei austriace*. Grație acestui regim, nevoile culturale ale minorității ungare în România sunt satisfăcute sută la sută. Adică 70% în școalele lor confesionale și 30% în școalele de stat cu secții maghiare. În același timp, elementul românesc din Tran-

silvania se prezintă cu 40% de analfabeți, proveniți din copii rămași pedinafară de școală, din lipsă de localuri și de învățători. În astfel de condiții, obligația dela art. 7 din lege credem că nu se poate interpreta în sensul că, în comunele unde populația minoritară susține școală confesională, ar fi dator și statul să susțină o secție maghiară. Ea poate să aibă doar sensul, că școalele de stat cu limba de predare maghiară să ia ființă *după necesități*. Și numai în proporția în care comunele românești sunt provăzute cu școale suficiente, pentruca copiii lor să fie școlarizați integral, adică sută la sută. Or, această proporție nu există aproape nicăiri în Ardeal. De aceea, oricât de conciliant ar fi statul românesc, el nu poate fi obligat la favorizarea unei categorii de cetățeni (minoritari) în contul elementului băștinaș și alcătuitor de stat. O astfel de politică școlară nu se poate justifica. Ea constituie o abdicare dela principiile și misiunea învățământului și o flagrantă nesocotire a intereselor naționale. Semnalăm faptul, deși nu credem că va îndrăzni cineva să atace problema în mod oficial.

Școala care ne trebuie

Câteva concluzii, care se desprind în mod logic din aceste constatări sumare, le vom schița pe scurt. Învățământul românesc va trebui îndrumat de acum pe o altă cale. Va trebui să vină politica școlară pe care o cere timpul și ale cărei contururi se desemnează tocmai din haosul și confuzia epocii de astăzi. Trebuie să vină școala pământului românesc, care să crească în lumina tradiției, în atmosfera spiritualității românești și în economia pământului strămoșesc. O școală, care să păstreze și să cultive virtualitatea românească cu nuanțele spiritului și cu specificul culturii românești, după fizionomia diferitelor regiuni. Această școală nouă se va încadra în linia spirituală a poporului nostru și toate disciplinele ei și toate reformele ei vor trebui să fie altoite pe această tulpină. S'a ajuns la convingerea, că numai în spiritul acesta, de contact direct cu realitățile etnice și sociale, se poate concepe o reformă și o reorganizare a învățământului național. Precursorii acestei direcții sănătoase par a se ivi. Inițiativele privind reorganizarea actuală a învățământului par îndreptate spre obiectivul acesta. Să

sperăm că noile reforme vor îndruma învățământul și cultura pe cărarea cea adevărată. În câtă vreme va ajunge la noul făgaș, nu știm. E greu de precizat. Înainte de toate trebuie salvat învățământul primar. Într'un stat care se pretinde democratic, preocuparea de căpetenie a conducătorilor trebuie să fie *cultura poporului*. Până când va mai fi un analfabet în țara românească, orice gest precupețit și orice sacrificiu drămuț pentru școală și pentru dascălul satului echivalează cu o crimă națională. Să se dea școlii rurale puțința materială, ca să scape de ruina ce o amenință; iar învățătorii să fie smulși cu un ceas mai curând din starea cerșetorie în care au fost aruncați. Școala să fie emancipată de stăpânirea tiranică a politicianismului, care-i ucide entuziasmul și o roade ca o rugină. Să se mențină școli normale chiar mai puține, dar de model. O pregătire cât mai desăvârșită, pentruca slujitorii școlii rurale să-și poată îndeplini rolul cultural, social și național, conform cerințelor timpului. Și să nu fie puși sub nici un raport în situație de inferioritate față de alți funcționari ai statului. Învățământul primar va trebui întărit și înzestrat cu un caracter mai practic, strâns legat de viața locală, pentruca să poată pregăti pe micii țărani în vederea nevoilor vieții și a mediului în care trăiesc.

* * *

Supravegherea și controlul școlilor minoritare se cere să fie intensificat. A sosit momentul ca să lepădăm mânușile și să ne comportăm ca la noi acasă. Elementele minoritare să simtă la orice ocazie autoritatea și prestigiul statului. Lipsa de respect față de legile și ordonanțele în vigoare, ca și lipsa de loialitate, vor trebui reprimate în fașe. Un popor care nu știe să-și impună supremația, firește cu mijloace civilizate și cu proceduri legale, nu este conștient de menirea sa. Școala de pretutindeni este azi focar de educație civică și pepinieră de patriotism robust

În general, este nevoie ca spiritul de muncă serioasă, de ordine și de respect față de tot ce este autoritate, să fie intensificat prin școală. Să se creieze cu ajutorul educației o *atmosfera de laborator, de atelier și de progres, care să schimbe fața intelectuală și morală a societății românești*. Dacă în viața publică asistăm

astăzi la o crudă devastare a lipsei de probitate și de patriotism, dacă în viața socială n'avem caractere și dacă nivelul vieții morale este atât de scăzut, e o probă, că școala și biserica nu-și pot împlini misiunea. Ele sunt anemiate și asfixiate de atmosfera ce li s'a creiat, tocmai din pricina politicii școlare de până aci. Cuvintele, cu rezonanță de avertisment și de lozincă, ale d-lui profesor Mehedinți: „altă creștere“ sunt mai actuale astăzi decât totdeauna.

Da, altă creștere, altă școală și altă politică școlară, dacă vrem să dăm României de mâine alte generații, care să-i înalțe sufletul și să-i garanteze o soartă demnă în mijlocul popoarelor de cultură.

Oradea 31 Martie 1933.

O piatră pentru adevăratul monument al lui Șt. O. Iosif

— Contribuție biografică —

De G. Maxim-Burdujanu

(Urmare)

IV: 1909—1913.

„Vai cântece, tăceți puțin!

„Tăceți, că nu mai am putere

„Să plâng, și e paharul plin“.....

Legenda vieții poetului începe a se destrăma încet, încet, din chiar acest an fatal al „Legendei Funigeilor“ scrisă împreună cu D. Anghel, apărută în Viața Românească 1907, după ce fusese publicată în coloanele aceleiași reviste. „Legendei Funigeilor“ lui Șt. O. Iosif.... și D. Anghel, îi urmă încurând „Cometa“, de astă dată a lui D. Anghel.... și Șt. O. Iosif. A. Mirea își afirmă individualitatea dând la lumină „Caleidoscopul“ său, vol. I. în 1908, și al doilea în 1910. — La un îndemn al profesorilor secundari, cu prilejul serbării lui 24 Ianuarie 1909, apare și „Încercarea — aproape improvizată“ — de asemenea a acestor doi D. A. și Șt. O. I.: „Carmen Saeculare“, publicată în 1909. Dar același an 1909, e încă în putere să strângă pe Iosif alături de M. Sadoveanu, D. Anghel și Il. Chendi, ca împreună să ridice „Cumpăna“ deasupra producțiilor literare ale timpului. Nu știm cui se cuvine inițiativa — presupunem Anghel sau Chendi — dar e deajuns dacă remarcăm că lozinca acestei reviste — a cărui Nr. I. apare în 27 Noembrie 1909 — este spusă de Șt. O. Iosif și D. Anghel, cu poezia „Înainte“ :

„Dar nu te mai întoarce spre trecut :

Trecutul nu cunoaște auroră,

Ci 'ndreaptă-ți cârma spre necunoscut,

Căci un pilot stă pururea la proră“.

iar cât privește idealul sau calea adevărată :

„În inima ta proprie o cată“.

Dar „Cumpăna“ avea și un program, iată-l :

„Dar, cititori, desigur că vă 'ntrebați acuma
Ce vom svârli întrânsa spre-a-i dărui mișcarea?
Noi? într'un talger verva și spiritul și gluma,
Avântul, desneadejde, mâhnirea, indignarea,
Revolta împotriva oricărei nedreptăți,
Și toată bunătatea și toată ironia....
Dincoace? Ingâmfarea atâtor nulități,
Neputincioasa ură, invidia, prostia,
Ce-atârnă greu, firește....

Și dac' acest gunoi,
Va fi să cumpănească orișice-am pune noi
Atunci în faț' acestei nedrepte judecăți,
Spre-a trage 'n partea noastră tipsia spre pământ,
Vom arunca 'ntrânsa, ca niște greutateți,
Chiar inimile noastre cu tot ce-avem mai sfânt...
Aceasta este întâiul, al Cumpenei cuvânt.

Și așa cuvântul Cumpenei se identifica cu acel al poetului A. Mirea. Căci ceea ce volumul al II-lea din 1910 va culege, aceasta au fost roadele puse în cumpăna celor patru scriitori. Căutând bine prin volum, vom afla că A. Mirea nu e unul singur, ci tot cei doi D. A. și Șt. O. I., iar când nici dualismul nu le prea convine, atunci aflăm pe D. Anghel cu schițele sale alături de Șt. O. Iosif, de astă dată cu proza.

Și dacă ceea ce anticipam mai sus ne apare acum destul de clar, și anume că Șt. O. I. era unul și D. A. rămase celălalt, nu putem trece cu vederea să nu înregistrăm că poezia lui Iosif este des înlocuită cu proza. — Dacă la 1893 nu putea scrie proză și, deși făcuse o încercare ca repede să revie la versuri, astăzi — 1909 — scria aproape numai proză și anume, ceea ce noi cunoaștem sub titlul „Portrete“, iscălite de Iosif și Anghel, deși ușor putem spune cât aparține unuia și cât rămâne celuilalt. Tot în această perioadă de colaborare, Iosif își strânge mai toate traducerile făcute dintru începutul carierei lui poetice, și răspândite prin reviste și volume, adunându-le în volumul atât de propriu lui Șt. O. I. — chiar ca traducător — purtând de astă dată titlul „Tălmăciri“ și nu Traduceri.¹⁾

¹⁾ Tălmăciri, București, Minerva 1909.

Reîntorcându-ne la fericirea poetului, însemnăm că aceasta nu putu fi de lungă durată pentru dânsul, care dintru început presimțise că „prea e fericit, ca să nu se sfârșească odată cu dânsa“.

Și așa a și fost: mărturisirea a fost simplă din partea lui D. Anghel, iar ce-a urmat a fost zdrobirea poetului nostru. Și în ce împrejurări venea această mărturisire.

Soția-i era cu sănătatea zdruncinată și dânsul se sbuciuma cum să-i găsească mijloacele necesare pentru a o putea trimite la băi, căci la el nu se mai gândea: „eu nu am zile multe, Helianta, îmi spunea el, cufundându-se în cea mai neagră des-nădejde“. ¹⁾ Când după o zi de rătăcire se întoarse zdrobit acasă și „plângând pe umărul Heliantei îi zise: Helianta, am avut o explicație supra-omenească de penibilă cu Fulga (Helianta e N. N. iar Fulga este D. A.).

Mi-a mărturisit că te iubește, că nu se mai poate birui și nu mai e cu putință să lucrăm împreună.

Mi-a propus să ne batem în duel, și tu să rămâi celui care va supraviețui“. Ceeace Iosif n'ar fi putut crede și cu atât mai puțin — o fire ca a lui — n'ar fi putut vedea. Totuși s'a întâmplat: prietenul îi iubea nevasta, iar dânsa — femeie — „îl iubea pe Iosif — adăugăm: poetul, — dar îi plăcea Anghel — adăugăm: spiritualul om-Anghel,“ — ca să întrebuițez însăși mărturisirea D-nei N. N., mărturisire care ar putea forma, cred, cheia înțelegerii acestei catastrofe sufletești.

Pentru încheierea acestui capitol din viața poetului nostru ar ajunge ²⁾ „Helianta“, cea plină de mărturisiri în partea ei a doua, cât și constatarea — în rezumat — „că femeia între cei doi bărbați, n'a putut rămânea decât tot femeie.“ ³⁾

„Am mai putea continua, folosind materialul (Heliantei) — deși cam viciat“, zice D-I S. P. — dar lăsăm această potecă

1) Helianta, 152.

2) Părere ce nu e împărtășită și de D-na N. N., care, de curând, — 1930 — reeditează povestea tristă, de astă dată însă într'o formă, ce-a trebuit să atragă muștrarea: „...într'adevăr o faptă rea a D-nei N. Negru, singura pe care i-o imputăm cu toată asprimea“. (Romulus Dianu: „O carte oribilă și o impietate față de memoria lui Șt. O. Iosif“. — Curentul 9 Febr. 1931).

3) D-I L. Morariu: Poezii semănătoriști: O. G., St. O. I., D. A. și P. G., curs Universitar, 1926—27.

intimă pentru a întovărăși pe drumul greu și anevoios străbătut de poetul rămas iarăși singur. 1911 este și anul întreruperii ori cărei colaborări Iosif-Anghel, mai adăugând însă „Portretele“ și „Cireșul lui Lucullus“, proză apărută în volum la 1910, fiind publicată în cea mai mare parte în „Cumpăna“. Anul 1911 îl găsește pe Iosif la serbările din Blaj; dar poetul avea figura oboșită, „ochii îi erau tulburi, iar în colțul gurei avea câte o trăsătură dureroasă“. Fusese primit, împreună cu „Nenea Iancu“ (I. L. Caragiale), în „casa ospitalieră a lui Al. Ciura“. Durerea desprinsă din fața poetului nu era numai urmările oboselii, ci și ale boalei, „care-și trimetea pe atunci primele ștafete, avangarde grozave de recunoaștere“.1)

Această perioadă, pe lângă versurile originale — mai târziu strânse în „Cântece“ 1912 — numără și foarte multe traduceri, mai ales piese de teatru: Goethe apoi Wagner apare în patru piese, Corneille cu „Cid“, Camoëns de Halm, Al. Dumas în „trigoiul Carpaților“, Banville cu „Grencoire“, apoi prelucrarea după Schwebel: „Din legendele neamului Hohenzollern“.

Acestui șir de traduceri îi urmează și altele — postume — cunoscute deocamdată, doar numai după nume: „Egmond“, comunicat mie de D-na N. N., iar multe altele amintite de „Flacăra“ cu prilejul morții poetului: „La moartea poetului Iosif, au rămas mai multe scrieri, originale sau traduse, inedite; toate aceste scrieri vor apărea, treptat, în revista sau editura Flacăra“.2) Fapt îndeplinit numai în minimă parte. Ce-a urmat după despărțirea lui Iosif de Anghel, să mai căutăm prin cele notițe răspândite în reviste: acum totul era în desordine în casa lui. Durerea lui Iosif aproape nu mai avea margini în unele momente, când însuși infirmatorul, V. S., ne spune cum l-a surprins odată pe Iosif, gata de a se sinucide: „nu-i deloc poetic să te arunci de pe balcon“.3)

De N. N. trebui să se despartă, lăsând-o să tindă către cealaltă fericire. Trăia sau mai bine zis revenise iarăși la viața

1) Revista Teatrală 1913, 249.

2) Flacăra 1913, Iunie 29, 296.

3) Luceafărul 1919, 366.

de boem de altă dată. Divorțul fusese deschis pentru a-i asigura celei ce-o iubise atât de mult siguranța fericirii în vârtejul în care dânsa se aruncase sau se lăsase atrasă. Totuși, de se gândea la dânsa, regreta, ca mai apoi să se resemneze, abia șoptind: „poate că-i mai bine așa, cine știe“. Dar durerea ce-i sfâșia sufletul, o închidea poetul tot mai adânc în sine — poate aici trebuie să căutăm și neîndemânarea poetului „Cântecelor“, căci nu era potrivit firii lui de a nu cânta slobod; era obligat acum să înăbușe cântul, pentru a-l lăsa, la 1912, să iasă strivit, de nerecunoscut de sub pana lui. Pentru acelaș timp ne informează V. S.: „Ce suferă și cât suferă nu știe decât el; nu se desvăluie, e tot mai negru pe fie ce zi“.

După mărturisirea lui Em. Gârleanu, poetul neglija aproape și slujba de la Fundație, iar față de semenii devenise absolut nepăsător, petrecându-și o bună parte din vreme la Cenaclul Literar de la Kübler, unde, însă, căuta să evite pe D. Anghel, cum ne informează V. S.: „ca doi streini, și-a continuat fiecare calea lui. Se evitau la cenaclu, iar de către noi — scriitorii — se respecta durerea unuia și poate fericirea celuilalt“. ¹⁾ Măhnirea lui Șt. O. Iosif, că se despărțise de Il. Chendi — căruia cu toate acestea i-a păstrat o dragoste neîntreruptă, îi este acum ridicată, reluând firul întâlnirilor cu fratele său de cruce: „o legătură mai strânsă a reluat în timpul acesta cu Chendi, de care se despărțise când a plecat de la „Semănătorul“ și a întemeiat „Viața Literară“. ²⁾ Și ca să arătăm cât de mult se gândea poetul la Ilarie, vom reproduce parte dintr'o scrisoare a lui Iosif către D-l Z. Bârsan, din care rânduri reiese nu numai dragostea lui Iosif pentru Chendi, ci și dreapta lui judecată față de toți frații săi sufleteși: „Ce să-ți mai spun? vezi ce egoist sunt? vrei să afli vești despre cei de acasă? — D-l Z. B. se afla la Brașov, deci „cei de acasă“ înseamnă Ardelenii — Ilarie, bunul și harnicul Ilarie, muncește din greu ca totdeauna și e mai liniștit acum. Uite, câte odată mă muștră cugetul, că el n'a avut norocul meu, deși poate că era mai vrednic decât mine. Și eu tot sper că odată vă fi și el fericit ca mine.... și tu (Z. B.) vei fi odată fericit când va bate ceasul“. ³⁾ Și n'ntredevăr, Il. Chendi a fost

¹⁾ și ²⁾ Luceafărul 1919, 366 și 371.

³⁾ Flacăra, 1912—13, 338.

unul din cei mai nedeslipiți de pe lângă poet, în tot timpul până la moartea acestuia. Iosif era atât de zdrobit încât apărea „sub cumpeneală gata, gata să cadă sub povara vieții lui chinuită”. Și acela care a cunoscut mizeria și greul vieții, căruia i-a fost „urzit să guste amarul din tinerețe”, căuta întotdeauna să ascundă durerea, să nu se dea învins, fiind învâțat „a răbda”, căci zice D-l Z. B.: „nimeni n'a avut atâta putere de resemnare, pe din afară; înăuntru însă, cât zbucium!” În acest an 1912, de durere înăbușită în sufletul poetului, apar și „Cântecele” într'un volum ce pare să închidă durerea celui ce cu resemnarea nu mai putea dovedi; ajunse și el să se plângă de lipsa de milă din partea acestor cântece:

„Vai cântece, tăceți puțin!
Tăceți, că nu mai am putere
Să plâng, și e paharul plin...
Repaus sufletul meu cere.
Și pace după-atâta chin,
Tăceți, — mi-e sete de tăcere....

Ba chiar mai mult: poetul știa bine că-i prea târzie sosirea Cântecelor, căci coarda lirei lui nu va mai găsi accentele de altă dată :

„De ce, când mă lăsam furat,
De tot ce-i sunet și culoare,
Și sufletul mi-era curat
Ca trandafirul, când înflore...

acum : „De ce nu m'ați împresurat,
Atunci, de ce tăcurăți oare?
„Prea-i tristă struna ce-o sunați
Acuma 'n inima-mi nebună“.¹⁾

Intr'o călătorie cu trăsura (erau Sadoveanu, Chendi...), Iosif se întorcea foarte adâncit, gândindu-se la Chendi care se ducea și poate la el însuși, care mult n'avea s'o mai ducă. Era în seara zilei de 20 Iunie st. v. 1913, când, în fața palatului regal,

¹⁾ Cântece, 1912, 26—7.

mulțimea înflăcărată întona „La Arme“ — „cântec spontan și înflăcărat, un trezitor de energie și îndemn eroic — pentru a determina intrarea României în războiul balcanic; Șt. O. Iosif, transfigurat, înflăcărând pe cei din jur, vorbind cu necunoscuții, bătea tactul... ca apoi, într'un târziu — aceeași noapte — să bată la porțile unui spital unde i s'au sfârșit zilele într'un groaznic zbucium și dimineața îl găsiră întins pe o rece masă de piatră“.¹⁾ Da! „A murit trist și singuratic“, fie, așa cum zice D-l M. S.: „răpus de acelaș rău care a lovit pe Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, Eminescu și alții. Creierul nostru, surmenat în chip normal, nu mai poate îndura îndelung suferințele fizice și morale; de aceea mor atâția scriitori de paralizie (cerebrală)“.²⁾... sau cum zice D-l S. P.: „... fu fulgerat de o congestie cerebrală în floarea vârstei... În zorii zilei s'a stins poetul „Zorilor“ în timiditatea, în repulsiunea sa firească pentru tot ce e reclamă, el sfârșește în niște momente când toată lumea românească e prea ocupată de alte gânduri, voind par'că să se strecoare nebăgat în seamă din această viață, care l-a lovit așa de crud“.³⁾ P. Locusteanu ne dă o icoană tristă a aceluia ce mai rămase din Șt. O. I. de altădată: „... pe stradă se strecoară ca o umbră... menajează pe trecători, trotuar, prieteni etc... numai pe sine nu se menajează.

Șt. O. I. pare întruparea suferinței însăși. Ochii săi mari, arși par'că de lacrimile ce n'au fost stăpânite feței sale totdeauna în desordine, buzele ce stau par'că mereu să-i tremure înfiorate de plâns nervos, ființa întreagă a acestui poet delicat, a acestui tânăr cu glas de patriarh, par'că este întruparea unei sincere expresii de durere ...

Ochii lui se deschid câte odată mari, blânzi, umezi, dungați de marginea înroșită a pleoapelor... ai impresia că ori de câte ori se deschid ferestrele acelea, care obișnuiesc să stea mai mult cu storurile trase — ca o casă în care de mult a murit cineva — țâșnesc în afară reflexele unei flacări, care mereu îi mistue sufletul“.⁴⁾

1) Convorbiri literare, 1922, 505.

2) Insemnări Literare, 1919, 3.

3) Luceafărul, 1913, 464.

4) Flacăra, 1911—1912, 108.

Dar până la de tot obştescu-i sfârşit, să mai privim o clipă pe cel ce era încă omul — Şt. O. I.: de Rusalii — în acest an 1913 — poetul fusese pe la Braşov — îl pälise se vede iarăşi dorul de Ardealu-i părăsit. Venise tocmai a doua zi de Rusalii când Comitetul Societăţii de Teatru trebuia să hotărască o remuneraţie bănească pentru poetul traducător al lui „Wilhelm Tell“ — piesă, care — în ajunul morţii poetului — Il. Chendi o propusese Societăţii de Teatru din Braşov spre premiere.¹⁾ Dar în faţa lui, H. P. P., nu mai avea pe Iosif de altă dată: „Iosif cel blajin, cu pasul lin, trăgănat, cu privirea blândă, cu mâinile veşnic întinse să strângă alte mâini, sau să salute alte ținuturi dragi“.... şi nici pe acela ce-l cunoscuse odată în Bucureşti în Cafeneaua Bulevard: „nu era prea comunicativ, vorba nu i se depăna cu uşurinţă, decât în cazuri foarte rare; dar privirea ochilor îi era bună, deschisă şi când îi strângea mâna, o făcea cu toată sinceritatea“,...²⁾ ci cu totul „alt om... cu privirea pierdută, cu ochii bulbucăţi. Cu surâsul dureros al gurii, mult mai potenţat. Suferea, suferea greu“,.... de nu mai suferea pe nimeni: „era neprietenos cu aceia care vroiau să-i facă cunoştinţa. Se cufunda într’o toropeală sufletească, care îi da de gândit. Imprejurul tâmpelilor lui par’că îi apăsa o greutate plumburie, vocea lui par’că era şi mai obosită şi mai streină de trupul lui, decât atunci când fusese la Blaj“. Se împăca cu orice condiţiuni şi banii ce-i căpăta pentru ostenele sale de traducător, nu-i preţuia de loc, îi risipea ca şi când ar fi vroit să arate că nu mai are pe nimeni, de care să se îngrijească. Dar se puteau prinde şi momente bune la poetul nostru şi de unul din acestea se folosi D-l H. P. P. pentru a ne înmâna şi nouă mărturisirile lui Şt. O. I. cu privire la lucrările sale terminate sau manuscrise „vă pun la dispoziţie „Talismanul“ lui Fulda. L-am tradus întreg. Mai am: „Romeo şi Julieta“, „Visul unei nopţi de vară“, „Hamlet“, „Meduza“, un „Poem dramatic“.... gata“, plus mărturisirea, de multeori preţioasă: „am muncit mult. Am învăţat anume englezeşte.

1) Revista Teatrală, 1913, 262.

2) Revista teatrală 1913. 247.

Și acum ascultă: am să traduc pe Faust întreg.¹⁾ Lucrez la el. Vreau să-l dau gata într'un an. Mai am și alte planuri: am văzut la D-ta „Zorile“ mele. Nu mai am nici un exemplar. S'a epuizat. Să mi-l dai pe al D-tale. Vreau să prelucrez drama aceasta.²⁾

Desigur multe planuri mai avea poetul, rămase până azi necunoscute nouă, cari avem datoria măcar de a le nota, ținând seama că multe au și primit haina manuscrisului. Dar dacă ne-am întreba: de unde atâta energie și pentru ce atâta sforțare din partea poetului, mult suferind? ar trebui să răspundem împreună cu D-l H. P. P.: „Omul acesta (Iosif) căuta refugiu în muncă împotriva gândurilor, care îl persecutau.“³⁾

Nu vom mai cita din aceste adânc dureroase amintiri povestite de cel de mai sus și nici despre rostul petrecerii poetului în Brașovul iubit și adumbrît de creștetele munților dragi, căci toate acestea prea ni-l înfățișază pe Iosif în pragul morții sale. Nu vom reținea decât trăsăturile chipului său, când, față de încurcătura unui oaspe ce nu-l recunoscuse, poetul răsă zicând: „semnul cel mai bun pentru un autor este când nu-l mai domnești, ci-i spui pe nume“... dar Iosif „râdea dureros. Un răs care n'am să-l uit — zice acelaș. Se lupta la răsul acesta cu bunătatea lui fără margini și gingășia și orgoliul modest, că e vednic de o laudă ca asta și — ideia: „ce folos de toate laulele voastre. Eu sunt bolnav, bolnav greu“.

Dar să nu uităm că firul vieții poetului s'a rupt: Șt. O. Iosif s'a sfârșit întru Domnul în noaptea de Joi spre Vineri a zilei de 4/5 Iulie st. n. 1913,⁴⁾ iar când, Duminica ce urma —

1) Flacăra a și publicat, după moartea poetului, „Cântarea Arhangheliilor“ (Flac. 1913—14, 308); iar cântecul Margaretei: „Es war ein König in Thule“, fusese chiar atunci reproduș în trad. de Iosif și se află publicat în întregime în „Lumina Literară“ I. No. 3 și parțial în Flac. II. 26, cu care ocazie D-l H. P. P. simțise „întreg tragicul unei firi peste măsură de sensibile“.

2) și 3) Revista Teatrală, 1913, 250.

4) Data de 20/21 Iunie 1913, cunoscută de P. Locusteanu și alții, este socotită după st. vechi — Tot odată am corectat sus și Vineri spre Sâmbătă cu Joi spre Vineri, necorespunzând datei de 20/21 comunicată nouă prin atâtea notițe.

scriitori și prieteni întovărășeau tăcuți pe cel ce se strecura din viață, precum tăcut o străbătuse — un incident mișcător se produse: „Cei care s'au ocupat de săvârșirea acestei triste ceremonii, au uitat să ceară învoire de la poliție pentru trecerea cortegiului pe Calea Victoriei.

Prin urmare, în dreptul străzii Franclin, doi vardiști au oprit înaintarea dricului. În vremea aceea, tocmai trecea un grup de rezerviști cântând „La arme“. Atunci Domnul Bogdan-Duică s'a apropiat de vardiști și le-a spus: — Știți pe cine înormântăm? Pe acela care a scris „La Arme“. — Săracul! au răspuns vardiștii, descoperindu-se, și au lăsat cortegiul să treacă „... spre... Belu.

Scurt după moartea poetului — în 13 Iulie st. n. 1913, — apare și poezia „La Arme“, care, deși — după D-l Prof. I. Morariu — nu cuprinde decât „retorice întrebări“, față de mii puternice accente ale lui „Deșteaptă-te Române“, totuși aceste versuri, puternice în glasul ori cărui soldat român, dau dreptul lui Șt. O. Iosif ca, pe lângă „poet delicat al patriarhalelor cântăreț duios al dragostei nefericite, traducător ales“... să fie și „bardul național, poetul mobilizării, artistul care a făcut legătura dintre literatura noastră și clipele de glorie ale anului 1913.... cari, cu câteva luni înainte de mobilizare, chema, prin Flacăra, pe Români la fapte vitejești“, spune, toate aceste, același P. L.

Înțelegătorii timpurilor acelora au încercat a răsplăti avântul sufletesc al poetului atât de îngrijat de soarta țării sale, punând „Medalia Avântul Țării“ pe mormântul aceluia care a meritat-o cel dintâi.¹⁾ De aceste forme convenționale — puțin prețuite de poet — n'a fost mai puțin scutit nici în viață, fiind decorat de Regele Carol I cu medalia „Bene Merenti“.²⁾

Dar nici înțelegătorii sufletești ai timpurilor noastre n'au uitat — măcar în unghiurile țării, dacă nu în centrul ei și mai ales la mormântul poetului — n'au uitat zic ce se cuvine memoriei poetului „atât de vrăjit de cultul trecutului patriarhal“ pe cât de sincer stăruitor al îndreptării prezentului viciat al neamului

1) Flacăra, 1913—14, 308.

2) Mișcarea Liter. 1925, 14 Martie.

nostru a fost și în cinstea acestui „bard național“ au ridicat lui Șt. O. Iosif un bust la Hotin.¹⁾

Aici, sfruntând întotdeauna pisma dușmanilor, după cum, în viață, poetul o călcase în picioare pe acea a semenilor săi, chipul poetului, ca și versurile săpate în soclu, vor ridica pe soldații noștri ca, în cazuri de primejdie, să înalțe steagul, strigând: „Veniți, viteji apărători ai Țării!“...

Căci Româniilor, dacă astăzi nu mai au nevoie să strige: „Deșteaptă-te Române!“, vor avea încă multe veacuri lipsă de „La Arme“ al poetului precum și de întreaga lui operă isvorită din „unitatea structurii sale sufletești“, pe care neamul nostru și-o încheagă deabia. Și acum, dacă viața, trista lui viață, sfârșește aici, opera poetului trăește dincolo de ori ce hotare; căci încă nu s'a aflat condei și stăruință de biograf, care să închidă, să fixeze în pagini — deoarece frânturile de caracterizare sunt numeroase prin cele reviste — opera cuprinzătoare și originală a atâtor volume mai mult sau mai puțin „iosefiane“. Cât mă privește pe mine, care străduesc și pentru cunoașterea operei poetului în întregimea ei, mărturisesc că, în modesta-mi contribuție, n'am făcut alta decât să culeg și să închei, să țes ceea ce îmi păru că este viața lui Șt. O. Iosif, fiind, eu însumi, luminat mereu în drumul până la sfârșitul acestor rânduri de însăși dorința poetului:

„Toți laudă pe Alecsandri,
„Câți au cetit din el?
„Prefer să fiu mai mult cetit,
„Și lăudat mai puțin!“.²⁾

1) Vezi clișeuul din acest volum: bustul se află înălțat — 1918 — în grădinița din fața Prefecturii orașului, opera sculptorului Dumitriu — Bârlad. — De curând, în 1928, un Comitet de pioși admiratori ai operei poetului au desvelit la Brașov, în fața Prefecturii județului, bustul lui Șt. O. Iosif, rămas să legene patriarhalismul nostru, după cum „Nucul falnic, strajă din povești“ — azi redus la legendă — a legănat poetul „Patriarhalelor“.

2) Versuri iscălite „Ion Darie“, unul din pseudonimele poetului — și spuse, la 1902, contemporanilor săi.

Protopopul Eustatie Grid

Candid C. Muşlea

(Sfârşit)

În 1748 îl aflăm semnat: „iconomul și protopopul Eustatie Gridovici“, într'un hrisov, prin care se dăruiește bisericii moșia Budiștenilor.

În lupta pentru independență, dusă de Românii brașoveni contra magistratului săsesc, luptă care a durat sute de ani, dar care s'a dat cu mai multă îndârjire prin 1707, 1728, 1735 și 1738, Păr. Statie a jucat un rol însemnat, căci în acest timp el e trimis de obște, împreună cu Cristofor Stoica, până la Curtea împărătească din Viena, ca să ceară dreptate și drepturi pe sama Românilor, și unde stă de vorbă cu agenții Matolai, Friedenberg și cu Cantacuzino Basarab.

La 18 Sept. 1737 Friedenberg scrie din Viena magistratului că, la sfatul agentului Matolai, Eustatie a fost pe la el în chestia gravaminelor „Bulgarilor“ din Brașov. Le-a arătat însă că au făcut o mare greșală și salt, căci dacă au avut să se plângă de ceva, nu au luat drumul cel bun, ci trebuiau să se prezinte primei instanțe, deoarece fără avizul instanțelor provinciale nu li se va da la Curte o decizie finală, așa că s'ar fi putut cruța spesele mari ce le-au făcut. Eustatie i-a declarat că se va consulta cu prietenul său „Moscovitul“¹⁾.

Gravaminele Românilor din Șchei au fost prezentate Curții către sfârșitul lunii Iulie, cum se vede tot din adresa lui Friedenberg, iar dintr'o scrisoare a lui Cantacuzino Basarab²⁾, către obștea din Șchei, vedem că Statie s'a întors de la Viena pe la mijlocul lunii Septemvrie. În memoriul către împărat „Eustatie Vasilievich, presbiter și paroh al bisericii catedrale din Șchei, și Georgius Hers, negustor și locuitor al suburbiului, cer confirmarea diplomei leopoldine, pe care o ceruseră și în anul trecut. Apoi, în afaceri de conștiință să nu atârne de magistrat, ci de episcopul de Râmnic și de „arhiepiscopul“ de Bălgrad, sau chiar de soborul universal al ritului grecesc, iar în afaceri militare și civile

1) Arh. Munic. Brașov No. 46/1737.

2) St. Stînghe: Documente, vol. V pag. 86.

să fie supuși consiliului de războiu, județului și consilierilor lor proprii, cari să fie cu totul separați de magistrat și să nu-i fie supuși, să decidă în procesele ce ar obveni și să înlătore definitiv controversese ivite între Cetatea Brașovului și locuitorii din Șchei... Comunitatea din Șchei, separată astfel de oraș, în viitor să nu fie în nici un chip nedreptățită.“¹⁾

În a. 1752 se face o nouă anchetă cu privire la cererile Românilor, de astădată însă în casa lui Statie, din ulița Furcoae, — Str. Caterinei de azi — despre care se știe că a cumpărat-o dela Sași,²⁾ — numai el știe cum! — unde-și făcuse și un cuptor, pe care meșterii sași au voit să i-l spargă, pentru că fusese făcut de un meșter român.³⁾ (Înainte avusese altă casă, în Prund, lângă vale, a lui György Olajos, pe care, când a cumpărat-o, în 1722, a cerut Magistratului ca vecinul Peter Theiss să-i vândă o bucată de loc de lângă casă, cecece i s'a și aprobat.⁴⁾

Cel mai mare dușman al prot. Eustatie au fost Sașii din oraș, cari se temeau de el ca și de prot. Tempea, și al doilea a fost „ne-popa Todor“, un preot de tristă amintire, tot dela Sf. Nicolae, om ambițios, lacom și vanitos, care a făcut multe năcazuri și mare rușine Românilor de aici, și care-i denunță magistratului pe cei doi protopopi ca „făcători de gălcevi“ și „turbați“, și cari „în semeția lor... se întăresc cu mare laudă asupra mărilor voastre, cu tot soborul lor“.⁵⁾

Nici Sașii nu s'au lăsat însă mai pe jos. Un cronicar al lor îl numește „mare bețiv,⁶⁾ altul spune că era tot cu nasul roșu.“⁷⁾ În anchetele ce i s'au făcut de atâtea ori, ei se întreabă, la 1738: „Cine a trimis pe popa Statie la mitropolitul din Belgrad? Cine l-a trimis înainte cu un an la Viena, și iară, înainte cu câteva săptămâni, la Sibiiu, la comandantul prinț Lobkovitz?“... În alt rând se plâng că, împreună cu un cleric moscovit, care sta la Viena, a prezentat principelui moștenitor o jalbă a Românilor.

1) N. Iorga: Scrisori și inscripții ardelenne și maramureșene, vol. II. p. 247.

2) St. Stinghe: Documente, Vol. V. pg. 76.

3) Op. cit. pg. 78.

4) Ședința din 10 Martie 1722; protocolul ședințelor Magistratului, IV. C. 1.

5) Arhiva Munic. Br. acte necatalogate.

6) Hermann: Alte u. neue Kronstadt, Vol. I. 198.

7) I. Fr. Trausch: Collectanea... I. pg. 387.

La 1735 ei arată că Statie, unul din cei 3 conducători ai Valachilor răsvrățiți, („unum ex tribus Wallachorum seditiosorum antesignanis“), a fost prins în Muntenia cu 72 galbeni falși, iar altădată, la târg la Văleni, dând arvună 2 galbeni falși, și văzându-se dat de gol, a fugit noaptea peste munți.

Până și felul cum se iscălia: „Eustachius, Arhidiaconus graeci-ritus Ecclesiae Bolgarszegiensae“, i-l luau în nume de rău, zicând că Românii nevoind să spună că Șcheiul e un suburbui, vreau libertatea și oraș separat al lor — ceeace ei ceruseră de altfel.

Păr. Statie își vedea însă liniștit de slujba și de cărțile sale, căci era „om împodobit cu științe și cu mare înțelepciune“, cum spune Dim. Cepescu la 1842, dovadă că, la 1731 „când au început a face tipografie Petcu Șoanul dascalul, lucru care el nu văzuse nicăiri, și au tipărit niște calendare..., izvodul l-au luat dela Popa Statie.“¹⁾ În tabloul cărților, ce au rămas dela el, se amintesc 2 biblîi românești, din cari una ilustrată, 1 pravilă, 1 apocalips românesc, scris de mână, 1 psaltire, 1 carte grecească de cântări, 1 epistolier grecesc și 1 psaltire slavonă; celelalte le luase — probabil — fiul său.

D-l Silviu Dragomir ne spune că el făcea parte din admiratorii puternicului imperiu ortodox rusc, și de aceea s'a dus în Rusia, ca să vadă splendoarea ce se desfășura în bogata biserică de acolo, să încheie din nou legături cu curtea rusească, protectoarea tuturor creștinilor ortodocși, și-l aseamănă pe Statie cu mitrop. Sava Brancovici, arătând că „această călătorie câștigă în importanță mai ales prin faptul că deschide orizonturi nouă pe sama strămoșilor noștri, cari erau gata de orice jertfă pentru mântuirea bisericii lor“.²⁾

D-l N. Iorga ne spune că la 1743 Popa Grid își dădu băiatul, pe Dimitrie, la școală în Rusia, la Moscova, (Ioseph Teutsch știe că în Iulie 1755 el se întoarce din Germania, unde își făcuse studiile la Halle)¹⁾ unde încă din 1685 mersese un preot scheian pentru a cere ajutor dela acel „Împărat creștin“, a cărui faimă începea să se întindă asupra întregului răsărit.²⁾

1) St. Stinghe: Ist. Bis. pag. 100.

2) S. Dragomir: Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal, Vol. I. 122—126.

Acest urmaș demn al tatălui său a fost Dimitrie Eustatievici, profesor de gramatică la școala din Șcheii Brașovului, secretar al episcopului Novacovici, directorul celei dintâi școale normale de învățători și autorul celei dintâi gramatici românești.

II.

După bucuria și mulțumirea, pe care D-zeu i-o dăruise la bătrânețe, văzându-se om cu stare, cu un fecior care făcuse studii atât de frumoase, cum rar se făceau pe atunci, și cu fetele bine măritate, tot după oameni bogați și cu vază, cea mai mare, Ilinca, după Radu Cătană; a doua: Anastasia, după Zamfir Marcu, a treia: Paraschiva, văduva lui Stan Muntean, și a patra: Maria, văduva lui Dinu Ghiorghiovanu, din Giurgiu, măritată la 1757. Tatăl ceresc l-a mai învrednicit cu o mare bucurie, după care însă, nu peste mult, a urmat o mare amărăciune și suferință.

Scaunul vlădicesc al Ardealului ortodox, văduvit 60 și mai bine de ani, în urma trecerii unei părți a Românilor la unire, și în urma nedreptăților provocate de Curtea din Viena, e ocupat în sfârșit din nou. Românilor, cari se legaseră cu mari și groaznice jurăminte și afurisanii, că-și vor păstra legea strămoșească, după ce 60 de ani suferiseră toate asupririle, umilirile, chinurile și pedepsele de închisoare grea și chiar cu moarte, văzând că nu-i chip să-i si-lească a îmbrățișa o credință streină de sufletul lor, li se dă în sfârșit — după multe și îndelungate șicane — un episcop ortodox al lor: episcopul de Buda Dionisie Novacovici, care, la 4 Sept. 1761, fu instalat în Brașov, atunci decretat oraș de reședință al noului episcop — și anume în biserica Sf. Nicolae, care cu această ocaziune a fost designată „Catedrală episcopescă“ (bischofflicher oder Catedral-Sitz).³⁾

Cu această ocaziune, toată garnizoana făcu șpalir — cum ne spune cronicarul sas brașovean Hermann — dela biserică până departe în jos. Printre șirurile soldaților, generalul (Nicolae Adolf baron de Buccow, nou numitul comandant al forțelor militare din

1) Quellen zur Geschichte der St. Kronstadt, vol. V pg. 456.

2) N. Iorga: Brașovul și Români, pg. 318.

3) Arhiva Munic. Brașov No. 166/1761.

Transilvania, mâna de fier a reginei-împărătese M. Terezia, cel care a dăruit cu tunurile bisericuțele și mănăstirile strămoșești) însoțit de membrii comisiei aulice, merse până la ușa bisericii, unde fu primit de către episcop și clerul îmbrăcat în odăjdii, și apoi, alături cu episcopul, intră în biserică. După ce Vlădica se așeză pe tronul său, generalul, printr'un discurs în limba latină, făcu cunoscută numirea de episcop a lui Novacovici și în numele Maj. Sale îl instalează ordonând comunei bisericești să-l recunoască și onoreze ca pe un arhiereu. Episcopul răspunse, tot latinește, mulțumind pentru demnitatea ce i s'a dat și pentru libertatea religioasă acordată credincioșilor săi. Apoi primi omagiul clerului, căruia-i împărțăși binecuvântarea arhierească. Terminându-se ceremonia, într'o grădină de aproape se dădu un banchet, la care luară parte peste 60 persoane: toți membrii sfatului, reprezentanții bisericilor catolice și evanghelice, și ai corpului ofițeresc.¹⁾

La această instalare un rol important a trebuit să joace și protopopul Eustatie, căci și atunci, ca și azi, protopopii Brașovului erau oameni aleși între cei aleși, fiind distinși cu dreptul de a purta năbederniță — „bedreniță“, cum îi zicea poporul —, și cărje, pe cari numai arhierii au dreptul să le poarte, și despre cari știm că la 18 Dec. 1735, Vlădica Cruședolului, Nicanor Melentievici, — care pe atunci se afla la Brașov, — hirotonindu-l întru protopresbiter pe Radu Tempea „i-a dat blagoslovenie să poarte năbederniță și cărja toiaș de păstorie“.²⁾

(Nu știm de când protopopii dela Sf. Nicolae din Brașov nu mai poartă cărja, năbedernița însă o poartă și 'n ziua de astăzi).

Încă înainte de instalare, tot protopopul Eustatie „l-a jurat în mijlocul bisericii pe vlădica Novacovici, precum să ție pravoslavnică credință nesmintită“, cum ne spune un cronicar român.³⁾

Nici protopopul însă, și nici Brașovenii, nu erau mulțumiți, căci ei tot sub puterea Sașilor rămăneau, și pentru că „bănueli grave se ridicau din sânul acestei comunități de o neprihănită ortodoxie, împotriva noului episcop.“⁴⁾ Bănuelile acestea, că epi-

1) Hermann: Alte u. neue Kronstadt, Vol. I. 255.

2) St. Stinghe: Istoria Bis. Șch. pg. 134; — A. A. Mureșianu: „Țara Bârsei“ an. II. pg. 217.

3) N. Sulică: „Deșteptarea“ anul II. No. 8.

4) S. Dragomir, op. cit. Vol. II. pg. 251.

scopul ar fi voit cu timpul să-i atragă la unire,¹⁾ au fost scornite de dușmanii noștri, de fapt răceala a pornit din simpatie pentru mitropolitul din Carloviț, dușmanul neîmpăcat al Vlădiciei din Buda,²⁾ destul că, cu sufletul mâhnit, episcopul plecă din Brașov, preferind să caute adăpost într'un sat din preajma Sibiului, decât să revină în reședința sa neprietinoasă, unde credincioșii l-au primit cu fruntea întunecată³⁾

Clerul ceru însă episcopului să-și scrie mărturisirea de credință și în cartea bisericii, în care erau trecute afurisaniile lor. Sasul Hermann ne spune că episcopul nu s'ar fi învoit și ar fi răspuns că nimeni nu știe ce se poate întâmpla cu el înainte de moarte, deci nici el nu poate garanta pentru sine. Răspunsul acesta, ca și al generalului Buccow, îi puse pe gânduri și-i umplu de nemulțumire pe Brașoveni, cari, în frunte cu protopopul, îi cerură lui Dionisie să jure cel puțin că nu este și nu va fi unit cu biserica rom. catolică, căci altcum nu-l vor recunoaște de episcop al lor. Dionisie le împlini această dorință în preziua instalării, dar — cum spune episcopul unit Maior în o scrisoare — protopopul, împreună cu soția sa, se zice că ar fi amuțit îndată după acel jurământ, asemenea lui Iuda, și ar fi pierit cum nu se poate mai rău („instar pessime perierunt taliterque Iudae“).⁴⁾

Ceva trebuie să fie adevărat din toate acestea, deoarece și cronicarul nostru spune că: „Lovindu-l cataroaia, i s'au luat graiul și jumătate din partea trupului, și zăcând vreo câțiva ani, s'au pristăvit la a. 1767 Maiu în 3“.⁵⁾

Probabil însă că după primul atac și-a revenit, căci la un an după instalarea lui Novacovici, tot el face statistica preoților și credincioșilor păstoriți de el, care e cea mai veche de acest fel, după cea din 1733.⁶⁾

În a. 1763 Mihail Vel Logofăt scrie la 5 Iulie protopopului Chir Eustatie de la biserica Brașovului răspunzându-i că a pre-

1) Hermann: op. cit. — Quellen IV. pg. 486.

2) S. Dragomir: op. cit. pg. 249.

3) S. Dragomir: op. cit. pg. 251; — Hermann, Vol. I. 258

4) Dr. A. Bunea: Episcopii P. P. Aron și D. Novacovici pag. 230—1.

5) „Deșteptarea“ an. II. No. 8.

6) I. Moșoiu: Branul și Cetatea Branului, pg. 29.

zentat Măriei Sale lui Vodă cărțile de milă trimise de protopop și ceilalți preoți și spunându-i că milele „le-au învoit, numai carte pentru apărare de saigii nu s’au făcut de astădată“.¹⁾

Intr’o pastorală din 1764 episcopul îl amintește tot pe Statie ca protopop. Mai târziu însă nu-i mai aflăm numele în cronici. Se vede că boala îl ținea legat de pat, având un loctiitor, iar în 1767 când moare, în vârstă de 65—66 de ani, se institue ca protopop Petru Grid — probabil vărul său, fiul lui Ioan Grid, — care, după 12 ani, moare și el „la Covazna la borviz“.

III.

La 5 luni după moarte, divizorii se prezintă la casa lui din Str. Caterinei, prețuită pe atunci în 1000 de zloți, ca să împărțească partea lui de avere între soție, Dobra, și cei 5 copii. In această avere aflăm și o grădină, pe Cacova, prețuită în 100 fl. o vie în Valahia (360 taleri turcești), vase de argint, o cruce de argint cu o iconiță de lemn încadrată în ea, o cruce rusească tot de argint, un samovar, o trăsură muscălească, 10 cai, 100 de oi, și altele, prețuite toate în 6766 fl. — o avere frumoasă pe atunci.

In amintirea protopopului Statie Brașovenii au botezat cu numele lui o stradă, aproape de biserică, care-i poartă și azi numele: „Podul lui Grid“. (Numirea de „pod“ se da pe atunci pardoselei cu grinzi de lemn a străzilor noroioase,²⁾ cum a fost odată și în dosul bisericii, în Str. Sf. Nicolae A), unde și azi se vede îngropată în pământ o piatră mare cu o inscripție, care arată că podul acela s’a făcut la 1742 de „Dumnealui Hagi Radu Inașu“ — sau, poate, chiar unui podișor peste o vale).

Gridești au mai fost preoți la Sf. Nicolae: un ierodiacon Gheorghe la 1723, fiul prot. Florea Grid, Petru ierodiaconul Grid, tot la 1723, (tot pe atunci la Râșnov se afla popa Oprea Grid ot Râjnov), un preot Iosifov Grid la 1762, Petru, protopop la 1777 și Dimitrie preot la 1779. (La 1794 un Ion Grid e preot în Voinești-Covasna, sub care s’a început zidirea bisericii de acolo,³⁾ la 1813 e ales diacon Nic. Grid, care slujește și la biserica din Tocile, „diorthosește“ la 1815 paraclisul Sfântului Haralambie „tălmăcit

1) N. Iorga: Studii și documente, Vol. IV, No. 86, pg. 93.

2) N. Sulică: „Deșteptarea“ an. 1905.

3) „Revista istorică“ an. XIII pg. 281.

din limba grecească pre limba noastră cea rumânească¹⁾ și ne lasă interesante însemnări despre bisericile din Șcheii-Brașovului,²⁾ la 1823 aflăm un Const. Gridovici, autor al unui chronograf, în manuscris, și făuritor de versuri.³⁾

Doctorul Vas. Popp, în scurta sa notiță despre biserica Sf. Nicolae, scrisă în latinește, între 1824—28,⁴⁾ în seria preoților dela această biserică amintește, ca al 45-lea preot, pe un Petrus, filius Evsthatii Grid la 1772, și ca al 57-lea la număr pe popa Nicolae, fiul lui Petru Grid, la 1815. Petru însă n'a fost fiul lui Statie. O știm aceasta precis, atât din cartea de împărțeală a averii lui Statie, care se află în arhiva Municipiului Brașov, și unde sunt amintiți ca copii numai fiul Dimitrie și cele 4 fete, dar o știm și din testamentul lui Dimitrie Eustatievici, scris la Sibiu la 1794 și publicat de d-l G. Bulat, în care testament sau diată el spune la pct 2: „Ce se atinge de rudele mele adecă, surorile din Brașov, că frați dintr'un sânge nu am“...⁵⁾

Marele protopop a fost îngropat de bună seamă, — ca și ceilalți protopopi și preoți și unii din boierii de peste munți, ca și Basarab, fiul lui Dan cel Mare, și Păuna văduva lui Ștefan Cantacuzino, între ai cărei confidenți îl găsim și pe prot. Statie⁶⁾ cari s'au pristăvit aici la Brașov în refugiul lor, — în cavoul de sub lespezile sfântului locaș.

Astăzi, când s'au împlinit 166 ani dela moartea acestui vrednic protopop, și 211 ani de când a început a sluji la sf. altar, am crezut că e bine să-i evocăm amintirea.

Aducându-ne aminte de acest puternic stâlp al ortodoxiei din Brașov și Țara Bârsei, de acest vajnic luptător pentru drepturi pe seama neamului nostru asuprit, de acest dârz și neobosit protopop, care a străbătut atâtea țări pentru neamul și biserica sa — în vremuri când mijloacele de comunicație erau atât de grele și oboșitoare — parcă îl vedem în ușile împărătești ale monumentalei catedrale, impozant, în sfintele ornate, dar dela o împărăteasă pravoslavnică, și pe amvonul, de unde glasul lui va fi răsunat de

1) I. Bîanu și N. Hodoș: Bibliografia veche rom. Tom III. pg. 124.

2) I. Mușlea: „Țara Bârsei“, an III No. 4.

3) Ilarion Pușcariu: Documente pentru limbă și istorie, Vol. II. pg. 383.

4) I. Mușlea: Viața și opera doctorului V. Popp, pg. 138.

5) „Revista istorică“, an. X. No. 4—6.

6) N. Iorga: Brașovul și România, pg. 237—8.

atâtea și de atâtea ori, învățând, încurajând, mângăind, îndrumând, dojenind și amenințând pe cel care și-ar fi călcat făgăduința și jurământul „ca unul ca acela să fie afurisit și blestemat de D-1 Hristos și de Maica Sf. Preaceastă... partea lui fiind cu spurcatul Iuda și cu afurisitul Arie, să-l înghiță pământul de viu, ca pe Datan și Aviron, să-l ajungă cutremurul lui Cain și bubele lui Ghiezi, să fie casa lui pustie și muierea lui văduvă și feciorii lui săraci, lacrimile ceale fără de folos să nu se șteargă de pe fața lui în veci!...¹⁾)

Și ni se pare că-l vedem încă, cu cădelnița grea de argint curat, cu care la Sf. Nicolae se cădește numai în zile de mari prasnice, trecând printre credincioșii cari umpleau sfânta biserică mai mult decât azi....

Sunt 200 de ani de atunci!... Stație Grid, unul din cei mai mari și mai însemnați protopopi ai Brașovului, își doarme de 166 ani somnul de veci în cavoul bisericii Sf. Nicolae... El a luat de mult împărăția podoabei și stema frumseții din mâna Domnului, căci luptă bună a luptat, cursul a plinit, și credința a păzit.

ANEXĂ.

Anno 1767. Die 5-ta Nov.²⁾ — După încetarea din viață a protopopului Sztatye Waszilevits Grit, am împărțit noi: Von Blumenfeldt și Iosephus Benckner, moștenirea acestuia între soția văduvită *Dobra*, și între 5 copii, anume: *Demetrius Esztatievits*, *Ilinca* al Radul Katane, *Anasztaszie* al Zamphir Marko, *Paraszkiva*, văduva lui Sztán Muntyán și *Maria*, văduva lui Dinu Gysorghi-sovanu.

AVERE.

O casă în str. Caterinei din Schei „la Ulitze Furkoji“ prețuită în Fl. 1000.—	3 funți sfeșnice de alamă stricate	1.44
O grădină de poame, pe Cacova 100.—	1 samovar de 1¼ f.	1.20
O vie în Valachia, la Szkien(?) de 12 pogoane, prețuită în 360 taleri turcești, adică	1 samovar mic	—60
489.60	1 cană de aramă, de 2¼ f.	1.70
	1 cană mai mică	1.02
O cană de argint aurită, de 29 loți vienezi à fl. 1.50	1 căldare mare de aramă	10.—
43.50	1 căldărușe pentru a fierbe rozol	10.—

1) St. Stinghe: Documente, Vol. I. pg. 69.

2) Arhiva Munic. Brașov, acte necatalogate.

Un pocal de argint aurit, cu picior de 11 jum. lofi v.	16.80	1 trăsura muscălească	20.—
O tavă de argint, cu 6 păhărele de argint, pentru rozol, de 15 lofi à fl. 1.20	18.—	1 car pentru gunoiu	7.—
O cruce de argint cu o iconiță de lemn încadrată în ea, 6 lofi	9.—	10 cai	200.—
O cruce moscovită de argint, 7 lofi, argint slab à 48 den.	3.36	10 oi à fl. 1.36	136.—
Un brâu de argint bătut cu perle și pietrii scumpe, 43 lofi à 1.50	64.50	mițe, brânză, urdă și lapte	96.88
O măciulie de baston, din argint de 4 lofi v. à 1.20 și bastonul fl. 2.40	7.20	2 buți cu vin nou, de 300 vedre	255.—
14 căni de cositor de 35.50 funți à 66 den.	23.43	1 biblie românească	24.—
3 căni de cositor de 3 funți, 3 de 2 jum., 4 de 2 jum. și 4 de 2 ¹ / ₄		1 biblie ilustrată, cu copci	6.—
2 castroane de supă, 4 ³ / ₄ funți à 66 d.	3.13 ¹ / ₂	1 pravilă („Pravele“) românească	10.—
15 farfurii de 29 f. à 66 d.	19.14	1 Apocalips rom. scris de mână	2.—
24 farfurii de 19.50 f. à 66 d.	12.87	1 Psaltire rom. cu copci	1.—
O tavă rotundă, 2 ¹ / ₃ f.	1.54	1 carte grecească de cântări	—50
O tavă ovală și încolț. 2 ¹ / ₄ f.	1.48 ¹ / ₂	1 epistolier grecesc	1.50
		1 psaltire slavonă	1.50
		Bani gata	824.17
		Indescifr.	252.96
		La D-1 Sam. Fronius capital fl.	
		160.— interese 18.95	178.95
		La Oprea Floroiu, hipotecă, capital	1256.37
		La Oprea Floroiu, interese din Sept. 1744	1582.56
		La Simion Herț	70.13
		La I. Inaș	1036.—
		Total Fl.	6766.04 d

DATORIE.

Pentru un sărindar	15.—	Fraților Ciurcu	400.—
Vin la pomană	21.60	Fiului Dumitru, compensație pt.	
Spese cu altă pomană	25.—	spesele de înzestrare a Mariei	1000.—
Pomană la un an	60.—	Paraschivei,	200.—
2 servitoare	22.—	Anastasiei	150.—
Indescifrabil	67.32	Ilinchii, compensație	300.—
Indescifrabil	4.—	Taxă alodială	17.60

Rămâne de împărțit suma de fl. 4483.52 d., din care se cuvine: văduvei $\frac{1}{3}$ -a parte = 1494 52, celor 5 copii $\frac{2}{3}$ = 2989— fiecare copil având să primească câte fl. 597.80 den.

Istoria Transilvaniei în secolele XII și XIII

de Iosif Schiopul

În numărul trecut al acestei reviste dl Dr. Ion Lupaș, profesor de istorie la universitatea din Cluj, a vorbit în trei pagini de cele două studii istorice „Țara Bârsei și Cavalerii Teutonî” și „Invaziunea Mongolilor din 1241”, publicate de mine în volumul „Contribuțiuni la istoria Transilvaniei în secolele XII și XIII” (Cluj 1932).

În ce privește primul studiu, în care arăt că istoria colonizării Țării Bârsei de către niște Cavaleri Teutonî la începutul secolului al XIII-lea (1211) este o istorie pusă în circulațiune abia către sfârșitul secolului al XVIII-lea (1787) și se întemeiază parte pe documente false, parte pe interpretarea greșită sau de-a dreptul tendențioasă a unor alte documente autentice, — dl profesor Lupaș se mărginește să dea un rezumat de o ireproșabilă claritate și nu adaogă decât comentarul „problema pusă în discuțiune e de prevăzut că va trezi interesul specialiștilor în materie de tehnică privitoare la critica și interpretarea documentelor istorice”.

În ce privește studiul al doilea, în care arăt că nu are nici un temeiu nici istoria care ne spune că în retragerea lor din Ungaria (1242) Tătarii (sau Mongolii cum își zic ei în-șiși) au trecut prin Transilvania și au prădat-o, cum prădaseră înainte Ungaria, — dl Lupaș pare a nu fi întru toate de acord cu concluziunile mele, pentrucă face câteva rezerve.

În studiul meu în chestiune arătasem, între altele, că nici un document nu pomeneste de o invaziune a Tătarilor în Transilvania și că regele Ungariei Bela al IV-lea, care după retragerea Tătarilor a pornit opera de refacere a țării chemând în Ungaria prădată coloniști străini, nu pomeneste cu un cuvânt măcar de o prădare a Transilvaniei și nici nu ia aceleași măsuri de reîmpopulare a Transilvaniei. Dl Lupaș citează la acest loc un fragment dintr’o diplomă a aceluiași Bela al IV-lea (din

1254) în care între altele se pomenește de oștile Tătarilor : „*in confinio Cumanorum ultra Danubium et Bulgarorum, per quem etiam locum tempore invasionis regni nostri ad nos aditum habuit exercitus Tartorum...*“ și adaugă: „de unde se vede că una dintre cetele de invazie ale Tătarilor s'a apropiat de granițele Ungariei venind din regiunea limitrofă între Cumani și Bulgari, deci tocmai din teritoriul Țării Românești“. Chestiunea ce ne interesează nu este însă dacă Ungaria a fost invadată numai prin Nordul Ungariei sau dacă o armată tătărească a venit și dinspre Sud, dinspre Bulgaria și Țările Românești (de mai târziu). Ne interesează numai problema dacă Transilvania a fost prădată și ea sau nu de Tătari. Iar sub acest raport fragmentul din diploma lui Bela al IV-lea citat de D-l Lupaș este, dimpotrivă, o confirmare a concluziunilor la cari ajunsesem în studiul meu: Tătarii au ocolit Transilvania muntoasă și impracticabilă din cauza pădurilor ei întinse și impenetrabile.

Dl Lupaș primește numai cu o oarecare rezervă analiza mea privitoare la descrierea pe care ne-a lăsat-o canonicul *Rogierius* despre invaziunea Tătarilor din 1241. Istoria prădării Transilvaniei de către Tătari se întemeiază înainte de toate pe interpretarea acestei descrieri a lui *Rogierius*, care în timpul invaziunii era canonic la Oradea-Mare. Eu am arătat în studiul meu, pe baza unor analize obiective, că *Rogierius* nu pomenește în descrierea sa cu nici un cuvânt de Transilvania, lămurind pe bază de exemple — că „*ultra silvas*“ al lui nu indica Transilvania. *Rogierius* întrebuițează cuvintele de „pădure“ (*in... ad... ex... ultra... silvas* și *silvis*) întotdeauna în sens topografic, niciodată în sens geografic. Arătasem că de cel puțin 19 ori vorbește *Rogierius* de „păduri“ fără să fi avut intențiunea să indice prin acele cuvinte Transilvania. Mai arătasem că ultimul capitol al descrierii lui *Rogierius*, în care se pomenește de distrugerea Alba-Iuliei, este apocrif, pentru că în acel capitol se vorbește de „Cruciați de pe insula Rhodos“, cari numai dela 1310 încoace există sub această denumire. Or, dl Lupaș nu crede că este dovedit că întreg capitolul este apocrif, ci înclină să creadă că poate numai fraza privitoare la „Cruciați...“ este o interpolare făcută după 1310 și prin urmare partea referitoare la Alba-Iulia ar putea să fie autentică.

Obiecțiunea dlui Lupaș nu este întemeiată. Argumentul privitor la „Cruciații de pe insula Rhodos“ nu este unicul argument invocat de mine pentru a dovedi caracterul apocrif al capitolului final din descrierea lui Rogerius și nu este nici argumentul principal invocat de mine. Eu arătasem în prealabil că Alba-Iulia n'a fost prădată de Tătari în 1241, ci de o mână de Sași în 1278. Am citat mai multe documente (toate câte se cunosc) în cari este vorba de Alba-Iulia după retragerea Tătarilor, fără ca vreunul dintre aceste documente să pomenească de vre-o prădare a Alba-Iuliei de către Tătari, ceea ce documentele nu ar fi omis s'o facă dacă prădarea într'adevăr ar fi avut loc, mai ales că în aceste documente se vorbește de greutățile cu cari are să lupte episcopia. Am subliniat în aceeași vreme cum nici în istoria Episcopiei de Alba-Iulia n'a rămas vre-o amintire a unei prădări a Alba-Iuliei de către Tătari, dar a rămas amintirea (confirmată și în documente) a unei prădări a ei de către Sași la 1278. Și abia după aceste constatări, cari nu pot fi infirmate prin nici un document cunoscut până acum, am arătat că ele nu sunt infirmate nici prin descrierea lui Rogerius, dat dat fiind că este apocrif capitolul final.

În studiul meu am analizat, rând pe rând, fiecare document, fiecare cronică, fiecare însemnare scrisă privitoare la invaziunea Tătarilor din 1241, arătând că cele cari vorbesc de o prădare a Transilvaniei sunt lipsite de autenticitate, iar cele autentice nu pomenesc cu nici un cuvânt de un asemenea eveniment.

Dl Lupaș se referă în darea sa de seamă și la un fragment dintr'o istorie a scriitorului persan *Fazel-ulla-Reschid* (Reschid-eddin) care a trăit pe la 1300 și citează din istorie — după: *Gustav Grassmann-Strakosch*, *Der Einfall der Mongoler in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242* — fraza în care autorul persan spune că „Cadan și Buri se îndreptaseră împotriva Sasanilor și îi învinseră în trei bătălii succesive“. Dl Lupaș adaugă după cuvântul „Sasani“ explicațiunea „Sași“.

În anul 1931 publicasem în ziarul „*Patria*“ din Cluj în trei numere consecutive un fragment din studiul meu privitor la invaziunea Tătarilor. În acel fragment mă referisem și eu la lucrarea

lui *Strakosch-Grassmann*. Cum însă mai târziu mă convinsesem că această monografie este mai mult o interpretare a documentelor decât o analiză critică în ce privește autenticitatea lor, n'am mai citat-o și în studiul publicat în volum. În articolele mele din „Patria” arătasem că Strakosch citează fraza cu „Sasani” din istoria lui *D'Ohsson* (*C. D'Ohsson, Histoire des Mongols... La Haye 1832—1834*), care a tradus-o din persana lui Fazel-ulla-Reschid. În traducerea lui *D'Ohsson* scriitorul persan spune: *„Cadan et Bouri s'étant dirigés contre les Sassans, les vainquirent à la suite de trois combats”*.

Din această frază nu se poate însă construi o dovadă că Transilvania ar fi fost invadată de Tătari, pentru că pe lângă cea mai mare bunăvoință „Sasani” lui Fazel-ulla-Reschid nu pot fi identificați cu Sașii din Transilvania. Nici nu știu dacă nu este de prisos să mai stărui asupra acestui punct. Identificarea lui „Sassans” cu „Sașii” din Transilvania este în fațișă contradicțiune cu tot ce s'a scris privitor la invaziunea Tătarilor în Ungaria. Istoriografia este unanimă în a afirma că prădarea Transilvaniei ar fi avut loc *după* retragerea Tătarilor din Ungaria (1242). Sub acest raport nu există nici o controversă. Or, scriitorul persan spune că luptele cu „Sasani” s'au dat atunci când Tătarii s'au îndreptat spre Ungaria și nu la retragerea lor. Este prin urmare clar că „Sasani” nu pot fi „Sașii” din Transilvania, ci trebuie să fie locuitori din Ungaria. Acești „Sasani” ai lui Fazel ar putea să fie una dintre oștirile ungurești cari se opuseseră invadatorilor. Cuvântul „Sassans” ar putea să fie o formă greșită pentru „Sarsani”, „Sarasani”, „Saraceni” (din care cuvânt Ungurii au făcut *szerecseny*), de cari în acea epocă erau mulți în Ungaria.

La aceste două observațiuni sumare se reduc comentariile critice, pe cari le face dl Lupaș studiilor mele. Este puțin, foarte puțin. Este în orice caz mai puțin decât ar fi avut dreptul să aștepte dela un istoric de competența dlui Lupaș toți cei ce se interesează de istoria trecutului nostru. Dl Lupaș este totuși cel dintâiu istoric (și până acum unicul) care a avut curajul să recunoască (ce-i drept cu o excesivă prudență) ce importante consecințe pentru istoriografia românească pot să aibă conclu-

ziunile studiilor mele, când ele vor fi admise și de critica istorică.

Critica aceasta istorică la care face apel dl Lupaș întârzie încă. Ea n'are însă dreptul să treacă în tăcere peste concluziunile studiilor mele, pentrucă aceste concluziuni deschid o epocă nouă în istoriografia română.

Tot ce s'a scris până acum despre Transilvania secolelor XII și XIII trebuie revizuit, pentrucă nu este istorie, ci numai ficțiune, deși uneori, ce-i drept, ficțiune de o strălucitoare elocință. Revizuirea aceasta trebuie să introducă metode nouă. Ea trebuie să pornească dela examinarea critică a documentelor ce se refer la această epocă. Trebuie să examinăm înainte de toate dacă documentele sunt autentice sau nu, iar dacă sunt autentice trebuie să examinăm dacă într'adevăr se refer la Transilvania. Pentrucă nu toate documentele împlinesc aceste condițiuni. Să dăm două exemple, din fiecare categorie câte unul.

În limba germană Transilvania are numele de *Siebenbürgen* (cu variate forme grafice în trecut: *Sypenbürgen*, *Sibenbürgen* etc.). Istoriografia săsească afirmă că numele acesta german al Transilvaniei este atestat încă la sfârșitul secolului al XIII-lea, anume la 1296. Afirmățiunea aceasta a trecut necontrolată și în istoriografia curentă și reprezintă un punct sigur de plecare și pentru cei ce se ocupă cu toponimia țării. Or, afirmația istoriografiei săsești este neîntemeiată. Documentul din 1296 de care este vorba nu se referă la Transilvania.

Chestiunea este limpede de tot. În anul 1296, un preot de lângă *Viena* (Austria) dăruiește unei mănăstiri de călugărițe (întemeiate de el și de frate-său) o casă în *Viena*. Actul de donațiune (acesta este documentul în chestiune) începe cu indicarea numelui donatorului: „*Ich maister Dietrich von Sibenbürgen pharrer datz Pölau . . .*“.

Am impresiunea că nici unul dintre cei cari au văzut în acest *Sibenbürgen* o referire la Transilvania noastră n'au citit din document mai mult decât această frază introductivă, pentrucă dacă ar fi citit întreg documentul ar fi văzut că magistrul Dietrich dăruiește călugărițelor casa sa *părintească din Viena* (*daz voder hös ze der Himelportin, datz Wiennen*), rezervându-și

dreptul ca de câteori va veni la Viena (din *Pölauf*, azi *Pölla*, Austria de jos) să poată ocupa în casă camera cea mai bună (*den besten gemach in demselben hös haben sol*). O adresă de pe dosul documentului spune și mai lămurit că este vorba de casa lui părintească (*Das ist der brieff über das vader Haws...*). Dar dacă era la Viena casa părintească a magistrului Dietrich urmează în mod logic că Dietrich era Vienez ca și părinții lui și, prin urmare, *Sibenbürgen* adăogat după numele său nu poate să se refere la Transilvania, ci trebuie să aibă un alt înțeles. De altfel în Austria există și azi o serie de nume compuse cu numeralul *sieben*: *Siebenbrunnen*, *Siebenhirten*, *Siebeneichen*, — toate în apropierea Vienei. (Firește, toate aceste observațiuni în ce privește *Sibenbürgen* au valoare numai întru cât documentul în chestiune este autentic, ceea ce nu este mai presus de orice îndoială, dat fiind că Hormayr care a descoperit documentul și l-a publicat pentru întâiașdată — Wien, seine Geschichte und seine Denkwürdigkeiten — nu se bucură sub acest raport de un bun nume).

Să trecem la cealaltă categorie de documente.

Există un document datat din Buda, 21 Martie 1240, prin care regele Ungariei Bela (al IV-lea) dăruiește conventului *monasterii Cistercii* anumite biserici (și veniturile lor) *in Burcia in partibus Transilvanis videlicet castrum sanctae Mariae, montem sancti Petri, montem Mellis et Tartilleri...*

Simpla citire a acestor nume ajunge să te convingă că documentul nu poate fi autentic, adică nu poate fi din epoca din care este datat (1240), ci numai dintr'o epocă mult mai târzie. Istoriografia curentă a identificat anume aceste numiri de localități pe cum urmează: *castrum sanctae Mariae* este *Marienburg* (românește *Feldioara*, ung. *Földvár*), *mons sancti Petri* este *Petersberg* (rom. *Sânpetru*, ung. *Szentpéter*), *Mons Mellis* este *Honigberg* (rom. *Hărman*, ung. *Szászhermány*), iar *Tartilleri* (*mons Tartilleri?*) este *Tartlau* (rom. *Preșmer*, ung. *Prázsmár*) toate în județul Brașovului și în Țara Bârsei de odinioară.

Or, a vorbi la 1240 despre *Marienburg*, *Petersberg*, *Honigberg* și *Tartlau* este un anahronism nu se poate mai evident.

Despre *Marienburg* lucrul acesta este dovedit chiar cu documente autentice. În toate documentele vechi (vezi geografiile lui *Marienburg* și *Bieltz*) această așezare săsească se numia *Mergenburg*. Acest nume îl găsim și pe vestita hartă a Transilvaniei din 1532 a lui *Honterus*, care cu prilejul editării hărții a dat numiri germane la un mare număr de orașe și sate din Transilvania cari niciodată n'au fost locuite de Sași. *Honterus* nu cunoaște numele de *Marienburg*, ci numai cel de *Mergen- burg*. Or, acet *Mergenburg* nu putea să dea în traducere latină *castrum Mariae*, pentrucă *Mergen-* nu are nimic de a face cu *Maria*. În acest vechi *Mergen-* mai curând am înțelege să auzim răsunând în mod vag, difuz, în surdină — un *Ergen-*, *Erden-*, un *Ergenburg* sau *Erdenburg*, care ar putea fi echivalentul german al ungurescului *Földvár* (cetatea de pământ), din care Românii au făcut *Feldioara*. Că și celelalte numiri germane sunt mult mai nouă (*Honigberg* spre pildă era numit mai de mult și *Honigbach* — vezi *Bieltz*) o dovedește faptul că ele nu corăspund numirilor ungaro-române. Dacă *Honigberg* și *Tartlau* ar fi fost numirile originale, Ungurii și Românii n'ar fi făcut din ele *Hărman* (Ungurii chiar și un *Magyarhermány*, în jud. Odorheiu) și *Preșmer*, ci două nume asemuitoare cu cele germane.

Documentul în chestiune, prin urmare, nu poate fi autentic. Dar se confirmă oare neautenticitatea lui și prin alte împrejurări?

Documentul a fost publicat pentru întâiașdată de *Fejér* în *Codex Diplomaticus*. De acolo a fost reprodus de *J. K. Schuller* în istoria sa, de *Teutsch și Firnhaber* în colecțiunea lor de documente, de *Densușanu* și alții. *Fejér* însoțise documentul cu o notă care spunea că textul este publicat după originalul ce se găsește în arhiva abatiei din *Zirz. Zimmermann*, care a reprodus documentul în „*Urkundenbuch...*” a găsit probabil că documentul este suspect, pentrucă s'a adresat abatiei de unde a primit răspunsul că acolo nu se găsește nici un original și nici vreo urmă că ar fi existat vreodată acolo.

N'a existat prin urmare un *Marienburg* până târziu după secolul al XVI-lea. N'au fost în Țara Bârsei nici odată Cavaleri

Teutoni, — și totuși în toate manualele întemeiate pe istoriografia curentă putem citi: „*Marienburg*, unde se mai văd și azi ruinele cetății clădite de Cavalerii Teutoni la începutul secolului al XIII-lea“.

Iată de ce trebuie revizuită întreaga istorie a Transilvaniei secolelor XII. și XIII.¹⁾

¹⁾ Vezi și articolul „Transilvania în secolele XII. și XIII.“ din „*Societatea de Mâine*“ No. 3, unde mă ocup de alte documente false.

Actualitatea lui Descartes

de D. D. Roșca

„.... Il n'est aucune question plus importante à résoudre que celle de savoir ce que c'est que la connaissance humaine et jusqu'où elle s'étend....“

Descartes.

Am amintit opera lui Descartes savant nu numai pentru motivul invocat mai sus, ci și pentru faptul că această uniune strânsă între activitatea de om de știință și activitatea de filosof ce-o constatăm în cazul de față, este caracteristică pentru filosofia franceză în general. Filosofia franceză s'a legat totdeauna foarte strâns de știința pozitivă. În alte țări, în Germania de exemplu, cutare filosof a putut fi om de știință, sau cutare om de știință a putut fi filosof. Dar întâlnirea celor două aptitudini — sau atitudini — a fost excepțională. Ca în cazul lui Leibniz, de exemplu. Nu e însă cazul filosofiei romantice germane, curentul cel mai caracteristic pentru geniul filosofic al Nemților.

Din potrivă : Filosofia franceză s'a sprijinit permanent și esențial pe știință. Pascal a fost matematician și fizician, înainte de a fi fost filosof. În secolul al XVIII-lea filosofii francezi se recrutează printre geometri, naturaliști, medici (D'Alembert, La Mettrie, Bonnet, Cabanis). În secolul al XIX-lea cei mai mari cugetători francezi vin la filosofie pornind dela matematici : Auguste Comte, Cournot, Renouvier, Henri Poincaré. Iar Claude Bernard, care ne-a dat metoda experimentală în biologie, a fost un creator al fiziologiei ca știință pozitivă.

* * *

Să revenim la Descartes.

Din pasagiul luat din *Regule pentru îndrumarea spiritului*, și citat mai sus, am văzut cum pune Descartes problema filosofiei : O examinare a condițiilor cunoașterii mai întâi, și apoi găsirea unei idei regulatoare care să ne permită organizarea cunoștințelor.

Să indicăm acum, foarte pe scurt, cum procedează Descartes.

La sfârșitul părții a II-a a *Discursului* găsim formulate cele patru reguli de observat cu rigoare în știință și filosofie și cu ajutorul cărora acestea ar putea reuși să devie corpuri de doctrină constătătoare numai din judecăți evidente, adecă din adevăruri incontestabile, universal și obiectiv valabile. Tot acolo Descartes ne povestește cari au fost motivele ce l-au determinat să repudieze toate celelalte precepte în materie de metodă, prescrise de logica aristotelică. Cel dintâi precept ce trebuie să-l observe orice spirit care ar vrea să facă știință sau filosofie este: „Să nu accept niciodată un fapt ca adevărat înainte de a-mi fi dat seama în chip evident că este adevărat; adecă să evit cu grije graba și prevenția și să nu cuprind (înglobez) în judecățile mele nimic mai mult decât ce se va prezenta spiritului meu în mod atât de clar și de distinct încât să nu pot avea nici un motiv să mă îndoiesc.“¹⁾

Prima propoziție a acestei reguli formulează, cum vedem, respingerea principiară a oricărei autorități străine în materie de gândire. Singurul criteriu al adevărului este evidența. Evidența care e o lumină interioară provenită din faptul că spiritul nostru nu acceptă decât judecăți reprezentate în el prin idei clare și distincte.

Am văzut că respingerea principiului autorității și afirmarea dreptului de liber examen era caracteristică și predecessorilor lui Descartes. Dar autorul *Discursului* este acela care face din această idee un principiu cu drept de universalitate. Formula lui are meritul de a condensa într'un principiu semnificația unei lupte angajate deja de Renaștere și de a proclama victoria ei de drept.

Tot regula citată mai sus proclamă ca punct de mănecare al cugetării filosofice și științifice îndoiala. Dar îndoiala lui Descartes nu e îndoiala isvor de durere sufletească și de resemnare a scepticului. La Descartes cugetarea nu pleacă dela îndoială ca

1) *Discours*, p. 33, (I-a regulă cartesiană).

dela o stare de criză sentimentală, ci ca dela o stare de critică premeditată, metodică. Îndoiala aceasta nu este decât provizorie. Ea are rolul de a curăți spiritul de idei preconcepute și de judecăți necontrolate. René Descartes va trage totul la îndoială, se va îndoii de tot și de toate. Dar se va îndoii cu scopul de a face să iasă din această îndoială absoluta certitudine. „Fiind cu deosebire atent, în orice materie, la ceea ce ar putea-o face suspectă, scrie el, și ne-ar putea da ocazie să ne înșelăm, eu smulgeam din rădăcină toate greșelile cari au putut să se strecoare mai înainte în spiritul meu. Nu că aș fi imitat prin aceasta pe sceptici, cari nu se îndoiesc decât pentru a se îndoii și afectează că sunt totdeauna nehotărâți. Din potrivă, scopul meu nu era decât să ating certitudinea și să înlătur țărâna fărâmicioasă și nisipul, spre a da de stâncă și de argilă“.¹⁾

Dar, oricât de universală ar fi această îndoială, există ceva ce nu poate fi atins de ea : este propria ei condiție, adică gândirea : În timp ce mă îndoiesc, gândesc ; și, gândind, exist. Gândesc, deci exist („je pense, donc je suis“). Acesta este un adevăr pe care spiritul nostru îl înțelege printr'o intuiție imediată. Este cel dintâi adevăr ce-l descopere inteligența când procedează metodic. *Cogito* resistă oricărei cauze de îndoială, pentru excelentul motiv că raportul pe care el îl formulează apare în fața conștiinței ca absolut clar.

* * *

Dar, acest *Cogito* prezintă, din punctul de vedere al evoluției ideilor, și altă importanță. Enunțându-l ca pe cel mai sigur adevăr, Descartes face o adevărată revoluție în ceea ce privește lărgirea conceptului însuși de „inteligibil“, de „rațiune“. Prin Descartes inteligența își lărgeste frontierele.

În ce constă această lărgire ?

Prin al său *Cogito* Descartes ne-a învățat să concepem ca raționale, ca necesare, raporturi pe cari gânditorii premergători

1) *Discours*, p. 41.

le considerau ca pur empirice, deci ca iraționale, nu ca necesare. Descartes ne-a învățat să legăm în relație de necesitate concepte, lucruri pe cari logicianii anteriori le considerau absolut exterioare unul altuia, și între cari ei nu vedeau cu puțință nici un fel de raport inteligibil.

Logica aristotelică ne învață că a pricepe este echivalent cu a subsuma ceea ce e particular sub legea a ceea ce e general, cu a deduce din aceasta din urmă pe cel dintâi. În cazuri extrem de importante, a înțelege, a gândi este nu numai a subsuma, ne va spune Descartes, ci și a sintetiza, adecă a descoperi relațiuni de uniune necesară între două sau mai multe noțiuni ce pot fi concepute ca absolut distincte, ca fără legătură logică între ele.

Să lămurim puțin ceea ce am formulat acum în termeni cam abstracti.

Judecata dela care pleacă Descartes este: „cogito ergo sum“. Cei doi termeni între cari fraza stabilește un raport sunt absolut exteriori unul altuia, nu pot fi „deduși“ unul din celalalt. Nu pot fi subsumați unul sub celalalt. Nu sunt în raport analitic. Existența materială nu poate fi dedusă din idee, și nici viceversa.

Legătura între „cogito“ și „sum“ este făcută de inteligență printr'o intuiție a cărei evidență se impune cu necesitatea spiritului. „Cogito“ nu este partea integrantă a unui silogism care ar presupune în mod tacit judecarea majoră: „Tot ce cugetă, există“. Din cauza aceasta, *Cogito* nu comportă demonstrația silogistică. El e conceput direct de inteligență, ca adevăr necesar.

Din această judecată, adecă din *Cogito*, care repet, nu face parte dintr'un silogism¹⁾, și care, din această cauză, ar fi mai

1) Răspunzând adversarilor săi — cari îi obiectau că vrea să-și dovedească existența printr'un silogism — Descartes precizează însuși: *Cogito* nu e silogism, ci intuiție. „Nu-mi deduc existența dintr'un silogism, ci o văd“, scrie el. Prin urmare, și observația lui Kant din *Kritik der reinen Vernunft*, ed. Kehrbach, 302—303, p. 355 a ediției din 1781, apare lipsită de fundament solid.

just formulată fără „ergo“, din această judecată, zic, Descartes va deduce apoi pe cea care se scrie : „Tot ce cugetă, există“. Deci pe cea care, într'un silogism, ar ținea locul de majoră. Cum vedem, *Cogito* implică o lărgire a noțiunii de „inteligibil“, o îmbogățire a conceptului de „rațiune.“

* * *

Nu poate intra în cadrele acestui studiu să rezumăm filosofia lui Descartes plecând dela acest „gândesc, deci exist.“ Am spus totuși două cuvinte despre el din cauza încercării de lărgire a inteligibilului pe care el o postulează, pentru motivul enunțat în titlul și la începutul acestei a doua părți a studiului nostru. Anume : afirmând prioritatea logică a spiritului, făcând din cugetare principiul certitudinii, din cugetare ca singura realitate pe care o cunosc în mod imediat și indubitabil, Descartes fixează termenii permanenți ai tezei raționaliste moderne, după care orice cunoaștere implică condiții cari vin din spirit însuși ; și Descartes mai devine întemeietorul idealismului modern. După cum prin formularea, ideii mecaniste, — principiu regulativ în cercetarea și explicarea fenomenelor, tuturor fenomenelor, întinse în spațiu — el devine gânditorul de care s'au reclamat, nu fără dreptate, și materialistii secolului al XVIII-lea francez.

Idealismul german, în special, își trage originea din cartesianism. Nemții au fost aceia cari au găsit în problema ce-o pune *Cogito* al lui Descartes germenul de unde trebuia să crească, printr'o dialectică necesară, toate sistemele ce au apărut dela Descartes încoace. Kuno Fischer crede că filosofia cartesiană, și antinomiile pe cari ea le implică, e originea întregii speculații filosofice până la Kant. Problemele pe cari le-a ridicat și soluțiile pe cari le-a dat ocazionismul lui Malebranche, monismul lui Spinoza, monadologia lui Leibniz, sensualismul lui Locke, idealismul lui Berkeley, criticismul lui Kant, sunt toate condiționate necesar de principiile constitutive pe cari și-a clădit René Descartes adâncu-i și cuprinzătoru-i sistem de gândire...

Ce problemă atât de persistentă pune Descartes prin al său *Cogito* ?

E problema care se ivește când e vorba să explicăm cum se face trecerea dela cugetare la afirmarea existenței concretului spațio-temporal. Gândirea ca atare este inerentă sieși. Cum putem deci afirma existența lumii exterioare cugetării, când pornim dela aceasta ca dela singura realitate pe care nu o putem nega? Există un caz unic unde existența este legată în mod indisolubil de gândire: este cazul când zicem: „Gândesc, deci exist“. Cu ce drept și pe ce cale putem noi extinde asupra altor existențe certitudinea ce-o atribuim în mod necesar cugetării?

Această problemă nu comportă soluție, dacă ne menținem în cadrele stricte ale logicei aristotelice. Și atunci ea rămâne o problemă în fața căreia se vor sparge neputincioase toate eforturile de-a o deslega, făcute de succesorii lui Descartes până la Hegel. Dacă însă abandonăm logica aristotelică, și admitem o posibilitate de lărgire a rațiunii înseși, problema se desleagă în chipul indicat adineaori.

Pentru speculația antică, realitatea exterioară, concretul spațio-temporal, era ceva dat. Sarcina inteligenței era să-l analizeze pentru a ajunge să-l cunoască și să-l facă inteligibil. Cu Descartes acest concret devine un obiect îndepărtat, accesibil numai în urma unui efort de gândire, dacă în general el poate fi atins de inteligența noastră.

La această revoluție ideologică se gândea probabil Fontenelle când scria: „Înainte de Monsieur Descartes se putea raționa mai comod. Secolele trecute au fost tare fericite că n’au avut pe acest om“...¹⁾

Acesta este caracterul distinctiv al întregii filosofii moderne când o comparăm cu cea antică. Și acest caracter poartă pecete cartesiană.

* * *

Acestea spuse, să revenim la substanțiala regulă I. despre care a fost deja vorba mai sus: „...Să nu cuprind în judecățile mele nimic mai mult decât ceea ce se va prezenta spiritului meu

¹⁾ *Digression sur les Anciens et les Modernes* (citată după Sainte-Beuve, *Port-Royal*, t. V. p. 354).

în mod atât de clar și de distinct încât să nu pot avea nici un motiv să mă îndoiesc.“

Cum vedem, această parte a regulii formulează criteriul certitudinii cunoașterii. Criteriul acesta îl constituie ideile clare și distincte. Fie că inteligența prinde pe cale de intuiție adevărul lucrurilor și al ideilor, fie că l-ar stabili pe cale deductivă sau analitică, ea nu e îndreptățită să afirme decât idei clare și distincte. Și nu va trece dela o idee la alta decât în ordine naturală, adică sprijinindu-se pe raporturi cari sunt și ele, la rândul lor, percepute în mod clar și distinct.

Ca modele de astfel de idei clare și distincte aș aminti bucurosi cele două noțiuni la cari Descartes a redus, printr'o minuțioasă analiză, toată experiența omenească, toată experiența posibilă, anume noțiunile de „întindere“ și de „gândire“. Această distincție radicală între gândire și spațiu a fost una din cele mai fecunde distincții pe cari le-a stabilit Descartes. Ea a făcut posibilă o separație netă și utilă a celor două mari domenii ale realității (spirit și materie), și concepția unor metode de investigație și explicare proprii fenomenelor fiecărui domeniu, metode radical diferite una de alta. Când e vorba să explicăm lumea întinsă în spațiu, comitem neiertată greșală de metodă recurgând la concepte cari ar aduce oricât de departe cu noțiunea de „suflet“.

Grație distincției de care e vorba, această filosofie a știut salva diversitatea aspectelor fundamentale ale realității, și n'a tins să nege nici una din marile forme de existență în favoarea celeilalte. Și tot mulțumită acestei distincții cartesiane, devenită patrimoniu al speculației filosofice actuale, e posibilă în zilele noastre o conviețuire, o colaborare chiar, între o filosofie prin definiție idealistă și o știință pozitivă, materialistă în însăși temelia ei.

Până în ziua de azi — și mai ales în ziua de azi — toți gânditorii de seamă construiesc pe această neclinlită bază cartesiană.

* * *

Săpând puțin mai adânc semnificația noțiunilor „claritate“, „distincție“, „evidență“, am găsit schița destul de completă a unei logici mai comprehensive decât aceea a Scolasticei.

Căci ce e, în ultima analiză, metoda lui Descartes ?

Este inteligența însași, în funcțiune, dar liberată de toate piedecile ce le aruncă în calea ei diferitele idei preconceptuate și diversele obiceiuri contractate prin observarea a tot felul de prescripții artificiale. Una din aceste prescripții e și silogismul așa cum îl practică Scolastica. „Examinându-le (logica, analiza geometrică și algebra) am descoperit că, în ce privește logica, silogismele ei, și partea cea mai mare a celorlalte precepte formulate de ea, servesc mai degrabă a explica altuia lucrurile pe care le știi, sau chiar a vorbi fără judecată de cele ce nu știi (cum e cazul cu arta lui Lull), decât a învăța să le cunoști („qu'à les apprendre“). Și, cu toate că logica conține într'adevăr multe precepte foarte adevărate și bune, conține totuși printre acestea atâtea altele stricătioase sau superflue, încât e aproape tot așa de greu să le separi cum e de greu să scoți o Diană sau o Minervă dintr'un bloc de marmoră ce nu e încă deloc cioplit.¹⁾

Vedem deci că, după Descartes, silogismul, de care a făcut uz atât de mult Scolastica, este o operație mecanică, mai potrivită pentru a expune rezultate, decât pentru a le găsi. Logica aristotelică e bună când e vorba să arăți că un adevăr oarecare este implicat în altul. Dar cu ajutorul ei nu poți inventa nimic nou.

În locul acestei rațiuni pur discursive, Descartes va căuta să afirme drepturile unei inteligențe capabile să creeze, să inventeze, să descopere adevăruri noi. Numele acestei inteligențe — sau acestei funcțiuni a inteligenței — este *intuiție*, intuiția cartesiană. Aceasta este funcțiunea fundamentală a inteligenței, crede Descartes. Iată de ce Bergson suține că intuiționismul său se leagă strâns și natural de marea tradiție franceză, ai cărei inițiatori au fost Descartes și Pascal. Intuiția este, după Descartes, un fel de viziune interioară mai convingătoare decât viziunea sensorială, viziune cu ajutorul căreia spiritul nostru prinde

1) *Discours*, p. 31—32.

anumite idei simple (elemente), și anumite raporturi ireductibile la raporturi analitice. Am văzut că, acelora cari i-au obiectat că vrea să-și dovedească existența pe cale silogistică, Descartes le răspunde că nu-și deduce existența din silogism, ci o vede. Intuiția este deci o funcțiune prin care inteligența descopere raporturi sintetice între lucruri, raporturi ce silogistica analitică nu le-ar fi putut descoperi. „Înțeleg prin intuiție, scrie Descartes, nu credința sau mărturia schimbăcioasă a simțurilor, sau judecățile înșelătoare ale imaginației cea rău îndrumătoare, ci concepția unui spirit sănătos și atent, concepție atât de ușoară și de distinctă, încât nu rămâne loc pentru nici o îndoială în ce privește ceea ce înțelegem ; sau, ceea ce e tot una, concepția fermă care se naște într'un spirit sănătos și atent prin singurele lumini ale rațiunii. Astfel, fiecare poate vedea¹⁾ prin intuiție că există, că gândește, că un triunghi oarecare e mărginit de trei drepte, că o sferă nu are decât o singură suprafață, și alte adevăruri asemănătoare, adevăruri cari sunt mult mai numeroase decât se crede de obicei, pentrucă nu ne coborîm cu atențiunea până asupra unor lucruri atât de ușor de înțeles.“²⁾

Inteligența nu înțelege decât ceea ce vede, crede Descartes, ceea ce poate concepe printr'un act instantaneu al ei, adecă ceea ce e simplu, ceea ce nu poate fi cunoscut decât întreg. Astfel definită, intuiția nu se poate înșela. Ea e sigură, printr'o certitudine imediată, și nu printr'o certitudine obținută pe cale de concluzie logică. Scopul ultim al cunoașterii veritabile este să atingă în orice domeniu s'ar exercita ea, aceste „naturi simple“ cart pot fi cunoscute prin intuiție.

Dar această cunoaștere intuitivă directă, nu e posibilă totdeauna. Și atunci deducția devine necesară. Dar aceasta își scoate certitudinea din intuiția care însoțește prima ei verigă. Condiția primordială ce trebuie să întrunească orice deducție justă este să pornească dela o noțiune simplă al cărei adevăr este prins de intuiție. Intuiția devine deci originea și suportul deducției. Deducția e un fel de intuiție turmentată, diluată, realizată în etape cari se succed în timp. Ea nu se deosebește de intuiție decât prin faptul că cere o mișcare în timp a gândirii,

1) Sublinierea e a noastră.

2) *Règles pour la direction de l'esprit*, regula III.

mişcare ce se deplasează din grad în grad (din idee în idee), și care, când e realizată fără întreruperi de continuitate logică, duce evidența, proprie punctului de mănecare (v. mai sus), și în interiorul punctului de oprire. Și invers, putem spune că intuiția e un fel de deducție concentrată.

Evident că o astfel de concepție a deducției diferă mult de concepția scolastică, unde problema de rezolvit era să scoți ceea ce e particular din ceea ce e general, cel dintâi fiind, prin definiție, conținut în cel din urmă. La Descartes problema constă, întocmai ca în matematici, în a face să se nască ceea ce e compus din ceea ce e simplu....

* * *

Să mai insistăm însă asupra altui aspect al teoriei ideilor clare și distincte.

Enunțând norma ideilor clare și distincte ca criteriu al certitudinii, Descartes a justificat, pentru prima oară în mod conștient și decisiv — sub forma unui principiu general, — una din calitățile dominante ale inteligenței gânditorilor rasei sale. Grija constantă de precizie și de ordine în idei, facultatea de a face distincții nete, reducerea clară a chestiunilor la puncte de vedere simple, sunt însușiri caracteristice spiritului francez. N'a fost oare caracterizat spiritul francez ca acela care cedează consecvent tendinței imperioase de a găsi pretutindenea idei clare, și de a lega aceste idei între ele prin raporturi ele însele clare?

Privită mai deaproape, de ce anume depinde claritatea cugetării filosofice sau științifice?

Ea depinde întâi de o analiză metodică a obiectelor: de cunoaștere, de faptul că acestea nu sunt primite de inteligență în bloc mai mult sau mai puțin nebulos, ci sunt supuse unui minuțios efort de disecție, care le descompune în elementele lor, stabilind o ierarhie între acestea, ierarhie de caractere conform importanței lor. N'ați recunoscut în această frază substanța regulei II stabilită de Descartes?

Claritatea în cugetare mai depinde și de recompoziția sistematică, ordonată, a obiectelor discompuse prin analiză. O gândire care vrea să fie clară, subsumează sub principii gene-

răle și comprehensive diversitatea fenomenelor și a noțiunilor particulare. Tinde, cu alte cuvinte, să ridice sinteze cât mai vaste acolo unde analiza separă, fărâmițește. (A III-a regulă cartesiană).

Și, dacă ar fi greu de demonstrat că pela 1630 trebuia să se ivească pe orizontul cugetării și culturii europene speculația cartesiană sau o doctrină asemănătoare, nu se datorește poate întâmplării oarbe faptul că prima nevoie și încercare de sistematizare și ordonare — sprijinită pe câteva principii clare — a enormului material de cunoștințe și de fapte adunat de Renaștere și de știința pe care Renașterea a făcut-o posibilă, s'a ivit tocmai în această Franță iubitoare de claritate și de ordine în cele intelectuale.

Este incontestabil că René Descartes a avut în gradul cel mai înalt darul pentru analiza extremă, ca și puterea de sinteză. Un echilibru rar între aceste două tendințe îl caracterizează. A fost om de știință în aceeași măsură în care a fost și filosof. Și a fost filosof deschizător de drumuri noi în speculație, pentru că a fost om de știință creator. Sub acest raport, este, cred, spiritul francez cel mai reprezentativ. Iar prin *Discursul* său asupra metodei, care inaugurează drept criteriu al certitudinii cunoașterii ideile clare și distincte, Descartes devine teoreticianul acestei minunate realități ce se chiamă spirit francez.

* * *

În legătură cu cele spuse acum mai pe urmă, să amintim că stilul lui Descartes oglindește credincios constituția și exigențele inteligenței lui. Calitățile cugetării lui, conturată atât de precis, cu direcții de mișcare așa de sigure, se transmit și stilului care e de o proprietate de termeni fără pereche. Criticii francezi au arătat că autorul *Discursului* a fost acela care, cel dintâi, a dat modelul perfect al prozei clasice franceze. Și, într'adevăr, considerată ca atare, limba lui Descartes impresionează prin simplitatea și sobrietatea ei.

Inspirându-se din exemplul dat de el, filosofia franceză s'a condus aproape totdeauna după principiul că nu există idee filosofică — oricât de subtilă și profundă ar fi ea — care să nu

poată fi formulată în limba vorbită de toți oamenii instruiți. Citind scrierile franceze ale lui Descartes, simți că autorul *Discursului* a voit să scrie pentru toată lumea, și nu numai pentru o capelă restrânsă de inițiați. Lucrul acesta se poate spune, cu puține excepții, despre majoritatea filosofilor francezi. Și, dacă pentru a măsura profunzimea gândirii lor, și pentru a o înțelege pe deplin, trebuie să fii capabil să operezi cu o oarecare îndemânare cu idei abstracte, totuși se poate spune că nu e om instruit care, citindu-le, să nu tragă din această lectură un profit oarecare.

* * *

Am văzut deci că Descartes, pentru a fi înțeles pe deplin, trebuie raportat mai mult la spiritul general al secolului în care a trăit, decât la cutare sau la cutare filosof al Renașterii sau al Scolasticeii. Și rezultă, credem, din cele câteva note pe cari le-am crezut dominante nu numai în speculația cartesiană, ci și în cea a zilelor noastre, și pe care le-am reținut în cele dezvoltate mai sus, că Francezii Boutroux și Delbos¹⁾ n'au fost conduși de un orgoliu național nejustificat, când au susținut: cel din urmă, că dacă admitem un început definit al filosofiei moderne, acesta nu poate fi decât filosofia lui Descartes; iar cel dintâi, că toate marile probleme desbătute de filosofia modernă sunt moșteniri cartesiane. Și cu atât mai puțin au exagerat Nemții Hegel și Schopenhauer, când l-au declarat părinte al gândirii moderne, și Husserl când a formulat, nu numai o singură dată, neașteptatul său: „Înapoi la *Descartes!*”²⁾

Dar, mai elocvente decât toate aceste aprecieri venite din partea unor filosofi, ne par a fi rândurile unui om de știință spirit mai greu de suspionat de complezență în această materie. E vorba de un text al aceluiași Huxley din care am citat mai sus: „Dintre toți gânditorii, acela care, după părerea mea reprezintă mai bine decât oricare altul rădăcina și trunchiul filosofiei și științei moderne, este Descartes. Mă explic: oricine

1) Cf. *Études d'histoire de la philosophie*, Alcan; *La philosophie française*, Plon-Nourrit.

2) Cf. începutul prezentului studiu.

se va opri asupra unuia din rezultatele caracteristice ale cugetării moderne, fie în filosofie, fie în știință, va trebui să constate că sensul, dacă nu forma, acestei cugetări era prezent în spiritul marelui Francez.

„Unii oameni sunt considerați mari pentru că reprezintă actualitatea epocii lor și ne-o oglindesc așa cum e. Voltaire era de genul acestora, și s'a putut scrie despre el epigramatic : El are, mai mult decât oricine, spiritul pe care îl are oricine. Într'adevăr, nimenea nu exprima mai bine ca el gândirea tuturor.

„Dar alți oameni sunt mari pentru că reprezintă tot ce epoca lor posedă ca forțe latente, și magia lor constă în faptul că oglindesc viitorul. Ei exprimă ideile cari vor fi gândurile tuturor două sau trei secole după ei. Așa a fost René Descartes“.....¹⁾)

1) Huxley, *op. cit.*, *loc. cit.*

Mijlocul de schimb

Dr. Alexandru Ceușianu

O lapidară comparație. Faptul întâmplător, că nașterea cutărui ins s'a produs pentru a nu știu câtea oară într'un bordeiu de om sărac, când ar fi putut tot atât de accidental să obvină la o păreche chiabură pentru întâiași dată, determină evoluția vieții în chip cu totul deosebit. La unul mizeria pune repede capăt unei existențe inutile; la celălalt luxul inventează toate capriciile igienice, ferind progenitura de ori-ce primejdie. Într'o parte lipsa de hrană, de îmbrăcăminte, de educație fecundează în murdărie și promiscuitate, bălăria tuturor înclinărilor sălbatice; dincoace rafinamentul civilizației reușește să dea poleiul social ori-cui.

Două puncte simbolice la extremitățile aceleiași pârghii economice. Cel de jos, care ridică imensa greutate, cel de-asupra privilegiat să comande. Unul sufocă de inaniție trupească și sufletească, celălalt se poate lăfăi în toate plăcerile lumii, fiindcă are carte de vizită — banul — care-i asigură, fără merit personal, un loc la masa de ospăț a vieții.

Banul dispune de lume. Ispititor cumplit pentru fiecare, simpla posibilitate de-a acapara averi înfruntă ori-ce crimă. Creiază pretutindeni aceleași predispoziții de dominațiune la individ, la colectivitate, la complexul etnic, fiindcă esența acumulării de capital, consistă în a nu cunoaște limite. Cu bani, totul se poate obține, chiar și aservirea libertății individuale (scumpă doctrină a sociologilor); mai mult, — subjugarea unei națiuni pe cale pacifistă.

O scurtă reliefare a situației bugetare în România, conturează poate mai real spasmul economic în care ne zbatem. Anuitatea datoriei publice se cifra în bugetul anului 1932 la suma de 5.834.099.140 Lei, plătitibilă în aur, iar datoria consolidată la suma de 929.918.942 Lei plătitibilă în valută națională. Conform unui tablou provizor al Ministerului de finanțe, s'au achitat în exercițiul bugetar 1932, la capitolul datoriei publice, suma de Lei 5.573.027.642 (diferența în minus rezultând din scăzăminte în dobânzi și deprecierea Lirei șterline dela 1 Liră egal 813.59

Lei la 1 Liră egal 580 Lei). Raportând aceste plăți la totalul celor prestate de stat în sumă de 18.345.612.505 Lei, rezultă că aproape o treime din cheltuieli sunt mistuite pentru amortizarea datoriei noastre publice.

Este evident că o asemenea stare strivitoare, constituia o gravă amenințare pentru finanțele țării. Măsurile imediate — cari au însă mai mult un caracter paleativ — au dus la recentul acord dela Paris, în virtutea căruia se amână plata amortismen-tului și se suspendă plățile de războiu, degrevându-se astfel bu-getul pe anul 1933/34 cu suma reală de 2.197.022.193 Lei.

Sub presiunea împrejurărilor critice, este natural ca puterea existențială să se comprime într'un regres spre primitivitate. Trebuie să cruțăm tributul către creditorii străini și e un tribut mai crâncen de suportat, fiindcă e liber consimțit. Datoria publică a țării se scrie în cifre cu trenă impresionantă. S'au fixat cu data de 1 April 1933

Datoria externă la	83.500.000.000 Lei
Datoria internă la	13.500.000.000 Lei
<hr/>	
Total	97.000.000.000 Lei

Cu toate acestea producția națională a făcut uriașe eforturi, consimțind la grele sacrificii, ca să-și mențină echilibrul finan-ciar. Un fenomen de-o sinistră semnificație a zădărnicit însă în multe privințe avântul economic. Circulația bunurilor a încetinit catastrofal, fiindcă aproape a dispărut de pe piață mijlocul de schimb, — banul.

Deja Sophocle meditează cu resemnare în piesa sa Anti-gone asupra problemei:

„Din ce valori se zămisliră pentru om
Nimic nu-l zdruncină atât cât banul“.

În concepția primitivă domina credința că propriaminte banul este izvorul tuturor nepotrivirilor dintre oameni. Curios că, printr'un straniu atavism, întâlnim aceeași părere și în tim-purile moderne.

Astfel, bolșevicii înstăpâniți la puterea de stat s'au grăbit să zdrobească ticăloasa unealtă a capitalismului, devalorizând rubla prin inflație, în buna credință că, distrugând moneda, au distrus și sistemul capitalist. S'a emis hârtie în valoare nominală de peste 8.000.000 miliarde, ca după câțiva ani, la 1923, guvernul sovietic să se reîntoarcă la moneda convertibilă în aur, înlocuind doar vechea numire a rublei cu cervonețul.

Același lucru în Germania. Teribila sarcină a datoriilor de războiu se părea că e în funcție de monedă și că o depreciere a mărcii va dejuca ori-ce posibilitate de incasare din partea aliaților. Urmarea acestei politici a fost complectă dezorganizare a economiei și revenirea la un sistem monetar cu acoperire aur s'a impus ca unic remediu de salvare din haos. Dacă în ultimul timp stabilitatea Rentenmarkului s'a clătinat, faptul se datorește, în bună parte, nestabilității politice căci, începând cu faimoasa lovitură de teatru a alianței vamale austro-germane, surprizele evenimentelor din Germania au oferit abundent material de speculă manevrelor de bursă. Concomitent s'a produs și suspendarea rambursării creditelor către streinătatea care se grăbise alarmată să retragă sumele investite pe termen scurt în așa proporții, că industria germană nu-și mai putu onora tratele.

Petrificarea creditelor în Germania s'a resimțit în primul rând în Anglia. Court of exchequer — cel mai înalt for financiar — arată, în raportul prezentat guvernului laburist, că sincopa plăților germane, împreună cu formidabila problemă a șomajului în continuă creștere, au dezechilibrat tezaurul. Angajamentele din afară depășeau capacitatea de acoperire și panica deținătorilor de valori engleze provocaseră exodul aurului din Anglia. Formarea unui guvern de uniune națională nu putu restabili încrederea și astfel, la 20 Septemvrie 1931, s'a recurs la un remediu de desperare: suspendarea etalonului aur. Este adevărat că în urma acestei măsuri City din Londra își pierdu egemonia bancară, păstrată timp de peste un secol și jumătate, în schimb însă s'au ameliorat finanțele engleze incontestabil. Importante acorduri interdominionale — ca acela din Ottawa din August 1932 — au normalizat circulația bunurilor pe întreg cuprinsul imperiului britanic. Echilibrul bugetului a putut fi menținut și, ce e mai important, stabilitatea prețurilor interne n'a fost aproape

de loc influințată de deprecierea cu aproape 30% a lirei sterline. Cumpătul stoic al Englezului a dovedit, pentru întâiași dată, în mod practic, că circulația bunurilor nu este în funcție de valoarea aur. De-aceea, o revenire la etalonul aur ar însemna o zguduire profundă a standardului de prețuri, piața internă trebuind să se orienteze în acest caz după stabilizarea impusă de finanța externă. Aceasta este explicarea atitudinii de expectativă a finanței engleze.

În val-vârtejul de după războiu, produs în economia mondială, economiștii și-au pierdut întreg bagajul științific și între diferitele soluții monetare se arată atâta oscilare, încât e greu să se facă o coordonare a diferitelor metode. Dintre teoriile mai nouă așanumita școală din Cambridge, având în frunte pe renumitul M. I. M. Keynes, a emis ideea că variarea circulației monetare trebuie să se adapteze volumului de afaceri, prin ceea ce s'ar putea obține fixitatea prețurilor la mărfuri, căci, pentru fixarea rentabilității producției, e nevoie de stabilitate în prețul produselor. În felul acesta, producătorii ar domina procesul economic, substituindu-se în locul capitaliștilor deținători de valori monetare moarte.

Recenta conferință economică internațională dela Geneva s'a terminat, adoptându-se o soluție frapantă, deși nu tocmai nouă. S'a propus pur și simplu revenirea la formele vechi de organizare prin introducerea etalonului aur în toate țările. Savanții economiști au discutat, de altfel cu mult interes, înființarea unei monede internaționale convertibilă în aur.

Prompta desmințire a acestei reveniri simpliste a venit de astădată de dincolo de Atlantic. În Statele Unite, s'a deslănțuit o criză bancară ce întrece în proporții cele mai pesimiste prevederi. Asaltul depunătorilor — run — n'a putut fi zăgăzuit decât prin moratorul legal. Aceeași panică predomină și la deținătorii de efecte americane, cari grăbesc să-și convertească hârtiile în metal prețios. Soliditatea dolarului este pusă la crâncenă încercare. Majestatea galbenă — aurul — e pe cale să-și îngăduie cel mai fantastic spectacol imaginabil, prăbușirea economică a celei mai bogate țări din lume, — America.

Atâta timp cât există un raport echitabil între amploarea producției și volumul monetar, care servește ca mijloc de schimb

în circulația bunurilor, nimeni nu poate contesta avantajile ce le acordă stabilitatea etalonului aur. Mai ales în relațiile cu streinătatea soliditatea leului de pildă asigură echitabila plată a diferitelor cupoane scadente în moneda țării. Fluctuațiile de bursă nu pot impieta asupra valorii calitative a plăților decât într-o măsură disparentă, din care motiv în buget se prevede pentru acoperirea diferenței de curs doar suma de 25.500.000 Lei. Totuși, considerabilului flux de miliarde plătite de țara noastră în datorii externe, nu-i corăspunde un reflux echivalent de capital străin.

Franța, dela care am putea mai mult aștepta să preia rolul de finanțare, a abandonat de mult politica de investițiuni în străinătate și Banque de France e ținută să-și înmagazineze surplusul de aur, sporind acoperirea metalică a francului francez sută la sută.

Deci golul ce se produce în urma emigrării economiilor noastre bugetare, trebuie suplinat prin activul balanței comerciale, neexistând alt chip de soldare. Ori mărfurile de cari dispunem sunt supuse unei deprecieri cu adevărat dezastruoase și exportul ne este sugrumat de atâtea îngrădiri externe, încât am ajuns de fapt o colonie exploatată de marea finanță și industrie străină. Câteva reflexiuni statistice sunt dureros de concludente în această privință.

Importul nostru a fost în 1930 de 23.044.163.000 Lei pentru 773.881 tone.

In anul 1931 de 15.746.395.000 Lei pentru 560.263 tone.

In anul 1932 de 11.953.135.000 Lei pentru 449.913 tone;

iar exportul nostru s'a cifrat:

In anul 1930 la 28.522.028.000 Lei pentru 9.214.485 tone.

In anul 1931 la 22.196.816.000 Lei pentru 10.047.000 tone.

In anul 1932 la 16.654.563.000 Lei pentru 9.057.178 tone.

Din cifrele de mai sus constatăm soldarea balanței comerciale cu activ și anume:

In anul 1930 plus 5.477.865.000 Lei.

In anul 1931 plus 6.450.421.000 Lei.

In anul 1932 plus 4.701.428.000 Lei.

Aceasta este însă singura constatare îmbucurătoare. Adâncirea comparativă a statistice de mai sus documentează că, pe câtă vreme valoarea medie a mărfurilor importate aproape s'a menținut la preț, mărfurile românești au scăzut catastrofal. Iată coeficiențele:

In anul 1930	la import	29,	la export	3,09.
In anul 1931	„ „	28,	„ „	2,2.
In anul 1932	„ „	27,	„ „	1,83.

Să se observe că în anul 1932 am primit pentru aceeași cantitate în tone de mărfuri exportate cu peste 10 miliarde mai puțin decât în anul 1930. Ori în anul 1930 criza economică ajunsese deja la plină desfășurare. Pierderile avuției naționale la export, socotite în raport cu prețurile produselor din anii 1928/29 se urcă la peste 50 miliarde.

În această prăbușire teribilă de valori, etalonul aur al leului stabilizat ne-a servit drept barometru, impunând economiei naționale o restrângere progresivă a volumului de afaceri. Beneficiul producției interne fiind integral absorbit de datoriile către străinătate, n'a rămas nimic ce să activeze viața economică, mai ales că Banca Națională a observat o politică de credit cât se poate de rigidă și n'a intervenit cu nimic să potențeze circulația fiduciară. Plafonul de emisiune a fost mult criticat și se impune ca, printr'o fugară comparație cu timpul dinainte de războiu, să se evidențieze răul pricinuit.

Circulația fiduciară a României la 1914 era de 480 milioane Lei egal cu aprox. 456 milioane franci elvețieni aur. Raportând valoarea aur de atunci la circulația fiduciară actuală de 23 miliarde Lei, ajungem la un volum monetar de numai 700 milioane franci elvețieni aur, deci un spor de abia 30%, cu toate că, în comparație, suprafața teritorială și mai ales economică s'a mărit la de 2 și jumătate ori. În urma întregirii naționale.

În alte domenii ale vieții de stat s'a observat o evoluție cu totul deosebită. Așa de pildă problema funcționarilor puolici.

La 1913 lucra în serviciile statului un contingent global de 90.322 funcționari, iar la sfârșitul anului 1931 numărul acestora

a sporit la 247 087, retribuți cu impozanta sumă de 17.517.258.508 Lei salarii. Ca să satisfaci unor necesități bugetivore atât de discrepante, este clar că o circulație fiduciară de 23 miliarde este complectamente insuficientă.

La această situație disperată se mai adaugă falimentul bancar provocat de punerea în aplicare a legii conversiunii și tendința accentuată de tezurizare, cari au redus capacitatea circulatorie a Leului la mai puțin de jumătate din volumul emisiunii. Mai grav. Criza generală de încredere a scos din uzanță efectele de valoare substituente ale monedei, așa că schimbul bunurilor sucombă, dărâamând prețurile și anulând valorile cele mai solide. Incetul cu încetul ne-am apropiat de epoca unei complete stagnări economice, inană de ori-ce spirit de inițiativă și fatală prin pauperizarea tuturor claselor sociale.

E un moment de istorică orientare economică.

Ne reîntoarcem în făgașele vechi ale capitalismului pur? Sau vom încerca să punem în aplicare norme evolutive în procesul de schimb al bunurilor?

Dezechilibrul mondial devine tot mai acut; de-o parte masele muncitorești fără prilej de muncă, de altă parte supraîngrămădire de mărfuri ce nu pot fi desfăcute. La începutul anului 1933 numărul șomerilor din lume se cifra la aproximativ 30 milioane muncitori, iar stocurile de mărfuri în surplus erau: grâu 16,1 milioane tone, zahăr 9,7 milioane tone, cafea 1,6 milioane tone, bumbac 2,4 milioane tone, petrol 486 milioane hectolitri, ca să menționăm numai cele mai principale produse.

Se mai poate admite, în asemenea împrejurări, ca metodele capitalului privat să guverneze procesul de distribuție și circulație a bunurilor?

Domeniul politic a ajuns, în pofida celui mai crâncen autoritarism al oligarhiei, mai repede la afirmarea voinței plurale în conducerea destinului statului. Azi e un fenomen cu totul obicinuit, ca talente ascunse să fie ridicate din anonimul la cele mai înalte posturi de răspundere, putându-se de pildă un MacDonald — umil descendent dintr'o familie de rustici — perfect de bine incadra în cerul celor mai proeminente personalități din aristocrația engleză, spre binele țării sale.

Tot astfel „solidarismul“ taie cărări necunoscute până acum în labirintul atât de încurcat al dreptului privat, democratizând raporturile de drept în sânul aceluiași grup social. Faimoasa lucrare „Solidarité“ a lui Leon Bourgeois a determinat în ordinea juridică curente nouă, cari reușesc din ce în ce mai mult să îngrădească individualismul exagerat, ocrotit de atâtea ori în detrimentul colectivității.

Aceeași prefacere structurală trebuie să se manifeste și în domeniul economic. Este de neîngăduit ca statul să fie constrâns să renunțe la cea mai importantă atribuție a sa, de-a conduce cu propriile sale mijloace viața economică. Voința plurală nu mai poate fi exclusă ca până acuma din economia națională; sistemul plutocrat cu privilegiile bancare, trebuie modernizat în direcție etatistă, cu riscul ce întâmpină în mod logic ori-ce învoire.

De curând, Banca Națională anunță un program de întinse măsuri pentru restabilirea creditului compromis.

În același timp statul, preocupat de problema degrevării datorii interne, procedează la operația cutezătoare de-a emite bonuri de impozite negociabile pe piață și liberatorii față de stat. Este o primă evadare din rigorile puritanismului capitalist. Reforma vrea să fie un remediu de circumstanță și poate determina o fericită ieșire din marasmul intolerabil în care ne aflăm. Nu este aci vorba de-o inflație deghizată, fiindcă statul a fost preocupat să-și fixeze posibilitatea de absorbire integrală a acestor bonuri de impozite, independent de Banca Națională. Nu trebuie pierdut nicicând din vedere că monopolul de emisiune, asigurat primului nostru institut, îl autoriză, să nu primească alte hârtii cu putere liberatorie decât bancnota proprie. Ori circulația unei monede de stat — refuzată de Banca Națională — nu poate fi asigurată decât prin o desăvârșită putere de absorbire din partea statului și la așa zisele bilete de impozite aceasta este garantată prin soldarea importantelor restanțe de impozite ale contribuabililor.

Dela verificarea în bine sau în rău a acestei reforme în domeniul circulației de bunuri depinde organizarea în viitor a unui circuit fiduciar propriu al statului. Reforma cu biletele de impozit se grefează pe ideea disciplinei sociale și se dispensează

complectamente de criteriile unei acoperiri reale a hârtiilor valori emise.

Ori elementele constitutive ale unei economii bazate pe disciplina socială, sunt munca recunoscută drept o funcție socială; producția pusă sub controlul strict al statului și mijlocul de schimb garantat de contribuția colectivă.

În asemenea condițiuni, statul își poate impune moneda proprie în intern, fiindcă resorbirea emisiunilor se petrece în chip natural de-o parte prin cotizația după munca prestată, de altă parte prin marfa produsă în cantități ilimitate prin mecanizarea producției. Astfel, economia națională devine parte integrantă a puterii de stat, emancipându-se deplin din sfera de tutelă a imperialismului capitalist.

O hartă a graiului¹⁾

de Sever Pop — Emil Petrovici

Harta alăturată a fost întocmită pe baza răspunsurilor primite la două întrebări din chestionarele Atlasului Linguistic al României. Prima întrebare, 361, din chestionarul anchetei S. Pop, a fost formulată astfel: *cum numesc locuitorii satului mâna de la încheietura ei la vârful degetelor*. Pentru a nu influența pe subiect, anchetorul nu i-a spus cuvântul *mână*, ci a arătat, printr'un gest, această parte a ei. A doua întrebare, 2158, din chestionarul anchetei E. Petrovici, a fost formulată astfel: *cum numesc țăranii satului partea mâinii de la umăr până la degete*, deci *brațul* propriu zis. Pentru a nu influența pe țăranul care dădea răspunsurile, și de data aceasta s'a arătat prin gest această parte a mâinii.

Răspunsurile primite de cei doi anchetori sânt trecute pe hartă dedesubt sau lângă numărul dat, pentru comoditate, localității studiate.²⁾ Pentru a distinge mai ușor localitățile studiate de E. Petrovici, am subliniat pe hartă numerele date acestor localități.

Harta pe care o prezentăm reprezintă numai formele de plural. Pentru cele ale singularului, ar fi nevoie de o altă hartă. Chiar și în felul acesta, harta noastră reprezintă de fapt două hărți: una a noțiunii *mână* (de la încheietură la vârful degetelor) și cea a noțiunii *braț* (de la umăr la degete).

Examinând mai de aproape harta, ajungem la următoarele concluzii:

1) Prezentul articol este o continuare a celui publicat, în această revistă (nr. 2, 1933), de d. Sextil Pușcariu: *Hărțile Graiului*, în care d-sa a vorbit, *în general*, despre Atlasul lingvistic român. Aici schițăm, pe baza unei hărți, rezultatele ce se pot obține, mărginindu-ne *numai* la chestiuni generale, fără să insistăm asupra unor amănunte, interesante numai pentru specialiști.

Reamintim că harta noastră este alcătuită cu materialul adunat numai din Provinciile nouă. Dacă ne gândim că vom avea pentru toată țara noastră, din ancheta normală, peste 2000 de hărți, iar din cea dezvoltată peste 4000 de hărți, asemănătoare acesteia, atunci reiese, fără posibilitate de îndoială, importanța covârșitoare a acestei opere.

2) Lista localităților studiate de cei doi anchetori se află la sfârșitul acestui articol.

Din răspunsurile anchetei Pop (întrebarea *mână*) și cele ale anchetei Petrovici (întrebarea *braț*; la numerele subliniate) constatăm că în Transilvania, Bucovina și Basarabia, nu se face deosebire între *mână* și *braț* (latinescul *manus* și *brachium* franțuzescul *main* și *bras*), ci aceste amândouă părți se numesc *mână*. În foarte puține localități din Transilvania (regiunea Brașovului, Făgărașului, Devei etc.) s'a simțit nevoia de a se face o distincție: mâna de la încheietură la vârful degetelor se numește *labă*, *brâncă*, *palmă* etc., iar restul ei, până la umăr, *mână*.

După ce ancheta desvoltată (Petrovici) va fi adunat răspunsurile din toate țara, vom putea spune că deosebirea *mână-braț* este numai literară, pe când graiul popular are numai termenul *mână*. Aceasta nu înseamnă că n'am înregistrat până acum și cuvântul *braț*. Dimpotrivă, am notat multe expresii ca: *a țineà, a strânge în brațe, un braț de lemne* etc. Dar prin procedeul chestionării indirecte, prin gesturi am obținut, până acum, numai răspunsul *mână* sau *brâncă*, acolo unde *mâna* este numită astfel. Lipsa aceasta de distincție din partea graiului țărănesc pe noi nu ne mai surprinde, după cercetările făcute până acum. Sânt regiuni în care prin cuvântul *sprânceană* se numește ceea ce numim noi, în limba literară, *geană* și invers. Tot astfel, sânt numeroase localitățile care nu au nici un cuvânt pentru a denumi *pleoapa* sau *tâmpla* corpului omenesc, sau chiar *coapsa* piciorului. În alte cazuri, graiul popular face distincții care nu există în limba literară: se zice *mă spal pe cap* cu săpun, dar *mă lau pe cap* cu leșie, unt etc.

Spre surprinderea noastră, într'o însemnată regiune, al cărei centru este jud. Bihor *mâna* (deci și *brațul*) se numește *brâncă*. Dacă înconjurăm punctele în care se zice *brâncă* (pluralul *brânci*) cu o linie care să le separe de cele unde se zice *mână* (*mânuri, mâni*), atunci obținem o așa zisă „arie“ anume „aria“ lui *brâncă*.

Cum a ajuns însă *brâncă* să înlocuiască, în această regiune, cuvântul *mână*? În latinește *branca* însemna „laba unui animal feroce“. Probabil acest înțeles *în mod ironic*, s'a aplicat și la denumirea mâinii omului, în expresii obișnuite și astăzi: *a da cuiva o brâncă; a merge în sau pe brânci* (despre copiii mici). Cuvântul *brâncă* s'a generalizat astfel și asupra lui *mână*. Acest proces de întindere semantică este identic cu cel urmat chiar de cuvântul *mână* care la început, s'a aplicat numai mâinii de la încheietură

la vârful degetelor, reușind apoi să se generalizeze și asupra sensului cuvântului *braț* (dela umăr la încheietura mâinii), prin *mână* înțelegându-se astăzi, popular, toată partea de la umăr până la vârful degetelor. În cazul altor cuvinte avem posibilitatea să recunoaștem cauza dispariției unui cuvânt și înlocuirea lui prin altul, de ex. cuvântul *păcurar* se întâlnește numai în regiunile unde acesta nu s'a întâlnit cu celălalt *păcurar* „vanzătorul de păcură”. În regiunile unde aceste două cuvinte se întâlnesc, unul din ele trebuie să dispară, pentru a evita omonimia, de aceea unde se zice *păcurar* celui care vinde păcură, pentru cel care păzește oile se zice *cioban*. În cazul lui *brâncă* n'avem deocamdată posibilitatea să găsim cauza pentru care a dispărut cuvântul *mână* și a fost înlocuit de *brâncă*. La rigoare, s'ar putea să presupunem că, pe când *n* între două vocale se rostea *r* (*câre* pt. *câne*; *bire* pt. *bine*), deci în epoca rotacismului, și *mânu* (forma pe care o avem atestată) se rostea *mâru*, putând provoca astfel o omonimie supărătoare cu cuvântul *măr*. Explicația nu ne satisface pe deplin, fiindcă rotacismul a existat și în Maramureș unde nu întâlnim astăzi pe *brâncă* în loc de *mână*.

În Nordul Transilvaniei și într'o parte a Bucovinei, pluralul de la *mână* este *mânuri*. La sud de ariile *brâncă* și *mânuri* în Sud-Estul Ardealului, avem aria *mâni*, iar în Banat și Huniedoara avem o arie în care *n* din forma *mâni* este pronunțat muiat (palatalizat). Pe hartă este notat cu un *n* și o linie verticală deasupra.

În Basarabia și într'o parte a Bucovinei avem o arie întinsă în care forma pluralului este *mân*. Această formă pare ciudată pentru simțul nostru de limbă. Ea este întrebuițată și în restul Moldovei, ceea ce se va adevăra când vom studia și această parte a țării. Forma *mân* se întinde sporadic și în Munții Apuseni (punctele 98, 100, 102) și lângă Târgu-Mureș (punctul 229).

Pentru plural mai există și formele *mâne* și chiar *mână*.

Cum se explică această bogăție de forme de plural pentru cuvântul *mână*?

Pe când strămoșii noștri vorbeau încă latinește, pluralul dela singularul *manus* era tot *manus* (substantiv feminin de declinarea IV-a). O formă ca *manus* trebuia, printr'o dezvoltare lentă dealungul mai multor veacuri, să devină *mân*, întocmai cum *panem* a devenit *pâne*, *paganus*: *păgân*. Forma *mân* pentru sing.

s'a păstrat în Basarabia, unde în *mân* înseamnă „în mână“. Forma *mân*; pentru plural, o vedem întinsă, pe harta alăturată, pe o arie considerabilă, cuprinzând Basarabia, Bucovina și unele localități din Transilvania. În Munții Apuseni, unde se pronunță și astăzi, ca în multe alte părți, *u* final etimologic (de ex. *un lupu, un omu*), se zice: *omul are două mânu*. Deci forma *mânu* care ni s'a părut atât de ciudată la început, este de fapt forma cea mai veche, cea mai apropiată de forma latinească *manus*. Această formă este atestată și de textele noastre vechi din sec. XVI și de cronicarii moldoveni.

Însă *mânu* (sau *mân*), sing. și plural feminin, era o formă cu totul stingheră în limba română. Femininile noastre se termină, la singular, cele mai multe în *-ă* și mai puține în *-e*. Deci singularul *mânu* (sau *mân*) a trebuit să intre în marea categorie a femininelor în *-ă*, devenind astfel *mână*. La plural, forma veche *mânu* (sau *mân*) s'a menținut mai mult, probabil fiindcă se vorbește mai des de o mână, decât de două. Însă și forma *două mânu* (sau *două mân*) s'a simțit destul de neobișnuită. Ea trebuia, inevitabil, să intre într'o categorie normală de plurale feminine. Terminația *-uri* se preta admirabil pentru pluralul lui *mânu*, din pricina asemănării fonetice, auditive, cu terminația veche *-u*. Astfel *mânu* devine *mânuri*. Această categorisire gramaticală s'a putut întâmpla numai într'o arie unde *-u* final, etimologic, se mai păstra încă. De fapt aria lui *mânuri*, cu excepția unui mic sector răsăritean (în care, probabil *-u* final a dispărut relativ mai târziu), coincide cu aria lui *-u* final, viu și astăzi în graiul popular.

În Basarabia, unde nu există nici o urmă de *-u* final, nu întâlnim niciodată pluralul *mânuri*. Aici, ca și în alte părți ale țării, în care *-u* final etimologic a dispărut de timpuriu, pluralul lui *mână* a intrat în categoria cea mai numeroasă a pluralilor feminine, a celor cu terminațiunea în *-i*, devenind astfel *mâni*.

Limba a încercat însă și un plural în *-e*, deci *mâne*, atestat o singură dată, la punctul 278. E semnificativ că forma aceasta, *mâne*, o întâlnim numai la limita ariilor *brânci* și *mânuri*. Ea a putut exista și în interiorul ariei *mânuri*. Aici însă prin tendința de nivelare și de expansiune a formei *mânuri*, care satisfăcea admirabil diferența dintre un singular *mână*, plural *mânu*, forma de plural *mâne* a fost repede copleșită. *La marginea unei arii, influ-*

ența nivelatoare este mai slabă, de aceea acolo se pot întâlni mai degrabă variante formale.

Această constatare devine evidentă dacă examinăm limitele ariilor. Astfel, la limita dintre aria *brânci* și *mânuri*, se întâlnește forma *mâni*, la punctul 298; în punctele 227 și 229, la limita dintre ariile *mânuri* și *mâni*, găsim păstrată forma *mân*; în sfârșit, forma *mânu* din Munții Apuseni, se află la întâlnirea celor trei arii: *brânci*, *mânuri* și *mâni*.

Informațiile date de obiectele pe care le-am întrebat ne permit să susținem că astăzi aria lui *brâncă* este în regres, față de aria lui *mână*; cu alte vorbe că în unele sate, în care s'a zis până acum *brâncă*, începe a se zice *mână*, cu excepția bătrânilor care, rar, mai zic și astăzi *brâncă*. Nu este departe deci vremea când cuvântul *brâncă* va fi dislocat de *mână*, care pătrunde prin școală, armată, jurnale etc., și care nu expune ridicolului pe cel care-l întrebuințează (ca în cazul lui *brâncă*).

O privire mai atentă, pe harta alăturată, în special asupra Basarabiei, ne demonstrează că pluralul *mân* este amenințat să fie înlocuit de forma nouă *mâni*, obișnuită în limba literară. Este interesant faptul că inovația nu pleacă dintr'un centru cultural, cum credem de obicei, ci ea apare ici și colo, fără să formeze o arie. Cu timpul, de sigur acești *crainici* ai noului plural *mâni*, care se ivesc, modest, în diferite părți, vor împânzi toată Basarabia și vor scoate din circulație pe vechiul plural *mân*.

Cel mai evident exemplu de această luptă latentă îl întâlnim în punctul 658 din Basarabia. Subiectul întrebat cum se zice la pluralul lui *mână* (după sistemul nostru de întrebare: cum le zici la acestea amândouă? — arătându-i-le), ezită la început (semnul E = ezită), dar totuși comunică forma *mână*. Aceasta fiind identică cu cea din singular, în subconștientul său, subiectul reacționează împotriva ei. Rezultatul acestui raționament este al doilea răspuns: *mân*. Nici acesta nu-l satisface, fiindcă, potrivit celor spuse mai înainte, o formă de plural *mân* nu intra nici într'o categorie gramaticală, pe care o avem fiecare din noi, chiar și atunci când ne lipsește școala. Salvarea o găsește subiectul în a treia formă: *mâni*, obișnuită în limba claselor culte.

Ezitățile acestea, notate cu scrupulozitate de anchetori, ne oglesc frământările și luptele — cu mai apropiați sau mai în-

depărtați sorți de izbândă — prin care trec diferitele cuvinte și forme din limbă, față de cele care pătrund tot mai mult în graiurile populare. — Materialul bogat ne-ar permite să ilustrăm fiecare din afirmațiile noastre cu numeroase exemple.

O hartă a graiului demonstrează, fără posibilitate de îndoială, că fiecare cuvânt își are o istorie a lui proprie, și că el urmează un drum sau altul prin determinarea unor factori hotărâtori, pe care, în multe cazuri, avem posibilitatea să-i recunoaștem prin cercetările noastre.

* * *

Oprindu-ne aici cu această sumară expunere a observațiilor pe care le putem obține din citirea unei hărți a graiului, adăugăm numai următoarele considerente generale:

Cercetările de geografie lingvistică, făcute de specialiști, la fața locului, prezintă o importanță și o valoare incontestabilă.

Graiurile noastre populare păstrează o comoară până acum insuficient cunoscută prin activitatea filologică, care nu s'a putut face decât pe baze de texte (acestea adesea normalizate și retușate de cel care le-a adunat) și prin anchete reduse (și acestea făcute după alte principii, decât cele urmate de noi).

O bună parte din această comoară ne-am străduit s'o adunăm prin cercetările de până acum. Materialul adunat de Sever Pop, din cele 164 sate cercetate este grupat pe 360.000 de fișe — scrise la fața locului, în modestele dar primitoarele case ale țăranilor noștri — care cuprind aproape un milion de forme dialectale. Cel adunat de Emil Petrovici cuprinde, pe lângă un număr însemnat de texte, aproape 400.000 forme dialectale, grupate pe un număr de peste 150.000 de fișe. Acesta va fi completat prin cel care se va aduna din Vechea Țară și de la Românii care trăiesc în afară de actualele hotare ale țării noastre.

Acest material va da un însemnat avânt filologiei române, prin perspectiva unor orizonturi nouă de cercetare, interesante nu numai pentru limba noastră, ci și pentru celelalte limbi romanice.

Dață ne gândim că limba noastră ne servește pentru trecut și ca document istoric atunci când, din vitregia vremilor, acesta ne lipsește, și dacă nu pierdem din vedere faptul că timpul macină și face să dispară multe din prețioasele noastre cuvinte vechi,

atunci Atlasul Linguistic al României va reprezenta cel mai scump muzeu al tezaurului lexical al limbei noastre, pentru realizarea căruia urmașii vor fi recunoscători celui care l-a inițiat.

Cluj, Februarie, 1933.

Localitățile anchetate de Sever Pop

(din 10 Aprilie 1930 — 1 Octombrie 1932).

1/67	Jupalnic (Severin)	107/46	Veșel (Hunedoara)
5/68	Birzasca (Caraș)	109/49	Orăștie
9/69	Cărbunari „	112/47	Hunedoara (Zlaști)
12/71	Borlovenii V (Caraș)	116/92	Ștei (Hunedoara)
18/66	Cornereva (Severin)	118/48	Pui „
24/70	Maidan (Caraș)	112/22	Boița (Sibiu)
26/93	Măru (Severin)	125/21	Sibiu (Măiereni)
28/63	Câlnic (Caraș)	129/23	Aciliu (Sibiu)
30/62	Ferendia (Timiș)	131/25	Răhău (Alba)
35/61	Banloc „	136/100	Micești „
40/59	Checea rom. (Timiș)	138/99	Ciumbrudiu (Alba)
45/60	Bucovăț „	140/25	Biia (Târnava-mică)
51/107	Semlac (Arad)	144/57	Mediaș
56/105	Arad, sub (Micălaca)	148/96	Lechința (Mureș)
59/33	Șimandul de S. (Arad)	150/95	Șoimuș (Târnava mică)
61/110	Beliu (Bihor)	156/58	Daneș (Târnava mare)
63/108	Agrigiu (Arad)	158/86	Mihai Viteazu „
65/109	Almaș „	160/85	Ighișul rom. „
69/106	Șiștarovăț (Timiș)	164/78	Fântâna „
75/112	Răchita (Severin)	166/83	Calbor (Făgăraș)
77/64	Vermeș (Caraș)	170/81	Streza Cârțișoara (Făgăraș)
79/65	Jdioara (Severin)	174/82	Breaza (Făgăraș)
85/111	Lăpugiul de S (Hunedoara)	178/84	Șinca nouă „
87/113	Săvișin (Arad)	180/75	Brașov (Șchei)
80/115	Câmp (Bihor)	186/77	Intorsura Buzăului (Brașov)
90/94	Prăvăleni (Hunedoara)	190/80	Arini (Trei Scaune)
93/89	Arieșeni (Turda)	200/76	Mărtănuș „
94/42	Avram Iancu (Turda)	214/121	Păltiniș (Câmpulung)
96/38	Certege „	215/44	Șanț (Năsăud)
98/97	Sălciua de J. „	217/19	Poiana-Ilvei „
100/87	Mogoș (Alba)	218/18	Mureșenii B. „
103/88	După Piatră (Huned.)	223/20	Șieuf „

1. Primul număr din parantez reprezintă numărul cartografic, iar al doilea ordinea în care s'a anchetat, păstrându-se principiul de a se aduna materialul în zig-zag. În parantez este trecut județul, sau, la orașe, mahalaua în care s'a făcut ancheta.

227/53 Stânceni (Mureș)	361/11 Borșa (Maram.)
229/54 Hodac ..	370/123 Pojorâta (Câmpulung)
231/56 Lăureni ..	375/122 Vatra-Moldoviței (C-lung)
243/55 Râciu ..	378/124 Capu-Codrului ..
247/41 Mociu (Cluj)	381/125 Șcheia (Suceava)
249/98 Buru (Turda)	385/119 Volovăț (Rădăuți)
251/39 Feleac (Cluj)	388/126 Straja (Rădăuți)
255/7 Fundătura (Someș)	391/118 Ciudei (Storojineț)
257/51 Olpret ..	392/120 Tereblecea-veche (Rădăuți)
259/4 Corvinești (Năsăud)	395/127 Broscăuții-vechi (Storojin.)
268/3 Năsăud	397/117 Cernăuți (Roșă)
266/50 Ciceu Giurgești (Someș)	398/164 Colincăuți (Hotin)
269/5 Tîrlișua ..	400/163 Tărăsăuți ..
270/6 Vima Mare ..	401/162 Larga ..
273/10 Ciocmani (Sălaj)	403/161 Clocușna ..
278/35 Supurul de jos ..	428/158 Hâjdieni (Bălți)
280/9 Moigrad ..	434/154 Sângerei (Bălți)
283/8 Strimba ..	436/160 Nădușita (Soroca)
285/37 Bucium ..	440/159 Plop ..
289/43 Someșul cald Cluj	445/156 Cosăuți ..
290/102 Săcuiău ..	451/157 Cuhureștii-de-sus ..
295/104 Vad (Bihor)	454/141 Stroești (Kamka-Rusia)
298/101 Cozniciu (Sălaj)	456/150 Cuizovca (Orhei)
302/103 Brusturi (Bihor)	458/144 Jura (Balta, Rusia)
305/116 Ceica ..	461/153 Perisecina (Orhei)
308/114 Meziad ..	464/143 Butur (Tiraspol-Rusia)
315/32 Ciumeghiu ..	467/145 Ialoveni (Lăpușna)
320/34 Nojorid ..	470/146 Chițcani (Tighina)
333/36 Pișcolt (Satu m.)	447/142 Nezavertailovka (Tirasp.R)
335/31 Doba ..	480/149 Cașcalia (Tighina)
337/29 Asuașul de sus (Sălaj)	486/147 Gura Galbenă (Tighina)
339/30 Valea Vinului (Satu m.)	492/152 Vorniceni (Lăpușna)
341/14 Racșa ..	498/151 Leușeni (Orhei)
343/13 Cămîrzana ..	502/155 Cornești (Bălți)
345/15 Moșișeni ..	571/52 Corbu (Mureș)
347/2 Ieud (Maramureș)	573/72 Bicazul Ard. (Ciuc)
348/1 Pătrova ..	576/73 Voșlobeni ..
350/12 Budești ..	578/74 Ghimeș Făget ..
351/40 Berbești ..	631/132 Cociulia (Cahul)
352/17 Apșa de jos (Cehoslov.)	632/131 Gotești ..
354/16 Iapa (Maramureș)	637/135 Cahul
355/28 Firiza de sus (Satu m.)	645/130 Aluatu ..
357/27 Berința ..	647/139 Valea-Perji-v. (Tighina)
359/26 Lăpuș (Someș)	652/148 Sadaclia ..
360/45 Romuli (Năsăud)	658/140 Frumușica-veche ..

660/136	<i>Gura-Roşie (Cetat.-Albă)</i>	680/128	<i>Babele-Gl. Averescu (Ism.)</i>
665/137	<i>Satu-Nou</i>	691/129	<i>Giurgiuleşti (Ismail)</i>
667/134	<i>Borisofca (Ismail)</i>	772/79	<i>Fundata (Braşov)</i>
669/138	<i>Faşlâc (Cetatea-Albă)</i>	831/90	<i>Livezeni (Hunedoara)</i>
672/133	<i>Ceamaşir (Ismail)</i>	835/91	<i>Câmpu-lui Neag (Huned.)</i>

Localităţile anchetate de Emil Petrovici din 1930—1932.

2/31	<i>Pecenişca (Severin)</i>	228/14	<i>Topliţa (Mureş)</i>
25/29	<i>Caraşova (Caraş)¹⁾</i>	250/33	<i>Petrestii-de-jos (Turda)</i>
27/32	<i>Glimboca (Severin)</i>	260/2	<i>Beclean (Someş)</i>
29/28	<i>Secăşeni (Caraş)</i>	272/3	<i>Boiu-Mare (Someş)</i>
36/9	<i>Ghilad (Timiş-Torontal)</i>	279/4	<i>Bocşa (Sălaj)</i>
37/27	<i>Gad „ p. serbo-croat</i>	284/8	<i>Sânmihaiul-Almaş. (Cluj)</i>
48/30	<i>Beşenova-v. „ p. bulgar</i>	316/13	<i>Sânnicolaul-Român (Bihor)</i>
53/21	<i>Pecica (Arad)</i>	334/12	<i>Moftinul-Mic (Sălaj)</i>
64/22	<i>Ineu „</i>	346/5	<i>Negreşti (Satu-Mare).</i>
76/10	<i>Chizătău (Timiş-Torontal)</i>	349/11	<i>Groşi „</i>
102/19	<i>Feneş (Alba)</i>	353/6	<i>Bârsana (Maramureş)</i>
105/23	<i>Dobra (Hunedoara).</i>	362/1	<i>Borşa „</i>
130/16	<i>Poiana-Sibiului (Sibiu)</i>	365/25	<i>Ciocăneşti: (Câmpulung)</i>
157/18	<i>Vânători (Târnava-Mare)</i>	386/26	<i>Marginea (Rădăuţi)</i>
172/17	<i>Arpaşul-de-Jos (Făgăraş)</i>	399/24	<i>Boian (Cernăuţi)</i>
182/15	<i>Săcele (Braşov)</i>	833/20	<i>Petrila (Hunedoara)</i>
218/7	<i>Prundul-Bârgăului (Năsăud)</i>		

1) Punct serbo-croat.

„Compania“ de comerț levantin de odinioară a Brașovului în lumina nouelor documente publicate de D-l N. Iorga ¹⁾

de Aurel A. Mureșianu

Susceptibilități de o anumită natură au făcut pe cercetătorii de până acum ai arhivelor Brașovului să ocolească, pe cât se poate, biserica Sf. Treimi din oraș, devenită încă din anul 1892, prin sentința „Curiei“ maghiare din Pesta, „național-grecescă“, după ce ea fusese mai bine de un veac „grecescă“ numai în înțelesul cosmopolit al acestui cuvânt din vremurile dominațiunii limbii grecești în viața culturală a neamului nostru atât de dincolo cât și de dincoace de Dunăre. Un *veni, vidi, vici* al D-lui N. Iorga în calitate de prim-ministru al României ne-a deschis în sfârșit și lăzile ferecate ale cancelariei acestei biserici, care cuprind și resturile arhivei „Companiei“ de comerț oriental de odinioară a Brașovului. Cele aproape trei sute de documente românești și „câteva grecești“ din care se compune volumul de față, aduc nu numai o întregire însemnată istoriei comerciale și culturale a Brașovului, dar ele sunt și o nouă, elocventă dovadă a rolului covârșitor al elementului românesc în viața comercială a Brașovului în ultimele două secole.

Comaniile comerciale dela Sibiu și Brașov au fost înființate pe vremea domniei principelui ardelean Gheorghe Rákoczy I (1631—48) pentru ocrotirea comerțului însemnat de transit al mărfurilor orientale prin Ardeal, cu care se îndeletniceau reprezentanții popoarelor creștine ale imperiului otoman. Deși se numeau în de obște companii „grecești“, ele au fost înființate și susținute nu numai de Greci propriu ziși ci și de Bulgari, Sârbi și mai cu seamă de Macedoneni, în cea mai mare parte Aromâni grecizați. „Cea dintâi alegere (a „judelui“ și a „juraților“ Companiei) — scrie D-l Iorga în introducere — din Ianuar 1639 puse în fruntea Companiei abia create Greci, dar și Slavi, Macedoneni și Bulgari (p. VII). Precum o dovedesc documentele de mai târziu, sub foarte multe nume la aparență grecești se ascundeau și mulți neguțători români din Principate, cari, fiind „sudiți“ sau supuși turcești, se puteau și ei împărtăși de privilegiile Comaniilor din Ardeal. Căci Comaniile au fost create numai pentru neguțătorii „străini“ cari nu aveau locuință

¹⁾ N. Iorga. *Acte românești și câteva grecești din arhivele Companiei de comerț oriental din Brașov*. Vălenii-De-Munte, 1932; 360+XLI p. prețul 120 Lei.

stabilă pe teritoriul Ardealului sau al imperiului habsburgic și cărora nu li se îngădui mai târziu să locuiască pe aceste teritorii cu familiile lor decât cel mult 6 luni într'un an. De aceea nu trebuie să ne mirăm de numărul însemnat și de importanța comercianților din afară de Companie. Mai ales la Brașov, comerțul ajunsese încă din prima jumătate a veacului al 18-lea în majoritate covârșitoare în mâinile neguțătorilor sedentari. Așa de pildă într'un document inedit, găsit de noi în Arhiva Brașovului, Sașii se plâng în anul 1737 împăratului Carol VI că „Românii (*die Walachen*) au acaparat aproape întreg comerțul Brașovului (*fasst alle Handlung an sich gezogen haben*).¹⁾ În cunoscuta „tabelă” statistică, întocmită de Magistratul Brașovului la anul 1769, din porunca guvernatorului Ardealului, între cele aproape 80 de case ale neguțătorilor *sedentari*, nu întâlnim aproape nici una cu nume veritabil grecesc. Insemnătatea Companiei în negoțul de import și export al Brașovului devine din ce în ce mai mică față de aceea a neguțătorilor autohtoni români, iar pe la începutul veacului trecut ea este aproape cu totul covârșită de aceștia din urmă. În memoriul adresat în 1850 de „Gremiul comercial român din Brașov” guvernului austriac, găsim următoarele date statistice eclatante despre importul și exportul Brașovului *din anii 1839—1843*, în raport cu naționalitatea neguțătorilor.²⁾

In acești 5 ani s'au importat:

De neguțătorii români:	mărfuri de	19.278,353 funți.	Taxe	5610 fl.
„ „ greci	„ „	2.649,650 „	„	1242 „
„ „ sași	„ „	16,132 „	„	16 „

și s'au exportat:

De neguțătorii români:	mărfuri de	13,504,911 funți.	Taxe	856,386 fl.
„ „ greci	„ „	228,144 „	„	38,346 „
„ „ sași	„ „	513,144 „	„	3,370 „

Este deci foarte ușor explicabil de ce rolul Companiei Brașovului, *cel mai mare și important centru comercial al Transilvaniei*, este chiar mai șters decât acela al Companiei surori din Sibiu, care avuse și cu Țara „relații” mai „frecvente” și mai „importante” (p. VI). Din lista celor ce erau pe la sfârșitul veacului al 18-lea „supt instanța cinstitei Companii” a Brașovului, publicată de D. Iorga la pag. 167 (Nr. 170), putem constata, fă-

1) Arh. Brașovului, *Acte necatalogate*.

2) Vezi memoriul original în limba germană iscălit de Apostol Eustatie Pop, Ion Maiorescu, Ioan G. Ioan și Dimitrie Teclu, publicat, dimpreună cu traducerea românească făcută de noi, în *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov* de N. G. V. Gologan, București, 1928, p. 134.

când analiza națională a numelor cu ajutorul statisticii oficiale a Magistratului Brașovului din anul 1800 (Nr. 633/800 al Arhivei Brașovului), că din 40 de companiști și 11 văduve de ale companiștilor, 24 se declarară Români, 10 se declarară Bulgari și Sârbi, 2 se declarară „Coșovlahi“, 14 se declarară „Greci de Mașidonia“ și numai 1 Grec. „Gheorghii Pop“ și „Petru Manoli“ erau Români din Câmpina; „Cosma Dimitri“ era Român din Săliște; „Mihali Gheorghiu“ era Român din Vlașca; „Gheorghii Dima“, „Dimitri Șerban“ și „Gheorghii Petr(ovici)“ erau Români din Brașov; „Toader Dimitri“ era Român din Banat; „Petcu Vasiliu“ și „Petru Gheorghiu“ erau Români din Craiova; „Mihail Papa Dimitriu“ și „Iancu Gheorghiu“ erau „Coșovlahi“. „Românce“ declarate erau și văduvele „Iani Ștefani“, „Tudor Mițiu“, „Gheorghii Carcalechi“, „Hagi Ioan Bobescu“, „Pană Ioan“, „Zamfir Marcu“, etc. etc. Cu toate acestea Compania se numia și acum „a Grecilor“, iar biserica cea nouă din Cetate zidită la 1787 „biserica Grecilor“.

Limba grecească era în aceste timpuri limba internațională a comerțului Europei sud-estice, așa precum fusese limba latină secole întregi limba învățământului înalt al întregii Europe culte apusene. Învățarea ei se impunea deci și Românilor comercianți, cari o introduseră chiar și în vechea școală a Brașovului de lângă biserica Sf. Nicolae. Foarte important și caracteristic din acest punct de vedere este actul românesc din 1806, publicat de D. Iorga la pag. 189 (No. 201) în care citim:

„Noi privilegiata greceasca Companie de Brașov facem știre la cinstiuit rândui Comision în pricina popilor că noi.... ne și făgăduim ca să aducem dela Arhipelagos popi greci care să știe limba grecească și rumânească, ca lângă trebuincioasele slujbi rumânești să poată să învețe pe copii cei mai mici limba grecească spre folosința hraniilor lor, ca să nu rămâie numai în limba rumânească, cu care nu poate să se chivernisească după negustoria noastră care avem cu Țara Turcească, fiindcă noi cu limba grecească ne chivernisim, etc. etc.“.

Deși limba dominantă în corespondența comercială de atunci era limba grecească — Macedo-Românii nici nu știau să scrie și să citească decât grecește — totuși vedem întrebându-se limba românească încă în primele acte ale Companiei publicate în acest volum (Nr. 4 din anul 1686). Mai mulți „nigoșători ot Cumpanie Brașovului“, împrumutând în anul 1689 dela „jupân Samoli boltașul ot Brașov“ 800 de fiorini, „pentru Cumpanie“, încheie un act în limba românească (Nr. 8). În acest timp întâlnim, ceea ce va fi mai rar cazul mai târziu, și acte scrise sârbește. De pe la 1700 găsim două interesante socoteli românești (Nr. 25 și 26). Din primele decenii ale secolului al 18-lea avem însă foarte puține documente. Cauza principală a

fost, fără îndoială, stagnarea comerțului de transit prin Ardeal din acest timp, provocată de concurența Companiei de Ostanda; închiderea graniței în decursul războaielor cu Turcii și în decursul războiului ruso-turcesc, izbucnit la 1736; groaznica epidemie de ciumă din 1738—39; apoi în genere politica de îngădire a comerțului cu Turcia urmată în acest timp cu tenacitate de guvernul din Viena. Cu atât mai bogat sunt însă reprezentate ultimele decenii ale veacului al 18-lea. De un interes deosebit sunt mai cu seamă număratoarele acte relative la conflictele și neînțelegerile ivite între companiștii „streini” greco-mani și între neguțătorii „greci” și români „osebiți” de Companie, deveniți în urma edictului de concivilitate al împăratului Iosif II, „bulgheri” sau cetățeni ai Brașovului. Numărul neguțătorilor „străini și români” locuitori în Cetatea Brașovului crescuse atât de mult în cât chiar și boierii și negustorii din Țară refugiați la Brașov în răsămirața dela 1770, constatând că vechea capelă din Cetate a Companiei devenise mult prea mică, adunată și dăruită o sumă însemnată pentru zidirea unei biserici mai mari (Seria II, Nr. 15). Intre aceștia era și negustorul bucureștean Hagi Panaiot Nicu (originar din Ianina Macedoniei), care figură mai târziu ca primul între ctitorii noiei biserici. În anul 1786 „cetățenii” și marii neguțători necompaniști din Brașov-Cetate, „Dumitru Dima, Constandin Janli, Mihail Criștof și Nicola Ștefani”, cer episcopului ortodox al Ardealului Ghedeon Nichitici autorizație pentru clădirea unei biserici în Cetate (Seria II, Nr. 12). Suma contribuită de dânșii și de alți „țiviși” sau cetățeni „greci” și români, trecea peste 8000 de fiorini (Ib. No. 16). Ei nu reușesc să obțină dela Magistrat și guvern autorizația clădirii bisericii decât dovedind existența unui număr suficient de parohieni pentru o astfel de biserică prin iscăliturile aproape a tuturor neguțătorilor români brașoveni cari aveau prăvălii în Cetate, cari cer însă, ca „biserica cea ce s'a face de nou” să fie „numai filială la biserica lor cea veche”, Sf. Nicolae din Șchei (pag. 98). Se naște însă o mare ceartă între „cetățeni” și companiști pe tema „titoratului” noiei biserici. Companiștii pretind ca „să se dea pe seama lor această biserică”, fiindcă „în Brașov alți neuniți nu ar fi care n'au biserică afară din Compania Grecilor.. din care pricini mai tare s'ar cuveni să se dea *Companii* Grecilor titoratu și supt numele ei să se ție biserică” (p. 99). Companiștii nu se învoiesc să desființeze vechea lor capelă din „Târgul Boilor” decât cu aceasă condițiune și episcopul Ghedeon Nichitici e nevoit să recurgă la forță închizând cap-la. Neputându-se însă împăca, cu toată intervenția directă a „Guberniului” prin „groful Măria Sa Nemeș” (p. 160), Compania „se roagă” „la înălțatul crăiesc gubernium

ca să i se dea îndărăpt capela sa cea veche cu toate uneltele care i s'o luat" (p. 103). În „tocmeala împăciuirii" din 1888 (Seria II, Nr. 14), se căzuse de acord ca biserica cea nouă să fie administrată *in comun*, alegându-se câte 1 „gociman" și câte 2 „epitropi" atât din partea „bulgherilor", cât și din partea Companiei. Între anii 1796—1800, găsim între epitropii Companiei și pe Românii „Mihali Gheorghiu" și „Ianco Gheorghiu (No. 172). Între epitropi figurează și un „Dumitru Nicolau" al cărui nume adevărat era Dimitrie N. Cervenvodali, pe care „tabella" dela 1800 a Magistratului Brașovului îl arată ca fiind „Bulgar dela Cerna Vede (sic) din Bulgaria" și care nu trebuie confundat cu Românul Dumitru N. Nicolau din vechea și fruntașa familie brașoveană ai cărei membri au stat tot timpul sub jurisdicțiunea Magistratului Brașovului, nefăcând parte din Companie.

(Sfârșitul în numărul viitor).

Notă. Regretăm că, sosindu-ne articolul în cursul tipăririi revistei, nu-l putem da, din lipsă de spațiu, în întregime, în acest număr.

Red. Ț. B.

Scrisori vechi

În arhiva familiară a d-lui Aurel A. Mureșianu se găsesc o serie de scrisori, jalbe etc. adresate lui Avram Iancu, care, chiar când sunt defectuoase, aduc, prin ceea ce a rămas din ele, informații, uneori foarte prețioase, privitoare la anii 1849—1852.

Le dăm cu modificările ortografice necesare, spre a înlesni citirea lor. Cea de sub nr. IV e scrisă cu cirilice, restul cu litere latine.

Ax. B.

I.

No. 86—1849.

Prefectura Leg. I primară

Domnule Prefect

Ți-am primit scrisoarea de ieri dto Abrud, — într'aceea și tu vei fi primit o altă scrisoare a mea și vei mai ceti și cea ce o scriseiu Buteanului. — Eu mă trăseiu până la Meteșd pentru că mă chemă V. Tribunalul tău Musiescu la Gura Ursului ca să-i dau ajutoriu și să putem lucra în unire.

Frate. Circustările pentru noi sunt așa de critice cât numai două mijloace nesigure ne pot scăpa. Unul rușinos și nedemn de oameni ca noi, părăsirea Patriei, — altu o încordare a puterilor ca să adunăm 10—20.000 să-i împărțim în companii să dăm la tot (foaia ruptă) 300 feciori cari să-i (Restul lipsește).

Pe margine se poate descifra:

Ungurii au în Aiud 50 de fecio(ri)...

Barabanți 800—1000—6 tunuri....

aceștia îmblară eri pe la va.....

cătră Orăștie

Adresa: Dela Pref. Leg. I pr.

.... lui Domn

Avram Iancu

Prefectu Aurariei Gemine

.... până la 3 să fie în *Abrud*¹⁾

1) Scrisoarea e a lui *Axentie Severu*.

II.

No. 4.—849.

Onorate Domn.....

Dupăce D. Tribun al Zlatnei Petru (rupt) de multe date lasă opidul și oamenii (rupt) neștiind încătrău s'au depărtat (rupt) de astăzi, venia la Magistrat (rupt) cu V. Tribunul de împreună, provocând (rupt) să înștiințăm despre aceasta pe D. Prefect și totodată să-l rugăm ca să-i demande zisului D. Tribun a se reîntoarce la stațiunea sa, au să ne trimeată pre altul, sau să deie publicului voia a-și alege de căpetenie pe unul ca acela carele precum în timpul păcei așa și în primejdie să steie față cu oamenii spre depărtarea (indescifrabil).

Mai încolo avem onorifice a înștiința pre D. Prefect despre dechiarățiunea D. V. Tribun, cumcă după ce D. Tribun l-au lăsat singur, dânsul încă mulțamește de nu i se va ordena cineva spre ajutoriu, de nu va trămite D. Prefect câțiva pușcași cu treascurile cele duse de aici în sus, în jos spre a întări mai bine baricada dela Gura Ursului, în urmă cumcă pe seama lagărului trebuindu-i alimentare, cere bani din cassa orașului spre a se cumpăra bucate de pre la mori sau unde se vor afla. La aceste precum și la cele mai alaltăeri trămise așteptând cât mai în grabă răspuns — suntem

Zlatna 17 Martiu 1849.

Magistratul Zlatnei
(ss) *Petru Cornea*
Jude Primariu
(ss) *Simeon Mihali*
Notariu

Adresa :

Magistratul Zlatnei
Onoratului Domn Prefect
Avram Iancu

Abrud, Câmpeni
sau unde va fi

Ex. of. Urgentissime

III.

No. 236—849.

Domnule Prefect

Au venit la cunoștința acestei Magistraturi cumcă poronca dela Inaltul Gen. Comando din 5 Ianuaru a. c. Nro. 83 lit (?)

eșită și de aci supt nru 55 publicată, prin care strâns se oprește în toată Țara fierberea vinarsului, încă până acum nu s'ar fi efectuit pretutindenea. Domnia Ta ești provocat ca poronca acestei Administraturi din 11 Ianuarie a. c. nru 55 cu cea mai mare iuțeală și scumpătate, tuturor subordinațiilor cu acel adaos să o publici că, dacă dela publicare(a) a doua oră acelei poronci, s'ar mai afla fierbători de vinars, 1° să se pedepsască cu 12 fl. mc. iar a doua oră găsindu-se iară cu 12 fl. cm. și cu sequestrarea căldărei și a tuturor uneltelor la acea ținutoare precum și a bucatelor spre fierberea vinarsului preadunate, iar despre plinirea (rupt) acestor atât Dta cât toate Căpeteniile (rupt) vor fi răspunzători, ținându-vă totodată (rupt) a face despre a doua publicare re (rupt) Administratura Comitatului Albei de jos (rupt) Martiu 1849

(ss) *Iosif Fin....* (rupt)

Adresa : *Magistratura Cotlui Albei de jos*
... Prefect Avram Iancu

Ex offo

Câmpeni

IV.

Cinstite Domnule Ghenearal Avram Ianc¹)
Nouă Milostiv Stăpân.

Noi satul Blăjenilor tare ați mulțămim, pentru cererea ce am cerut, nu prin scrisoare ci numai prin 2 oameni ce am trimis la Măria ta, numi(ți) (rupt) Gavrilă și Bibărț Ion. Ce să facem fiind (că)... (Dom)nul Butean și cu toții au fugit la Abr(ud iar noi) am rămas în calea focului. Măria ta a (rupt)... pe Domnul (indescifrabil) Gheorghe și au venit (rupt)... sat, și au îndreptat forposturile, cum e (rupt).. Așa acum a 2 oară în ghenunchi căzând la mila Măriei tale ne rugăm ca precum dintru întâi supt poronca Măriei tale ne-ai cuprins, așa și acum ne rugăm fiind noi în dunga focului să ne ajuți să nu rămânem ca fii pierduți, fiindcă dacă s'au dus D. Butean, au și pornit până la Valea Bradului... (rupt) numai s'au dus acești 6 călăreți până la Zdrapți (?) și au spus că avem 4 tunuri și logăr mult și s'au înturnat înapoi. Așa acum asupra Paștilor ar (rupt) asupra noastră, sântem și la Domnul Butean (rupt)... tori, dară și acuma mai pre urmă. Ne (rugăm)... mila Măriei Tale ca să ne aripești supt a Măriei tale

1) Descifrată de Dl A. A. Mureșianu.

poruncă. De tot binele răm(mân) al Măriei tale. Obștea întregă umiliți sluj(itori)

Așteptând mângăiere.

Blăjeni, în 31 Martie 1849.

*Avram Ciocan, Paroh
și Notarăș Blăjenilor*

Adresa : Măriei Sale Domnului
Gheneral *Avram Ianc.*
spre deschidere

V.

Mult Onorate Domnule Prefect!

Fii milostivi a-ți aduce aminte, că fiind D-nia ta la Ponorel unde și noi Țigani fiind adunați, și jurând și noi cu ceilalți cetățeni români, fu întrebare către Prea Onoratul D-nul Prefect că noi Țigani de cine să ascultăm și cine să ne ocârmuiască, la care Te-ai milostivit a răspunde că noi avem Vaivod și orice i se va porunci la Vaivod prin Maior și le va porunci Vaivodu să ascultăm de el. — Cu prilejul adunării acestii de pe urmă căpătând și eu Tolan Șandor ca Vaivodul Țiganilor porunca dela D-nul Maior Balea (scris Balya) Ioann ca să string și eu Țigani și cari vor fi harnici dintre ei să mergem și noi cu cetățenii români dimpreună să dăm ajutoriu asupra neascultătorilor ungari, am și strins Țigani toți în Bistra și după ce le-am spus porunca D-nului Maior, unul dintre ei cu numele Cula Puk care a venit astă toamnă de către Țara Ungurească, sărind la mine dimpreună cu Simon Mihai și Cula Mihai și cu muierile lor m'or bătut și pe mine și pe tatăl meu, întrebându-mă cu a cui poruncă îi string pe ei la o slujbă ca aceasta, că acum solgăbirău și spanu au picat și de vreme (rupt) biraiiele cele de varmegie au picat cu încă.... Vaivod care.... o duc de 14 ani și.... (restul lipsește).

Din adresă, a rămas :

La Mult Onoratul Domn
Prefect Avram Ianku
cu mare plecăciune.

(Continuăm în nr. viitor).

Isuse!

*Pe crinul feței Tale se preling
Insângerate lacrimi de durere —
Și'n sticla ochilor deschiși se sting
Zvâcnirile vieții, care piere.*

*Se uită la isprava de călău
Străjerii - acestor blestamate locuri —
Și fariseii gloată'n jurul Tău
Îți hohotesc sălbatice batjocuri.*

*Ți-ai pironit privirea țintă'n zări,
Te vaeți „Ili, Ili... sabachtana“
In clocotu'ndârjitei răzbunări
Un singur suflet, care plânge — **Mama.***

*Ieri ai fost idolul unui popor
Ce'ngenunchia ștergând din cale-Ți tina —
Azi ești cel mai nemernic trădător
De lege, care-și ispășește vina.*

*Pe mâine crucea cruntei răstigniri —
Golgotha suferințelor nespuse —
Va fi simbolul vecinicei iubiri
Ce Te-a reînviat din morți, — **Isuse!***

Alexandru Ceușianu

Sbor de porumbei

Deschisă-i pe masă o carte. —
O ceată de albi porumbei
Răsare sub ceruri, departe,
Și ochiul pornește cu ei.

Ce goană nebună, ce goană!
Pândește pe-aproape-un uliu?
Sau totul e numai o toană?
— Văzduhul cât ține-i pustiu.

Sub bolta albastră de vară
Șiragul de albi sburători
Par fluturi cu aripi de ceară,
Par mândre petale de flori.

Petale curate de crini,
Mai albe ca albul zăpezii,
Un vifor le-a rupt din grădini
Și-acuma în toiul amiezii

Le-aruncă c'o crudă plăcere
Spre turnuri în sus, le ridică
Spre culmi învelite'n tăcere,
Dar iarăși le lasă de pică,

Le scade cu'ncetul avântul,
Se clatină'n aer și pier. —
Eu nu știu, i'nghite pământul?
Sau poate-și au cuibul în cer.

Ecat. Pitiș

Floarea sufletului

E atâta floare - afară,
Vraje, cântec și lumină,
Că întreagă lumea asta
Mi se pare o grădină.

Iară sufletul, sărmanul,
Fluturaș plăpând îmi pare
Ce se sbuciumă, se pierde
Prin grădina asta mare.

Mii de flori frumoase-l chiamă,
Ii deschide sânul firea,
Însă floarea care-o caută
Nu'nflorește nicăirea.

Ecat. Pitiș

Anotimp

Câte puțin cutează primăvara.
Un liliac, de-o parte, timpuriu,
S'a rușinat de graba lui — în gara,
Cu zidul afumat, în care scriu.

Inchide ochii 'n flori să nu mai vadă,
Să nu mai afle nime ce-a făcut,
Când trenurile albe de zăpadă
In gară se opresc câte-un minut.

Dumitru Olariu

Moarte

Iată-te, deci, cu miruri uns trup între făclii,
Îmbălsămat în taină spre trecere'n pământ;
Și ochii stinși alături — și-au fost odată vii
Ca doi cocori albaștri — încremeniră, sfânt.

Pe tine te vor duce între cântări, spre seară,
Acoperit cu giulgiuri, bătut în cuie reci,
Din toată viața asta. Și mâni ce desmierdară
Și ochi ce-au fost odată, nu vor mai fi pe veci.

Dumitru Olariu

Din stânga și din dreapta

48.

Cu fața congestionată, cu pasul apăsător, întovărășind cu gesturi de amenințare vorbe răstite și năclăite 'n troaca vocabularului periferiei dela Ciorani, subliniind pomenile și făcliile mai groase cu câte-un scuipat repezit în neștire printre pietonii trotuarului, întorcând mereu capul înapoi, birjarul Niță Papainogu ațintise privirile lumii asupra-și.

— Da ce-a pășit Niță de-i așa de nădușit și cătrănit? — întreb eu, curios, pe un cunoscut care venia dinspre locul cu buclucul.

— Ce să pățească? *L-a văcăluit o țâricuță* Nae Tăbăcaru.

— Cum, așa tam-nesam?

— Ași!... E vorba de sancționarea unei brutalități mai vechi.

Mai săptămânile trecute, Niță pornise cu sania la piață, — începe cunoscutul să-mi deslușească „cazul”. — Mânând însă nebunește, cum e datina lui, i-a alunecat un cal și-a căzut. Pus în picioare, nu i-a dat răgaz bietului animal nici să se scuture, să-și vină 'n fire. S'a pus cu biciul pe el și dăi... și dăi...

— De ce-l bați, omule? — îl întreabă un trecător milos.

— Să 'nvețe minte! — îi răspunde Niță, fără să-și întoarcă privirile 'ncruntate spre cel care-l acostase cu 'ntrebarea.

— Da nu-i el de vină dac'a lunecat...

— Ba oiu hi io.

Și dăi din nou. Tremura carnea pe bietul cal.

Nae Tăbăcaru era prin apropiere și-a văzut scena. N'a intervenit însă. Știa că orice intervenție nu e numai de prisos, dar e curat uleiu pe foc. A tot pândit însă prilejul să-i vie odată Niță'n furculiță. Azi, în fine, i s'a isbândit dorința.

Niță trecea țațoș pe trotuar. În dreptul porții celeia însă, călcând greu pe marginea trotuarului deteriorat, alunecă și cât îl știi de mare, se repezi cu nasu 'n zăpadă.

Nae l-a ochit și, înainte de-a apuca să se ridice, două palme zdravene îmbujorără fălcile lui Niță.

— De ce dai mă? — Nae către el, fulgerându-l din ochi. În loc de răspuns, trosc-pleosc!... — alte două și mai îndesate.

Din gura 'nspumată a lui Niță îășniră buluc: soare, stele, ceruri amestecate cu vii și morți.

Alte trosnituri de pălmi.

— Ce-ai avut să dai în mine, mă? — Niță, dupăce se obi'n picioare.

— *Ca să 'nvefi minte, să nu mai cazi altă dată!...* — îi lămuri curiozitatea Nae, ștergându-și palmele ca de-o murdărie. Abia la vorbele ăstea începu să se facă lumină în glăvățina lui Niță. Dar cum Nae e mai voinic și lumea care roise în jurul lor în loc să se scandalizeze de brutalitatea acestuia începu să zâmbească, Niță preferă să se distanțeze cât mai mult de lopețile-pălmi ale lui Nae, ca să-și poată descărca năduful din gușe dela adăpostul depărtării.

Agresorul însă, în loc să fie luat cu huideo din partea spectatorilor care nu cunoșteau antecedentele, după câteva lămuriri a înregistrat o recoltă de membri cum nu înregistrase niciodată până aci.

— Ce membri? întreb eu.

— Membri ai „Ligii pentru protecția animalelor“.

— Nu 'nțeleg.

— Cum nu 'nțelegi? Nae e președintele acestei Ligi și păl-mile pe care le-a administrat lui Niță, i le-a administrat în această calitate.

— Atunci stai bre!...

— Da ce vrei?

— Mă duc să-i strâng mâna și să-i cer să mă treacă și pe mine în condica membrilor Ligii. Cel puțin știu că în cazul acesta sprijinesc un președinte activ, nu un papă-lapte decorativ cu statute, regulamente, interminabile ședințe și vorbărie de prisos.

*

După câteva zile întâmplarea îmi aduce din nou în cale pe acest cunoscut.

— Apropos de cazul lui Niță birjarul cu Nae Tăbăcaru!... — mă 'ntâmpină el, vesel. Tocmai acum a dat iar grămadă un cal de-al lui Niță.

— L-o fi snopit în bătăi, sărmanul — zic eu — ca să-și mai răzbune de cele pălmi ale lui Nae.

— Ce să-l snopească!... Dimpotrivă. Când l-a văzut grămadă, a sărit ca o minge de pe capră și dupăce i-a desprins trăgătorile, unde nu și-a 'ncolăcit brațul pe după gâtul dobito-cului și, lipindu-și obrazul de fălcile lui, unde n'a 'nceput

pe un ton rugător: Scoală drăguțu tatii, scoală!... Nu mă lăsa'n drum, dragu tatii!...

— Și?...

— Dintr'o singură opinteală calul a fost în picioare.

— Bravo Nae!

— Să zici.

— Păi dacă nu-i băga Nae mințile 'n cap, te gândești ce bice i-ar mai fi croit acum bietului dobitoc?...

— Bice?... Codorâști și picioare 'n flămânzeli!...

O idee năstrușnică mă făcu să râd.

— De ce râzi? — mă 'ntrebă cunoscutul.

— Știi la ce mă gândiam? — îi răspund eu.

— Știu dacă mi-i spune.

— Oare ce-ar fi dacă la alegerile viitoare l-am scoate deputat pe Nae Tăbăcaru? Poate răzbește s'ajungă președinte ori chestor al Camerei. Ce zici?

— Minunată idee.

— Ba zău?

— Parol.

— Atunci să-i punem sapei coadă.

— Încă 'ncepând de azi.

— La revedere.

— Doamne-ajută!

49.

În viermuiala de lume pistriță care-și plimbă oroarea de muncă pe toate bulevardele Capitalei, dar mai ales pe dinaintea cinematografelor din Bulev. Elisabeta, între multele figuri anonime bate la ochi o pereche de desperechiat. Ea, c'o ureche 'ntr'o pălăriuță-formă și cu cealaltă mijind dintr'un smoc de păr oxigenat, c'o guriță al cărei foc-viu contrastează supărător cu obrajii tețovați de moș Saturn, călcând în unghii și privind drăgăstos; el, nălțuț, bine prins în scoabele unei musculaturi cultivate, cu obraji însă de copil, cu „pufușor pe botișor“.

Ochii ei, neliniștiți par'că de gelozie, îi caută pe-ai lui, în vreme ce ai lui învăluie alte rotunzimi.

La Cercul Militar, un nespălat, vârîndu-i în ochi marfa, își strigă lecția: lame, lameee!... Lame-de-ras, lameee!... 6 lei bucata, 4 la un pol... Lame-lameee!...

El, enervat: Hai sictir!

Ea: Ce-ai zis?

El: Da nu vede dobitocu că n'am ce rade; ce-și mai râde de mine?

Nespălatul: Scuzați. N'am observat c'aveți mai mare nevoie de batiste.

Când s'a repezit însă înfuriat, crăișorul spre el, nespălatul, ocrotit de învălmășala din jur, răsări cu dinții sclipitori pe celalalt trotuar.

În colțul Căii Victoriei, un pezevenghiu ca de vre-o 14 ani le recitează de pe vine:

— Calde, caldeee!.. Calde-mar-mar-caldeee!.. Calde, caldeee!.. Calde-mar-mar-calde!...

Cu gândul la lamele de ras și la batiste, conașul n'aude însă clămpănitul tuciuriului negustor.

La „Carpați“, un alt glas, de surpat, acopere pe cel rămas în urmă:

— Ciocolată, ciocolată! Cu alune, lapte și vanile! 5 lei bucata, 5 bucăți la un pol. Reclama fabricii „Regina Maria“.

Conașul tot surd.

— Vioreliliii!... Violetiliii!... Ian te uită ce viorelilii și zambililiii!... — îi ia 'n primire în colțul Universității o șerpoaică de faraoană. Și cu ochii licurici în ochii tânărului cu morgă plictisită îi purta pe la nas buchețelele-i ademenitoare.

Înainte de a avea însă răgazul s'o repeadă și pe asta, mânușita de-alături îi strecoară spre gurița cu pufușor o bucată de ciocolată. El, dezarmat, luă buchețelul din mâna Țigăncii și-l alipi de năsucul răsfrânt spre stele.

Faraoana clipi din ochiul stâng semenei sale și, după ce-și văzu prețul viorelelor în palmă:

— Să ai parte de conaș, duduie dragă!...

Da conașul: Moș-to pă ghiață!

De sub pălăriuță, glas de mironosiță: Scumpul mării bibilic!..

În acelaș moment, claxonul unei mașini de lux se răstește scurt, asurzilor, la cineva. Prea tâziu.

Din huetul străzii, stiletul unui țipăt se 'nfige în șira spinării pietonilor.

Trupul șubred al unui pensionar c'o pălărie multicoloră sprijinită în două urechi străvezii, traversându-și ghiorăitul intestinelor de pe-o parte a străzii pe cealaltă, izbit în coaste, se contracta în mijlocul drumului ca o rămă înjumătățită!

S. Tamba

Dări de seamă

Teodor Neș, directorul liceului „Em. Gojdu“ *Tâlcul notelor în licee*. Studiu. Oradea. Tip. Diecezană. 1933. Pg. 114. Format 23/15 cm

Iată un director școlar care nu'nțelege să fie numai un distribuitor de pedepse și laude, înregistrator de acte și absențe etc., ci și un atent observator al resorturilor psihice care activează în viața școlară dându-i fizionomia pe care o are.

Plecând dela legea hazardului, valabilă nu numai în lumea fizică și biologică ci și în cea a caracterelor mintale, a distribuirii inteligenței, dl Neș își ia greaua sarcină de a găsi — cu toate dificultățile pe care le întâmpină notarea justă a elevului, distribuirea notelor fiind în funcție de un număr nelimitat de factori — posibilitatea stabilirii unor norme, a unui „talon normal“ de distribuție a notelor, în caz că se ține seamă de anumite postulate. În abaterile concrete dela acest talon, autorul vede oglindită personalitatea didactică a profesorilor, pe cari îi grupează în 5 tipuri: 3 pure și 2 mixte (sever: benign sau malign; indulgent: cu nuanță de severitate benignă sau de indulgență excesivă). Rămâne, firește, cum ne-o mărturisește însuși autorul, „ca răspunsul să fie verificat cu temeuri și date statistice nouă, neputându-se redacta definitiv, din pricina rezidării la temelia raționamentului — „ca piatra unghiulară dar labilă“ — a postulatului programelor analitice adecvate. „O problemă nerezolvită încă, programele analitice nefiind etalonate nicăiri după metode riguros științifice, nici încercate și stabilite pe vârste, pentru copiii normali din liceu“.

Pentru adecvarea programelor la individualitatea elevilor, dl Neș dă câteva soluții elementare, între cari e și școala diferențiată, care să dea posibilitatea îndrumării, fără piedeci, a elevului „la secțiile ori categoriile de școli potrivite înclinărilor sale“.

„În felul acesta, s'ar înlesni adaptarea elevului la programă și apropierea programei de elev. Școala diferențiată va îngădui înflorirea nestingherită a potențialităților psihice cotiledonate în sufletul infantil și va permite dezvoltarea lor până la limita superioară. Acesta ar fi un folos de netăgăduit pentru societate, în care fiecare și-ar putea desfășura maximul de energie, în loc să fie lăsat să se chircească în slujbe la care nimic nu-l îndrătuește, decât doar o diplomă dobândită din mila comisiunilor examinatoare și a unei organizații școlare în plină fierbere“.

„Tâlcul notelor în licee“, cu felul de a trata subiectul vădește pe omul cu preocupări științifice, care nu atacă problema

înainte de a fi temeinic orientat în literatura ei, nici nu se aventurează la afirmațiuni necântărite, nerumegate, nesprijinite pe realități, arătând, când e cazul, și dificultățile formulării unor răspunsuri definitive la întrebările care se pun.

Pe lângă aceste preocupări, studiul de față ne relevă încă și pe stilistul cu aleasă cultură literară. O singură mostră, luată la 'ntâmplare, ne dispensează de a pune noi nota sub astfel de înveșmântare a fondului :

„O intersecțiune transversală a vieții mintale evolutive, produsă prin suspendarea timpului, ne arată un mozaic bine cunoscut din psihologia descriptivă: o năvălire tumultuoasă de percepții, imagini înviate din cripta memoriei și înfirate de asociațiuni, cristale de noțiuni, rânduite în judecăți, o pată de lumină proiectată de atențiune, șuvițe de energii, țâșnite din fântânile impulsiiilor și ale instinctelor și înghețate înainte de a ne împinge spre fapte și totul scaldat în culoarea bengalică a unei stări emotive“. (pg. 5—6. Problema inteligenței).

Ținând oglinda realităților — surprinse de ochiul pătrunzător al psihologului mereu atent la manifestările semenilor săi — înaintea deținătorilor de catedre, studiul d-lui T. Neș dă de meditat fiecărui dascăl care zăbovește asupra lui. Și meditarea, mai ales când ajungi să te recunoști în vre-unul din tipurile rău famate, poate aduce îndreptarea. De aceea, lucrarea dlui Neș nu poate lipsi de pe masa nici unui profesor și, cu atât mai puțin de pe cea a diriguiților școliei.

Cetind acest studiu mă încercă însă și o mahnire: constatarea anomaliei de a ști pe un bărbat de intelectualitatea directorului liceului „Em. Gojdu“ dela Oradea condamnat de a fi controlat în activitatea sa adeseori de „superiori“ care ar trebui să-i fie elevi. Și cu siguranță mulți din ei n'ar fi dintre cei mai buni. Pariem că dl Neș nu face politică.

*

Onisifor Ghibu: „*Basarabia în statistica Universității din Iași*“. Extras din „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială“. 1932. Imprimeria Națională. Pg. 26

Cifrele d-lui profesor O. Ghibu relativ la primii 12 ani ai Basarabiei unite cu România (cifre privitoare la originea, naționalitatea, confesiunea și specialitatea studenților înscriși până la 1830 la Universitatea din capitala Moldovei), desvăluie, mai elocvent decât volume întregi de vorbărie, o situație adânc îngrijorătoare, care pretinde imperios o cât mai grabnică remediere.

Când ți se strigă că la farmacie din 32 de inși 31, la medicină din 52 de inși 35, la drept din 72 de inși 67 sunt Evrei

și că din 348 de studenți basarabeni dela Facultatea de Litere și Filozofie *niciunul* n'a urmat Istoria Românilor, îți dai seama că aci nu mai e vorba de un fenomen trecător, ci de o luptă sistematică, conștientă, pentru cucerirea supremației intelectuale din partea unui element indezirabil.

A ignora deci și mai departe primejdia care ne paște viitorul și a nu înlesni și sprijini, cu toate mijloacele, accesul la Universitate a elementului pe care se razimă prezentul și viitorul nostru, însemnează a renunța la caracterul românesc al cărțurării noastre de mâne.

Diriguitorii destinelor Statului Român trebuie să ia aminte că refuzarea mijloacelor materiale, ca și lipsa de îndrumare sănătoasă a celor care ar putea să reabiliteze în drepturile sale elementul alcătuitor și susținător de stat la facultățile Universității din Iași, e o crimă națională. Și *România*, care vrea să fie și să rămână expresia nedesmințibilă a unei realități și nu a unei ficțiuni naționale, nu va amnestia niciodată o astfel de crimă.

B.

*

Nic. Nistor, s. rev. școlar : „*Spiru Haret*“, conf. ținută cu prilejul congresului Asoc. învățătorilor din jud. Turda, la 18 Dec. 1932. Tipogr. „Arieșul“ S. A. Turda.

*

Din cauza abundenței de material, despre reviste și celelalte cărți primite la redacție, — în numărul viitor.

Red.

*

Poșta Red. D-lui N. M. în B. Studiul d-lui A. A. Mureșianu se va continua, din lipsă de spațiu suficient, în nr-ul viitor.

SPRIJINITORI pe anul 1933.

Dr. Ciura Vas., notar public, Sighișoara	Lei 40.—
Dr. Colbazi Emil, med. primar de spital, Brașov	„ 240.—
Dr. Curta Eugen, medic-colonel, Tg-Mureș	„ 40.—
† Gamber Lazăr, col. i. r., Orșova	„ 40.—
Ionică Ioan, ing. dir. de fabrică, Brașov	„ 500.—
Dr. med. Popa Ioan, fost primar, Sf. Gheorghe	„ 100.—
Schiopul Iosif, atașat de presă, Berna	„ 100.—
Dr. Stoian Aurel, medic, Bran	„ 80.—
Ing. Stoicovici Vincențiu, Cernăuți	„ 40.—
Dr. Țeposu Emil, prof. univ. Cluj	„ 40.—
Zernoveanu Nic., dir. „Soc. de cărb. Petroșani“ Buc.	„ 500.—

Aducem mulțumiri sprijinitorilor de mai sus ca și d-lor:

Lt.-Col. inv. Vas. Zernoveanu, Brașov, pentru două abon. nouă.

*Aurel Florea, adm. fin. i. r., Brașov, pentru alte două abona-
mente nouă.*

Dr. I. Gherghel, prof. Cluj, pentru un abon. nou.

LISTA ABONATIILOR

cari și-au mai achitat abonamentul

Până la 1 Mai 1931.

Pușcariu Ax., maior, Brașov.

Până la 1 Iulie 1931.

Savu Nic., funcț., Brașov.

Până la 1 Sept. 1931.

Dr. med. Neguș Gh., Râșnov.

Până la 1 Ianuarie 1932.

Dr. Gociman A. conf. la Acad. Com., Cluj.

Până la 1 Mai 1932.

Dr. med. Gogonea Axente, Zărnești.
Primărta comunei Vama Buzăului.

Până la 1 Ianuarie 1933.

Academia de Agronomie, Cluj.
Baboie Nic., profesor, Brașov.
Bârseanu Catinca, Sibiu.
Dr. Curta Eugen, med. col., Tg.-Mureș.
Enescu Vlad, jud. la Trib. Brașov.
Iordache Vasile, secr. of. prot., Brașov.
Mailath Gh., avocat, Brașov.
Micudă Vas., sub-rev. școlar, Brașov.
Petrașcu Tr., notar Vama, Buzău.
Popp Rom., pri-preș. al Curții de Apel, Brașov.
Popa Lisseanu Gh., fost insp. gen. șc., București.

Popa Teodor, căpitan, Brașov.
Tiberiu Ioan, comerciant, Brașov.
P. S. S. Triteanu Lucian, episcop, Roman.
Vaida Mimi, Brașov.

Până la 1 Martie 1933.

Ghelasé I. Ion, profesor, Huși.
Saftu Eugen, preot-căpitan, Ploești.

Până la 1 Mai 1933.

Beleuță Ilie, prof. Acad. teol., Sibiu.
Gavrilescu N., cons. C. de Apel, Brașov.
Lazăr Vas., inginer, Brașov.
Literat Vas., profesor, Făgăraș.
Mateescu N. C., profesor, R. Vâlcea.
Onițiu Florin, inginer, Reșița.
Dr. Țeposu Emil, prof. univ., Cluj.

Până la 1 Iulie 1933.

Ardelea Radu, șef-contabil i. r., Brașov.
Dr. Bornemisa Seb., fost deputat și primar, Cluj.
Dr. Curta Romul, avocat, Agnita.
Giuglea Gh., prof. univ., Cluj.

Până la 1 Ianuarie 1934.

P. S. S. Dr. Bădescu Tr. I., episcop, Caransebeș.
Dr. Băran Coriolan, prefect, Timișoara.
Biblioteca lic. „A. Vlaicu“, Orăștie.
Boată Toma, avocat, București.

Bologa Emil, proprietar, Braşov.
 Brânduş Virginia, Sibiu.
 Cartea Românească, Sucursala Cluj.
 Casa Cercuală, Braşov.
 Colceag Nic., prof. i. r., Satulung.
 Comaniciu Ion, ing., cons. silvic, Bucureşti.
 Direcţ. Şc. com. sup. de băieţi, Cluj.
 Direcţ. lic. „Petru Maior“, Gherla.
 Direcţ. Şc. com. sup. de băieţi, Sibiu.
 Dr. med. Donat A., Braşov.
 Enescu Aurel, com., fost primar, Poiana Mărului.
 Dr. Lupaş Mih., medic, Sălişte.
 Munteanu Ion, comerciant, Braşov.
 Dr. med. Murariu C., fost senator, Lugoj.
 Nan Alexe, farmacist, Satu Mare.
 Dr. Nistor Pomp., medic primar al jud. Braşov.
 Oancea Nic., prof., Braşov.
 Pavel Petru, croitor, Braşov.
 Peligrad D., propr., Strejeştii de jos (Romanaţi).
 Dr. Popea N., insp.şef al Muncii, Braşov.
 Popovici Adrian, şef de serviciu Adm. fin., Sf. Gheorghe.
 Rebeга I., dir. cont. Albina, Sibiu.
 Rectoratul Acad. Teol., Arad.

Savu Ilie, proprietar, Braşov.
 Schiopul Iosif, ataşat de presă, Berna.
 Dr. Stoica Traian, notar public, Dumbrăveni.
 Stoichiţa Oct., fost deputat, Braşov.
 Stoicovici Vinc., inginer, Cernăuţi.
 Tartescu I. Ioan, avocat, Brăila.
 Trif Grigorie, jud. la Trib. Braşov.
 Uşurelu Al., med.-vet. insp.gen., Braşov.
 Uzina de gaz aerian, Braşov.
 Zernoveanu Nic., dir. Soc. Petroşani, Bucureşti.

Până la 1 Martie 1934.

Dr. med. Alexandrescu-Pella Sofia, R. Sărat.
 Russu Gh., funcţ. B-ca Naţ., Călăraşi.

Până la 1 Mai 1934.

Aldea Gh., avocat, Mangalia.
 Dr. med. Popa Ioan, fost primar, Sf. Gheorghe.

Se mai confirmă primirea sumelor restante dela d-nii:

Bobancu Const., funcţionar, Braşov.
 Butnaru Iancu, profesor, Braşov.
 Dr. med. Iancu Iancu, Braşov.
 Popovici Vas., protopop, Oradea.
 Stinghe Teodor, şef-cont. al munic. Braşov.

AŞA NUMIŢI „ABONAŢI“

**care preferă achitării abonamentului publicarea numelui lor aici.
 Preferinţa aceasta face de prisos comentarul nostru.**

Banca Parsimonia, Bran	restanţă dela	1. V. 1931—1. I. 1933
Boriceanu Al., fost primar, Teliu	”	” 1. V. 1930—1. XI. 1932
Butu Ioan, student, Satulung	”	” 1. V. 1930—1. XI. 1932
Clipa Gh., Cernăuţi (Str. Mărăşeşti 4)	”	” 1. XI. 1930—1. VII. 1932
Cocorandu M., ing., Urlaţi	”	” 1. V. 1931—1. I. 1933
Cotta Solomon, prim-pretor, Gheorgheni	”	” 1. V. 1930—1. VII. 1932
Dr. med. Alex. Dobrescu, Braşov	”	” 1. IX. 1929—1. V. 1931
Fătuleţ Andreiu, com., Ploeşti	”	” pe doi ani
Marcăş Alex., notar, Mărcuş	”	” 1. V. 1930—1. III. 1933
Mânzat Gh., protopop, Dej	”	” 1. I. 1932—1. III. 1933
		(+ 10 nr-e de rev.)
Mâzgăreanu Ion, funcţ., Braşov	”	” 1. V. 1930—1. I. 1933
Leucă Petru, preot, Satulung	”	” pe doi ani
Negoţ Iosif, primar, Intors. Buzău	”	” ” ”
Odor Nicolae, prof., Turcheş	”	” ” ”
Primăria comunei Teliu	”	” 1. V. 1930—1. III. 1933
Runceanu G. Ioan, Sf. Gheorghe	”	” 1. V. 1930—1. VII. 1932
Teodorovici Pompei, funcţ., Miercurea Ciuc	”	” 1. V. 1930—1. VII. 1932
Toma Achim, funcţ. C. Cerc., Sf. Gheorghe	”	” 1. V. 1930—1. VII. 1932
Îrşieiu Val., contabil fabr. de laminat, Braşov	”	” 1. V. 1930—1. VII. 1932

(Continuare în nr. viitor).

ȘT. O. IOSIF, la 33 de ani.

A fost o fată de împărat -
o zână într-o cămăse -
A fost o fată de împărat
Cu ochi adânci, cu păr buclat -
cu toane neînțelese.

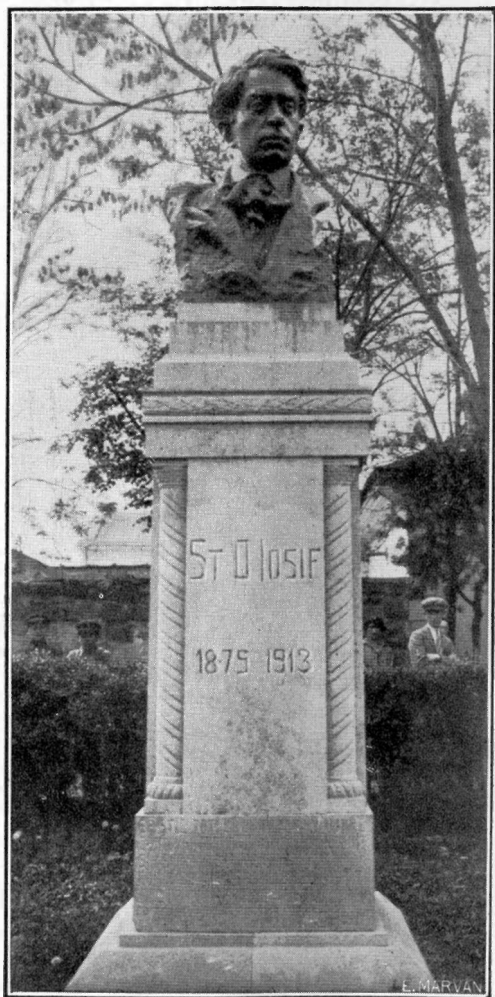
Ște. visătorii. odată în prag
Și se puzăse pe ochii -
Ște. visătorii fată în prag
Și în loc să se i se opte: "Mi. esti drag!"
"Mi. esti, drag din cale afara!"

Ai dragă și tu iese în drum:
"Mi. esti drag cât nu pot spune..."
Și dinu și în sece în drum -
Și fugă strălucind acum
"În căhote nativă"

Săbete și te mai spun ai oia
Cău s' a cheial porțile?
Să te spun ai oia, să te spun ai oia
Și, de n'ar fi porțile sece
de rîndurile noastre!

Ște

Facsimil din „A fost odată“...

ȘT. O. IOSIF, de sculptorul Dimitriu-Bârlad,
în grădina prefecturii Hotin.